

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

2558

ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของ
ชุมชนบ้านนาป่า ตำบลนาป่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

**THE GUIDELINE FOR MUDMEE MATERIALS PRESERVATION
AND DEVELOPMENT THROUGH PARTICIPATION OF THE
COMMUNITY OF BAN NAKHA, NAKHA SUB-DISTRICT,
MUEANG DISTRICT, UDONTHANI PROVINCE**

BY

JURAI RAT SOMPHONG

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTEGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2015

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่
	โดยการมีส่วนร่วมของ ชุมชนบ้านนาข่า
	ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ชื่อผู้เขียน	จุไรรัตน์ สมพงษ์
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2558
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. สมพงษ์ แดงตา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร. สุวัฒน์ ไพไหล

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์ (1) เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์ผ้ามัดหมี่ให้คงอยู่โดยการมีส่วนร่วมชุมชนบ้านนาข่า (2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาผ้ามัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ระเบียบวิธีการวิจัยในครั้งนี้ ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่าง สมาชิกกลุ่มทอผ้า ผู้ประกอบการและผู้เกี่ยวข้อง เก็บรวบรวมข้อมูลทางเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์การสังเกตและการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัย สรุปได้ดังนี้

1. วิธีการอนุรักษ์ผ้ามัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า วิธีการถ่ายทอด ดังนี้คือ (1) จากแม่สู่รุ่นลูกแล้วถ่ายทอดสู่ชุมชน และเรียนรู้จากกลุ่มอื่น องค์กรอื่น เมื่อเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ที่หลากหลายเกี่ยวกับวิธีการทอผ้ามัดหมี่ มีการส่งเสริมให้เยาวชน ชุมชน เข้ามาเรียนรู้ และเป็นสมาชิกกลุ่ม กลุ่มเครือข่ายชุมชนร่วม (2) การสืบสานอนุรักษ์ให้กับลูกหลานโดยการสวมใส่ผ้าทอมัดหมี่ให้คนต่างถิ่นได้เห็น ปลูกฝังจิตสำนึกให้เด็กและเยาวชนเกิดความรัก และหวงแหนภูมิปัญญาในการทอผ้า

2. แนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า มีดังต่อไปนี้ (1) การออกแบบลวดลายผ้ากับความสัมพันธ์โทนสีต่าง ๆ ในการใช้ผ้าพื้นบ้านในชีวิตประจำวัน นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนแล้ว ยังถือว่าเป็นการพัฒนาอาชีพสร้างรายได้ให้กับชุมชน เน้นการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การสืบทอดความรู้ ถ่ายทอดจากแม่สู่รุ่นลูก

แล้วถ่ายทอดสู่ชุมชน โดยการรับการอบรมจากผู้เชี่ยวชาญ และเรียนรู้จากกลุ่มอื่น องค์กรอื่น เมื่อเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ที่หลากหลายเกี่ยวกับวิธีการทอผ้ามัดหมี่ (2) การสร้างแนวทางการมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาผ้ามัดหมี่ในชุมชนบ้านนาข่า โดยให้กลุ่มสมาชิกหัตถกรรมผ้าพื้นเมืองผู้เกี่ยวข้องกับการทอผ้ามัดหมี่ทุกท่านให้มีส่วนร่วมในการประชุม เพื่อค้นหาสาเหตุของปัญหาเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ เพื่อหาความสำคัญของปัญหาแล้วนำไปสู่การแก้ไข และให้คนในชุมชนผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาและกำหนดวิธีการหาแนวทางดำเนินงานพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ในเรื่อง ลวดลาย โทนสี เส้นด้ายที่นำทอสีต่าง ๆ นำมาล้อม รูปแบบการทอ รูปแบบการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเข้าถึงความต้องการของผู้บริโภค (3) การแสวงหาความรู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มอื่น หรือหน่วยงานอื่น โดยมีวิธีจัดกระบวนการ คือ การประชุม สัมมนา ศึกษาดูงาน หรือทำกิจกรรมร่วมกันเกี่ยวกับเส้นใยผ้าการออกแบบมัดหลายหมี่ การปรับปรุง โทนสีต่าง ๆ การทอ และการนำผ้าทอมัดหมี่ไปประยุกต์ในรูปแบบของใช้อื่น ๆ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้าทอนาข่าให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า

Abstract

Thesis Title	The Guideline for Mudmee Material Preservation and Development Through Participation of the Community of Ban Nakha, Nakha Sub-District, Mueang District, Udonthani Province
Researcher	Jurairat Somphong
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2015
Principal Thesis Advisor	Assoc. Prof. Dr. Sompong Taengtard
Associate Thesis Advisor	Dr. Supat Pailai

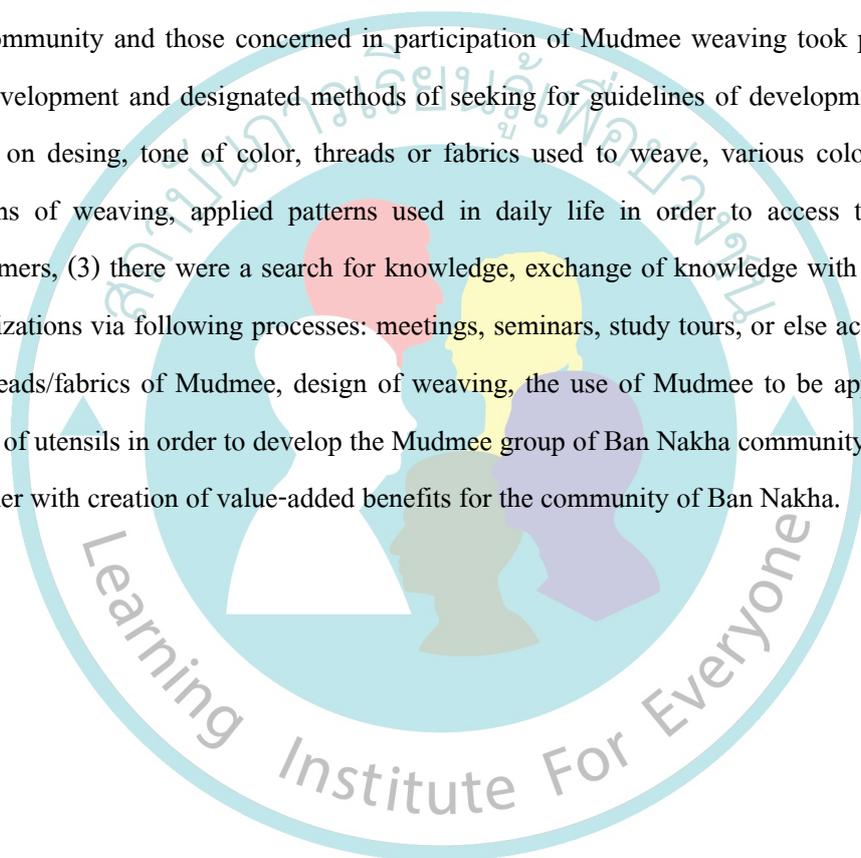
This study aimed to 1) investigate means of preservation of Mudmee to last through participation of the community of Ban Nakha, 2) identify means of preservation and development of Mudmee via participation of the community of Ban Nakha, Nakha Sub-district, Mueang district, Udon Thani. The qualitative research was employed, The sampling group consisted of the entrepreneurs and those concerned. Data were collected using literature review as well as field study data via interviews, observation and focus groups.

The findings were as follows:

1. The techniques of preservation of Mudmee to last through participation of the community of Ban Nakha included (1) the transfer from generation to generation followed by the transfer to the community by the experts as well as the learning from other groups or organizations. Whenever there was a new or peculiar knowledge concerning the means of Mudmee weaving, there would be the promotion for the youth in the community to gain learning and then the establishment of groups as well as community networks. (2) creation of awareness of the siblings to realize values of Mudmee through passion and pride in the forebears' local wisdom.

2. The guidelines regarding preservation and development of Mudmee via participation (1) revealed that the pattern design. Various tone of color, the use of daily

clothes, excluding conservation of local wisdom of the community, this was also regarded as career development, generation of income for the community, transfer of knowledge, transfer from generation to generation followed by a transfer to the community with the training from experts and the learning from other groups or organizations as well. When a new knowledge learned on Mudmee (2) there would be guidelines on participation on Mudmee in the community of Ban Nakha by Those concerned in Mudmee took part in a meeting to search for causes of problems on Mudmee weaving in order to seek for the significance of the problem solving, And the people in the community and those concerned in participation of Mudmee weaving took part in planning for development and designated methods of seeking for guidelines of development on Mudmee based on desing, tone of color, threads or fabrics used to weave, various colors used to dye, patterns of weaving, applied patterns used in daily life in order to access to the needs of consumers, (3) there were a search for knowledge, exchange of knowledge with other groups or organizations via following processes: meetings, seminars, study tours, or else activities on study of threads/fabrics of Mudmee, design of weaving, the use of Mudmee to be applied in various forms of utensils in order to develop the Mudmee group of Ban Nakha community with efficiency together with creation of value-added benefits for the community of Ban Nakha.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยไปด้วยดี เกิดจากความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างดียิ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รศ. ดร. สมพงษ์ แดงตาดี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ดร. สุพัฒน์ ไพไหล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม พ.ต.อ. ดร. สมเกียรติ สมพงษ์ อาจารย์ประจำหลักสูตร ที่เสียสละเวลาอันมีค่าของท่าน ให้คำปรึกษา ชี้แนะแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง จนเกิดผลสำเร็จในครั้งนี้ และได้รับความรู้ในการวิจัยอย่างแท้จริงจากท่านอาจารย์

ขอกราบขอบพระคุณ นายอาคม สีหาบุตร ประธานกลุ่มตลาดผ้านาข่า ซึ่งเป็นผู้ประสานงานเกี่ยวกับ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้นุรักษ์ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ คือ นายเฉลิมชัย ไชยวงศ์ ประธานกลุ่มหัตถกรรมผ้าพื้นเมือง ผู้ใหญ่บ้านนาข่า ทุกท่านที่กรุณาให้ความร่วมมือในการวิจัย และให้ข้อมูลเชิงลึกในการวิจัย ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาซึ่งในพระคุณอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อสังคม คุณแม่อมสิน เบ็ญจสิต ที่อบรมสั่งสอน ปลุกฝังให้ลูกได้คิดและใฝ่เรียนรู้ ที่ให้ชีวิตเลี้ยงดูด้วยความรัก ความเมตตา ความห่วงใย ทำให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จในวันนี้ได้ ตลอดระยะเวลาการศึกษาผู้วิจัยได้รับกำลังใจจากครอบครัว ด้านกำลังใจความคิด และคอยให้กำลังใจ ทำให้ผู้วิจัยมีกำลังใจทุ่มเทอย่างเต็มความสามารถ จนทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้

ในโอกาสนี้ผู้วิจัยขอขอบ พระคุณท่าน รศ. ดร. เสรี พงศ์พิศ อธิการบดีสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน รู้สึกถึงพระคุณคณาจารย์สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชนทุกท่าน ที่กรุณาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ วิทยาการต่างๆ สร้างประสบการณ์ที่ทรงคุณค่าแก่ผู้วิจัย ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาในสถาบันอันทรงเกียรติ ที่ผู้วิจัยภาคภูมิใจแห่งนี้ จนทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

จุไรรัตน์ สมพงษ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง	5
กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย	6
คำถามสำคัญในการวิจัย	6
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	8
บริบทชุมชนที่ศึกษา.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับองค์ความรู้เกี่ยวกับผ้ามัดหมี่.....	17
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาการสืบทอดความรู้.....	24
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์การทอผ้าพื้นเมือง.....	27
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชน.....	32
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	41
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	45

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย /วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย	46
ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง.....	47
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	48
วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล.....	49
สถานที่ในการวิจัย.....	50
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย.....	50
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	50
4 ผลการวิจัย	
พื้นที่ศึกษา	51
วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า.....	53
แนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า	57
การมีส่วนร่วมการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า.....	59
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุป	66
อภิปรายผล	68
ข้อเสนอแนะ.....	69
บรรณานุกรม.....	72
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์	82
ภาคผนวก ข. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย.....	85
ภาคผนวก ค. ภาพประกอบการสัมภาษณ์.....	87
ประวัติผู้วิจัย.....	101

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	50

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	45
1. สัมภาษณ์นายอาคม สีหาบุตร	87
2. สัมภาษณ์นางประภาสี กองทอง	87
3. สัมภาษณ์แม่ทองจันทร์ มะประเช	88
4. สัมภาษณ์แม่สมพร สุวรรณวาปี	89
5. สัมภาษณ์แม่สมจิตร บุญแก้ว	90
6. สัมภาษณ์แม่พุทธ แก้วหาดไทย	91
7. เทศบาลตำบลนาข้าวร่วมกันอนุรักษ์การแต่งกาย	92
8. เทศบาลตำบลนาข้าวร่วมกันอนุรักษ์การแต่งกาย	93
9. ครูและนักเรียน โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 92	94
10. ครูและนักเรียน โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 92	95
11. การพัฒนาผ้าทอมัดหมี่	96
12. กลุ่มเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่	97
13. นายอาคม สีหาบุตร ร่วมงานเดินแฟชั่นโชว์	98
14. กลุ่มแม่บ้าน บ้านนาข้าวเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ผ้ามัดหมี่	99
15. งานประเพณีส่งเสริมผ้ามัดหมี่ของบ้านนาข้าว	100

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมการทอผ้าจัดเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่แสดงถึงวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า และมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ซึ่งมนุษย์ชนชาติต่าง ๆ ได้สร้างขึ้นมาจากภูมิปัญญาของเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งอยากจะกล่าวว่า เพราะเอกลักษณ์ของผ้าในแต่ละท้องถิ่นจะสะท้อนถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเอาไว้ในตัวเองและการแต่งกายนั้น สามารถที่จะบ่งบอกถึงความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้นลวดลายบนพื้นผ้าจึงเปรียบได้ดั่งงานศิลปะมีภาษาพูดของตนเองที่ต้องมีการสร้างสรรค์และแสดงแนวคิดเกี่ยวกับลวดลายบนพื้นผ้าอย่างสวยงาม ดังนั้นหากจะกล่าวว่าการทอผ้าเป็นวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม และเป็นภูมิปัญญาของกลุ่มคนที่สร้างสรรค์ขึ้นมาและถ่ายทอดสืบต่อกันมา เป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี คติ ความเชื่อ รวมถึงวิถีความเชื่อ ความจำเป็นในด้านประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่มามีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานทอผ้าเป็นอย่างมาก (สุวรรณ เพชรนิล, 2522, หน้า 5)

การทอผ้าพื้นเมืองจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บางชิ้นงานนั้นประเมินค่ามิได้เพราะผลงานแต่ละชิ้นมีการใช้สีเส้นและสอดแทรกลวดลายบอกให้เราทราบถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความคิด ความฝัน หรือความพึงใจของคนในชุมชนนั้น ๆ เป็นลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งผู้พบเห็นที่มีความเชี่ยวชาญอาจบอกได้ทันทีว่าทำมาจากหมู่บ้านใด ชุมชนใด ภาคใดของประเทศไทย เรียกลักษณะเฉพาะตัวรวมกันว่าเอกลักษณ์ ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจะสะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมฐานะความเป็นอยู่ของคน ระดับความเจริญรุ่งเรืองของยุคสมัยนั้น ๆ รวมทั้งความคิดและแนวในการดำรงชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคแต่ละสมัย (ชนิษฐา สุวรรณชาติ, 2531, หน้า 4)

ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ยังคงมีการผลิตอยู่ในปัจจุบันได้แสดงให้เห็นถึงร่องรอยทางวัฒนธรรมของการสืบทอดการทอผ้ามาจากบรรพชนในอดีต ที่ได้รับการส่งสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งการทอผ้าพื้นเมืองจัดเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากจะนำผ้ามาเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ผ้ายังถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์จัดขึ้น การทอผ้าพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญา

ของกลุ่มชนที่สร้างสรรค์ขึ้นและถ่ายทอดสืบต่อกัน อาจจะเป็นผลสืบเนื่องจากประเพณีวัฒนธรรม คติความเชื่อ เพราะความจำเป็นด้านการใช้สอย ปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลและ ทำให้การผลิตผ้าทอพื้นเมืองยังคงอยู่เป็นงานหัตถกรรมที่มีคุณค่า มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ประจำท้องถิ่น (อัมพร ชวนปรีชา, 2533, หน้า 7) ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการทอจากเส้นใยฝ้ายและ ใยไหม แต่ในช่วงหลัง ๆ มีการนำเส้นใยสังเคราะห์ซึ่งเป็นผลผลิตจากสารเคมีหรือที่เรียกว่า ไหมโพร มาใช้เป็นวัตถุดิบในการทอผ้า เราอาจกล่าวได้ว่า ความมุ่งหมายในการผลิตชิ้นงาน หัตถกรรมในระยะแรกเพียงเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน สำหรับใช้ในครอบครัว ต่อมามีการผลิต เพิ่มขึ้นเพื่อแจกจ่ายในหมู่บ้านมิตรและขายไปข้างพอเป็นค่าเหนื่อย แต่ก็ขายในเฉพาะกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้น ต่อมามีการพัฒนากรรมวิธีการผลิตและดัดแปลงรูปแบบให้แปลกแตกต่างกันออกไป เพื่อนำไปซื้อขายแลกเปลี่ยนกับปัจจัยอื่นที่สำคัญต่อการดำรงชีพในท้องถิ่น หรือต่างถิ่น เมื่อได้รับความนิยมนมากขึ้นก็สามารถส่งออกไปขายในตลาดต่างประเทศทำให้เกิดรายได้เข้าประเทศ เป็นมูลค่าสูง กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของส่วนรวม และความเป็นอยู่ ของประชาชน ดังนั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการขายผลิตภัณฑ์ หัตถกรรม เพราะผู้ซื้อมักจะ ไม่ชอบความจำเจ การพัฒนาคุณภาพสินค้าหัตถกรรมแต่ละชนิด ย่อมมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะตัวของสินค้า เช่น สินค้าที่มีประโยชน์ในการใช้สอย นอกจากแบบใหม่สวยงามแล้วจะต้องมีความคงทนด้วย ส่วนสินค้าที่เป็นของที่ระลึกก็ต้องเน้นถึง วัตถุใช้สอยในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัว และสิ่งที่ขาดไม่ได้คือความประณีต พิถีพิถันในการผลิตสินค้าประเภทที่ใช้ในการตกแต่งและเครื่องประดิษฐ์ชนิดต่าง ๆ จะต้องเน้นทั้ง ในด้านความงามของศิลปะและรูปแบบซึ่งจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม นอกจากการพัฒนา รูปแบบให้มีความแปลกใหม่แล้ว สิ่งที่ต้องทำอย่างยิ่ง คือ การนำเอาเทคนิคการผลิตสมัยใหม่ รวมทั้งเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาช่วยเพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพดี และช่วยให้มีต้นทุนการผลิตที่ ไม่สูงจนเกินไป (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541, หน้า 16-17)

จะเห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์ทอผ้าพื้นเมืองเป็นสินค้าอีกประเภทหนึ่ง ที่ผู้ผลิตสามารถสร้าง ความแตกต่าง เช่น ให้บริการแก่ลูกค้าด้วยลักษณะของการจำหน่ายทางตรงของผู้ผลิตสู่ผู้บริโภค เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกและประหยัดเวลาในการเดินทางของผู้บริโภค นอกจากนี้การสร้าง ความแตกต่างยังสามารถด้านรูปร่างของตัวผลิตภัณฑ์ได้ เช่น การออกแบบลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ รวมทั้งที่มีการกำหนดหรือการออกแบบผ้าให้มีความทันสมัยเหมาะสมกับความต้องการของกลุ่ม ผู้บริโภค ที่ปัจจุบันผู้บริโภคผ้าพื้นเมืองเริ่มเป็นที่นิยมในกลุ่มวัยคนทำงาน มิใช่มีการจำกัดผู้บริโภค เฉพาะกลุ่มผู้สูงวัยเท่านั้น (กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2536, หน้า 23)

จากหลักการพื้นฐานและวัตถุประสงค์ที่กล่าว เป็นการสนับสนุนคนเก่งในท้องถิ่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ ได้ใช้ความคิด ความรู้ ความสามารถ เชื่อมโยงกับชุมชน เพื่อการสร้างงานของกลุ่มอาชีพ ซึ่งกลุ่มอาชีพเหล่านั้น นำความรู้ที่ได้จากการถ่ายทอดจาก บรรพบุรุษและประสบการณ์ ดำเนินการออกแบบสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ ของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ที่ผนวกกับการได้รับการส่งเสริม และสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องในการตรวจสอบ สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ เพื่อให้ได้มาตรฐาน มีคุณภาพ นอกจากนี้ยัง ได้รับการสนับสนุนในการจัดจำหน่ายสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับประเทศ

สู่สากลสุดท้ายของจุดประสงค์โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ คือ “ประชาชนมีอาชีพ มีรายได้ อันจะส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และความสามารถที่พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน”

สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่กล่าวแบ่งออกเป็น 6 ประเภท คือ (1) ประเภทอาหาร (2) ประเภทเครื่องดื่ม (3) ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย (4) ประเภทเครื่องใช้และเครื่องประดับตกแต่ง (5) ประเภทศิลปะ ประติมากรรมและของที่ระลึก (6) ประเภทสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา

ผ้าไหมเป็นหนึ่งในสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย จากการศึกษา พบว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นดินแดนแห่งการผลิตผ้าไหมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่สืบทอด ความรู้กันมาป็นรุ่น ๆ จากปู่ย่าตายายมายังพ่อแม่และลูกหลานในยุคปัจจุบัน “เป็นภูมิปัญญา ท้องถิ่นของคนไทย มีการพัฒนาฝีมือ การเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ทั้งครอบครัว กลุ่มอาชีพ ต่าง ๆ และ โรงเรียน จนเป็นที่นิยม ได้รับการยอมรับของคนไทยและนานาชาติอย่างกว้างขวาง”

ปัจจุบันอาชีพทอผ้าไหมเป็นอาชีพที่ได้รับความสนใจอย่างสูง โดยจัดทำเป็นกลุ่มอาชีพที่สนใจ เมื่อครั้งที่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จแปรพระราชฐานประทับแรม ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร เพื่อทรงเยี่ยมพสกนิกร พระองค์มีพระราชเสาวนีย์ ให้จัดประกวดผ้าไหมภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้น เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา มีผ้าไหม ทั้งหมด 8 ประเภท ที่กลุ่มอาชีพผลิต ได้แก่ ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมมัดหมี่ซ้อ ผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมพื้นเรียบ ผ้าไหมแพรวา ผ้าไหมจิด ผ้าไหมลายประยุกต์ และผ้าไหมลายลูกแก้ว (บุปผา ทิพย์สถาพกุล, 2546) ผ้าไหมมัดหมี่เป็นที่รู้จักและใช้สอยกันมาช้านาน แต่ยังไม่มีความ สืบประวัติหรือเริ่มต้นที่ประเทศใด และในศตวรรษใด มีหลายประเทศที่ใช้ผ้าไหมมัดหมี่ทั้งผ้าฝ้าย และผ้าไหม โดยเฉพาะประเทศในทวีปเอเชีย เช่น อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ อินเดีย และจีน เป็นต้น

เชื่อกันว่า มัดหมี่ด้ายเส้นยืนอาจเป็นเทคนิคที่มีมาก่อนมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่ง แต่ยังไม่มีความ หลักฐานยืนยันแน่ชัด การทอผ้าไหมมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งง่ายกว่าการทอด้วยเส้นยืน อีกทั้ง ความต้องการสินค้าผ้าไหมมัดหมี่เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิควิธีซึ่งรวมถึง การใช้แบบสี่เหลี่ยมมีขาตั้ง การทอใช้กี่แบบ สี่เหลี่ยมมีขาตั้งพิม และเครื่องมัดหมี่มีด้ายเส้นพุ่ง

มาเป็นเวลานาน มัดหมี่ด้ายเส้นยืนพบเฉพาะในลายที่ไม่ซับซ้อนของคนไทยบางกลุ่มในประเทศลาวและประเทศไทย

ส่วนมัดหมี่ผสมซึ่งเป็นเทคนิคการผสมผสานมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่ง และด้ายเส้นยืนบนผ้าผืนเดียวกัน พบในผ้าทอพื้นเมืองของชาวเขมรสูงทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย กลุ่มชาวไทยแดงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาว และมینگกะเบาในเกาะสุมาตราตะวันตก ประเทศอินโดนีเซีย แต่มัดหมี่ผสมที่มีคุณภาพดีที่สุดมาจากรัฐจูลู รัฐในประเทศอินเดียและทั้งกานันในเกาะบาหลิ มัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งเหมาะสำหรับการทอฝ้าย หรือเส้นใยจากพืชอื่น ๆ ดังนั้น สีที่ใช้ย้อมจึงมักเป็นสีธรรมชาติที่เหมาะสมกับการย้อมฝ้าย สีที่นิยมมากที่สุด ได้แก่ สีคราม และสีแดงเม็งกูดู (morindacitrifolia) โดยใช้คู่กับสีฝ้ายธรรมชาติ หรือขาว มัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งที่ทำจากไหมนิยมใช้สีเขียว ซึ่งมาจากสีเหลืองขมิ้นผสมสีครามจาง และสีแดงจากครั่ง ส่วนสีส้ม สีเขียว และสีม่วงมาจากการย้อมทับ

การทำมัดหมี่นั้นมียุทธศาสตร์ว่ามีการทำอยู่ 3 แบบด้วยกันคือ

1. การทำมัดหมี่ที่มัดเส้นพุ่ง
2. การทำมัดหมี่ที่มัดเส้นยืน
3. การทำมัดหมี่ ที่มัดทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน เรียกว่า มัดหมี่ซ้อน (สุรศักดิ์

รอดเพราะบุญ, 2548, หน้า 287)

การทำมัดหมี่ทั้ง 3 แบบพบกันเกือบทั่วโลก ในเมืองไทย นิยมทำมัดหมี่ด้วยการมัดเส้นยืนพบหลักฐานว่า มีผ้าไหมชนิดหนึ่งที่มีการทอที่จังหวัดสุรินทร์ ชื่อว่า ผ้าอัมปรม เป็นผ้าที่เกิดจากการทำมัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน (สุมาลย์ โทมัส, 2529, หน้า 64) ผ้ามัดหมี่มีกันมากในภาคอีสานและบางจังหวัดในภาคกลาง เช่น จังหวัดอุทัยธานี สุพรรณบุรี และชัยนาท ประเทศไทยส่วนใหญ่นิยมทอผ้ามัดหมี่เส้นพุ่ง มีการทำผ้ามัดหมี่ หมี่เส้นยืนบ้างในบางจังหวัด เช่น เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ราชบุรี เพชรบุรี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผ้าชาวเขา ลักษณะเฉพาะของผ้ามัดหมี่ คือ รอยซึมของสีที่วิ่งไปตามบริเวณลวดลายที่ถูกมัด โดยเชือกหรือวัสดุที่ไม่ติดสี และการเหลื่อมล้ำในตำแหน่งของเส้นด้าย ในขณะที่ทอจะทำให้เกิดลักษณะลายที่คลาดเคลื่อนต่างจากผ้าทอชนิดอื่น การใช้ความแม่นยำในการมัดย้อม และการขึ้นด้ายบนที่ตลอดจนการทอจะช่วยลดความคลาดเคลื่อนลง หรืออาจใช้ลักษณะเหลื่อมล้ำเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบ ซึ่งนับว่าเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่ (กรณา เศษาดิวงศ์ ณ อยุธยา, 2532)

การทอผ้ามัดหมี่ที่ชุมชนบ้านนาข่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จากบรรพบุรุษมาช้านาน ชาวบ้านนาข่ามีความภูมิใจผ้ามัดหมี่ซึ่งจำเป็น ทั้งไหมมัดหมี่และผ้าฝ้ายมัดหมี่ ถือว่าเป็นผ้าที่ได้รับความนิยมในภาคอีสาน ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมซื้อเก็บไว้ใช้เอง

ใช้ในส่วนตัวในชีวิตประจำวันและในงานประเพณีเทศกาลสำคัญต่าง ๆ ชาวชุมชนบ้านนาข่าล้วนแต่มีความผูกพันและมีส่วนร่วมในการสร้างผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่และผ้าฝ้ายมัดหมี่ให้มีชื่อเสียงเป็นการอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านส่งผลให้ชุมชนมีงานทำ มีรายได้เพิ่มขึ้นสร้างอาชีพที่มั่นคงให้กับตนเอง สามารถยึดอาชีพการทอผ้าไหมมัดหมี่ และการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่เป็นอาชีพหลักหรืออาชีพเสริม นอกจากนี้ยังช่วยลดปัญหาการว่างงาน และลดแรงงานย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้าเมือง ทำให้ครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้า เกิดความรักความอบอุ่นในครอบครัว อีกทั้งเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนต่อไป

ผ้ามัดหมี่ของกลุ่มทอผ้าบ้านนาข่า มีการริเริ่มพัฒนาตลอดยุคสมัยให้เข้ากับความต้องการของตลาดได้ นอกจากนี้ยังทำให้ภูมิปัญญาด้านการทอผ้ามัดหมี่มิให้สูญหาย เพื่อการอนุรักษ์กระบวนการทอผ้ามัดหมี่ที่เกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษสั่งสม พัฒนาสร้างสรรค์ ถ่ายทอดผลงานภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ชาวชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า และแนวทางการอนุรักษ์พัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเฉพาะชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ดังนี้ เป็นชุมชนที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลานาน ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมความเชื่อ และรักษาวิถีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่มาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา มีดังนี้ บริบทชุมชนบ้านนาข่า วิธีการทอผ้ามัดหมี่ แนวทางการอนุรักษ์และแนวทางการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ ของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

3. ขอบเขตด้านเวลา

ใช้ระยะเวลาศึกษาเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่ มีนาคม พ.ศ. 2556-มีนาคม พ.ศ. 2557

กลุ่มประชากร/กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยจะเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เฉพาะผู้รู้จริงหรือปฏิบัติจริงในการทอผ้ามัดหมี่ เป็นผู้ที่ให้ข้อมูลหลัก ของชุมชนบ้านนาข่า การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้ผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกตัวอย่างเอง เพื่อให้เหมาะสมกับการวิจัย ด้วยเหตุผลดังนี้

1. ผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะผู้รู้จริงและเป็นผู้ปฏิบัติจริงในการทอผ้า ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านทอผ้าผู้นำภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรเอกชน และประชาชนทั่วไป
2. ผู้รู้ที่รู้จริงจะต้องเป็นผู้ที่อยู่ในเขตพื้นที่ ที่ศึกษาเท่านั้น

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นอย่างไร
2. แนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นอย่างไร

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ผ้ามัดหมี่ หมายถึง ผ้าที่ได้จากกระบวนการสร้างลวดลายหลายสีบนเส้นด้ายก่อนทอ โดยวิธีการมัดด้ายที่คืนแล้วให้แน่น และนำไปย้อมสี เป็นการทำให้เกิดสีหลายสีบนด้ายหนึ่งเส้น โดยการมัดด้ายที่เป็นลำ มากน้อยตามขนาดลายที่ต้องการบนตำแหน่งที่กำหนดไว้ และนำไปย้อมสี บริเวณที่มัดไว้สีจะไม่สามารถซึมเข้าไปในส่วนที่มัดได้ ส่วนที่ไม่ได้มัดจะติดสี เมื่อมัดเพิ่มเติมและย้อมใหม่สีเก่าจะถูกเก็บไว้ และสีใหม่จะผสมกับสีเก่าในส่วนนอกบริเวณมัด ทำให้ได้มากกว่า

สองสีในหนึ่งเส้น บางครั้งอาจแกะบริเวณที่มัดไว้เดิม เพื่อซ่อมใหม่ให้ได้สีตรงกันข้าม นำมาทอแบบพื้นบ้านที่ยังคงฝีมือของช่างทอในการผลิตชิ้นงาน

ชุมชนบ้านนาข่า หมายถึง บ้านนาข่า ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ทางทิศเหนือของจังหวัด ห่างจากตัวจังหวัด 16 กิโลเมตร ตามเส้นทางอุดรธานี-หนองคาย ซึ่งปัจจุบันเป็นแหล่งผลิต และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้ามัดหมี่ชนิดที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุดรธานี

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความคิด และผลผลิตของความรู้ ความคิดอันมีการสั่งสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนเป็นวิถีชีวิตและอัตลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นนั้น ซึ่งสะท้อนออกมาในลักษณะต่าง ๆ เช่น ประเพณีในการดำเนินชีวิต การทำกิน เป็นต้น

การอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ หมายถึง การสืบสานให้คงอยู่ และการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงการใช้เป็นระยะเวลายาวนาน

การพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ หมายถึง การปรับปรุงขั้นตอนการทอผ้าพื้นเมือง หรือผ้าทอมัดหมี่ เพื่อให้มีความทันสมัยตรงกับความต้องการของกลุ่มผู้นิยมบริโภคผ้าพื้นเมืองให้มากที่สุด รวมไปถึงการออกแบบ และสร้างบรรจุภัณฑ์ที่มีความโดดเด่นให้เป็นที่สนใจ

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม กับกระบวนการตัดสินใจ และมีบทบาทในทุกขั้นตอนของการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ ได้แก่ ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน หรือโครงการ และร่วมในการรับผลประโยชน์จากการทอผ้ามัดหมี่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ได้วิธีการอนุรักษ์ผ้ามัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยสามารถเป็นข้อมูลสำหรับผู้กำหนดแผน/นโยบายในการพึ่งตนเองและสร้างชุมชนเข้มแข็งในการพัฒนาท้องถิ่นอื่น ๆ ได้
2. ผลการศึกษาในครั้งนี้ ได้แนวทางการพัฒนาผ้ามัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ปฏิบัติได้จริงแก่ชาวบ้าน ผู้ปฏิบัติงาน และผู้สนใจทั่วไป ในชีวิตประจำวันได้

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย มีดังนี้

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1. บริบทของชุมชนที่ศึกษา

1.1 ข้อมูลพื้นฐาน จังหวัดอุดรธานี

1.2 ข้อมูลทั่วไปของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

2. แนวคิดเกี่ยวกับองค์ความรู้ผ้าทอมัดหมี่

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาการสืบทอดการเรียนรู้

4. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์การทอผ้าพื้นเมือง

5. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1. บริบทของชุมชนที่ศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับจังหวัดอุดรธานี

ประวัติศาสตร์จังหวัดอุดรธานี (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2558) จังหวัดอุดรธานี เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย เดิมพื้นที่ตรงนี้เป็นบ้านเดื่อหมากแข้งอุดรธานี ได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ปี พ.ศ. 2436 โดยพลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เกิดจากการรวมกันของหัวเมืองฝ่ายเหนือ คือ เมืองกุมภวาปี เมืองหนองหาน เมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน และบ้านเดื่อหมากแข้งอุดรธานี เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของอีสานตอนบน อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 564 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 11,730 ตารางกิโลเมตร (ประมาณ 7,331,438.75 ไร่) อันดับที่ 4 ของ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และยังมีแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของประเทศและของโลก มีสภาพภูมิประเทศที่อุดมสมบูรณ์ จังหวัดอุดรธานี เคยเป็นที่ตั้งของมณฑลอุดร ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีอาณาเขตปกครองกว้างใหญ่ที่สุดในประเทศ ปัจจุบันอุดรธานีเป็นศูนย์กลางการคมนาคม ทางอากาศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน รวมทั้งมีศูนย์ประชุมและวัฒนธรรม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนด้วย

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีพบว่า บริเวณพื้นที่ที่เป็นจังหวัดอุดรธานี ในปัจจุบันเคยเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ 5,000-7,000 ปี จากหลักฐานการค้นพบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน และภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ ที่อำเภอบ้านผือ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นอย่างดีจนเป็นที่ยอมรับนับถือในวงการศึกษาระดับชาติและนานาชาติระหว่างประเทศว่า ชุมชนเป็นถิ่นที่อยู่ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ที่จังหวัดอุดรธานี มีอารยธรรมความเจริญในระดับสูง และอาจถ่ายทอดความเจริญนี้ไปสู่ประเทศจีนก็อาจเป็นไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องปั้นดินเผาสีลายเส้นที่บ้านเชียงนั้น สันนิษฐานว่าอาจเป็นเครื่องปั้นดินเผาสีลายเส้นที่เก่าที่สุดในโลก

หลังจากยุคความเจริญที่บ้านเชียงแล้ว พื้นที่ที่เป็นจังหวัดอุดรธานียังเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สืบต่อมาอีกจนกระทั่งสมัยประวัติศาสตร์ของประเทศไทย นับตั้งแต่สมัยทวารวดี (พ.ศ. 1200-1800) และสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1800-2000) จากหลักฐานที่พบ คือ ใบเสมา สมัยทวารวดีลพบุรี และภาพเขียนปูนบนผนัง โบสถ์ที่ปรักหักพังบริเวณทิวเขาภูพานใกล้ วัดพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ แต่ทั้งนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานชื่ออุดรธานีปรากฏในประวัติศาสตร์แต่อย่างใด

ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีพื้นที่ที่เป็นจังหวัดอุดรธานีปรากฏในประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2117 พระเจ้ากรุงหงสาวดีได้ทรงเกณฑ์ทัพไทยให้ไปช่วยตีกรุงศรีสัตนาคณหุต (เวียงจันทน์) โดยให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา กับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ยกทัพไปช่วยรบ แต่เมื่อกองทัพไทยมาถึงหนองบัวลำภู ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของ เมืองเวียงจันทน์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชประชวรด้วยไข้ทรพิษจึงยกทัพกลับไม่ต้องรบพุ่งกับเวียงจันทน์ และเมืองหนองบัวลำภู สันนิษฐานว่าเคยเป็นเมืองที่เคยมีความเจริญมาตั้งแต่สมัยขอมเรืองอำนาจ

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีนั้น จังหวัดอุดรธานี ได้เกี่ยวข้องกับสงคราม กล่าวคือในระหว่างปี พ.ศ. 2369-2317 ได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ยกทัพเข้ายึดเมืองนครราชสีมา ซึ่งมีผู้นำคือ คุณหญิงโม (ท้าวสุรนารี) กองทัพเจ้าอนุวงศ์ได้ถอยทัพมาตั้งรับ ที่หนองบัวลำภู และได้ต่อสู้กับกองทัพไทยและชาวเมืองหนองบัวลำภู จนทัพเจ้าอนุวงศ์แตกพ่ายไป กระทั่ง

ในปลายรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมาณปี พ.ศ. 2411 ได้เกิดความวุ่นวายขึ้น ในมณฑลลาวพวน เนื่องจากพวกฮ่อซึ่งกองทัพไทยได้ยกขึ้นไปปราบปรามจนสงบได้ชั่วคราว

ในปี พ.ศ. 2428 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกฮ่อได้รวมตัว ก่อการร้าย กำเริบเสิบสานขึ้นอีกในมณฑลลาวพวนและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และมีท่าทีที่จะรุนแรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นประจักษ์- ศิลปาคม เป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายใต้ และเจ้าหมื่นไวยวรนาถ เป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายเหนือ ไปทำการ ปราบปรามพวกฮ่อ ในเวลานั้นเมืองอุดรธานีก็ยังไม่ปรากฏชื่อ เพียงแต่ปรากฏชื่อ “บ้านหมากแข้ง” หรือ “บ้านเคื่องหมากแข้ง” สังกัดเมืองหนองคายขึ้นการปกครองกับมณฑลลาวพวน และกรมหมื่น ประจักษ์ศิลปาคม แม่ทัพใหญ่ฝ่ายใต้ได้เดินทัพผ่านบ้านหมากแข้ง ไปทำการปราบปรามพวกฮ่อ จนสงบ

ภายหลังการปราบปรามฮ่อสงบแล้ว ไทยมีกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส เนื่องจากฝรั่งเศส ต้องการลาว เขมร และญวน เป็นอาณานิคม เรียกว่า “กรณีพิพาท รศ. 112 (พ.ศ. 2436)” ด้วยพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงยอมเสียสละส่วนน้อย เพื่อรักษาประเทศไว้ จึงทรงสละดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส และตามสนธิสัญญา ที่ทำขึ้นระหว่าง 2 ประเทศ มีเงื่อนไขห้ามประเทศสยามตั้งกองทหารและป้อมปราการอยู่ในรัศมี 25 กิโลเมตร ของฝั่งแม่น้ำโขง ดังนั้นหน่วยทหารไทยที่ตั้งประจำอยู่ที่เมืองหนองคาย อันเป็นเมือง ศูนย์กลางของ หัวเมืองหรือมณฑลลาวพวน ซึ่งมีกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเป็นข้าหลวงใหญ่ ลำเร็จราชการ จำเป็นต้องอพยพเคลื่อนย้ายลึกเข้ามาจนถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อบ้านเคื่องหมากแข้ง (ซึ่งเป็นที่ตั้งจังหวัดอุดรธานีปัจจุบัน) ห่างจากฝั่งแม่น้ำโขงกว่า 50 กิโลเมตร เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าหมู่บ้านแห่งนี้มีชัยภูมิเหมาะสม เพราะมีแหล่งน้ำดี เช่น หนองนาเกลือ (หนองประจักษ์ปัจจุบัน) และหนองน้ำอีกหลายแห่งรวมทั้งห้วยหมากแข้งซึ่งเป็นลำห้วยน้ำใสไหลเย็น กรมหมื่นประจักษ์- ศิลปาคม ทรงบัญชาให้ตั้งศูนย์มณฑลลาวพวน และตั้งกองทหารขึ้น ณ หมู่บ้านเคื่องหมากแข้ง จึงพอเห็นได้ว่าเมืองอุดรธานีได้อุบัติขึ้นโดยบังเอิญเพราะเหตุผลทางด้านความมั่นคงและการเมือง ระหว่างประเทศ อีกทั้งเหตุผลทางการค้า การคมนาคมในอดีต

อย่างไรก็ตามคำว่า “อุดร” มาปรากฏในชื่อเมืองเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2450 (พิธีตั้งเมือง อุดรธานี 1 เมษายน ร.ศ. 127 พ.ศ. 2450 โดยพระยาศรีสุริยราชวรานุช “โพธิ์ เนติโพธิ์”) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีกระแสพระบรมราชโองการให้จัดตั้งเมืองอุดรธานี ขึ้นที่บ้านหมากแข้ง เป็นศูนย์กลางของมณฑลอุดร ครอบคลุมจังหวัดอุดรธานี ขอนแก่น หนองคาย เลยหนองบัวลำภู บึงกาฬ สกลนคร นครพนม มุกดาหารในสมัยนั้น หลังการเปลี่ยนแปลง การปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่

21 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แล้วได้มีการปรับปรุงระเบียบการบริหารราชการแผ่นดิน ยกเลิกการปกครอง ในระบบมณฑลในส่วนภูมิภาคยังคงเหลือเฉพาะจังหวัด และอำเภอเท่านั้น มณฑลอุดรจึงถูกยุบเลิกไป เหลือเพียงจังหวัด “อุดรธานี” เท่านั้น อย่างไรก็ตามอุดรธานียังคงมีหน่วยงานราชการ ด้านการปกครองของกระทรวงต่าง ๆ ที่จัดตั้งในส่วนภูมิภาคที่แสดงเค้าโครงของศูนย์กลางการปกครองในพื้นที่อีสานตอนบน เช่น สำนักบริหารราชการทะเบียนราษฎรภาค 4 คลังเขต 4 สรรพสามิตเขต 4 ศาลตำรวจภูธรเขต 4 เป็นต้น

อาณาเขตติดต่อ อุดรธานีมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดอื่น ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ จรดจังหวัดหนองคาย

ทิศตะวันออก จรดจังหวัดสกลนครและจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศใต้ จรดจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดกาฬสินธุ์

ทิศตะวันตก จรดจังหวัดเลยและจังหวัดหนองบัวลำภู

คำขวัญของจังหวัดอุดรธานี

“กรมหลวงประจักษ์สร้างเมืองลือเลื่องแหล่งธรรมะ

อารยธรรมห้าพันปี ธานีผ้าหมี่ขิดธรรมชาติเนรมิตทะเลบัวแดง ”

ประวัติเมือง “ธานีผ้าหมี่ขิด” คือ เมืองที่มีการทอและขายทั้งผ้าหมี่และผ้าขิด (สะกิด) ผ้าหมี่ คือ ผ้าที่เกิดจากการมัดแล้วนำไปย้อมเพื่อให้เกิดลวดลาย ส่วนผ้าขิด คือ ผ้าที่เกิดจากการสะกิดขึ้นลงเพื่อให้ได้ลวดลาย ฉะนั้นผ้าหมี่และผ้าขิด คือ ผ้าสองชนิดต่างมีกรรมวิธีในการทอแตกต่างกัน แต่เพื่อให้คำขวัญสั้นกะทัดรัดจึงใช้คำว่า “หมี่ขิด”

ยุพดี ทองโคตรและคณะ (2556) กล่าวถึง จังหวัดอุดรธานี คือ ดังนี้

จุดเด่น (strengths) คือ จังหวัดอุดรธานี เป็นศูนย์กลางของภาคอีสานทางเศรษฐกิจ ทางธุรกิจ ทางการศึกษา การเกษตร การคมนาคม มีสิ่งที่น่าสนใจด้านการท่องเที่ยวมากมาย เช่น แหล่งธรรมะ โบราณสถานทางประวัติศาสตร์/วัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีผ้าพื้นเมืองมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม มีความทันสมัย เช่น สถานที่ท่องเที่ยวด้านบันเทิง ที่พักการคมนาคมสะดวกทุกทาง และใกล้กับประเทศเพื่อนบ้าน

จุดอ่อน (weaknesses) ความเข้าใจของบุคคลทั่วไปมองว่า ภาคอีสานแห้งแล้ง ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาน้อย สิ่งที่ขาดหายไป คือ แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ป้ายบอกทางยังมีน้อย ส่วนมากมีเพียงภาษาไทย ควรมีห้องสุขาที่สะอาด มีร้านอาหารที่ถูกสุขลักษณะเพิ่มเติม และภาชนะรองรับขยะมากขึ้น ข้อมูล/สื่อส่งเสริมที่ให้บริการนักท่องเที่ยวมีน้อย เช่น แผนที่ท่องเที่ยว รถประจำทาง รถรับจ้าง ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางไม่สะดวก

โอกาส (opportunities) นักท่องเที่ยวหลักของจังหวัดอุดรธานี ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวชาวไทยมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิยมเดินมาเป็นครอบครัว หมู่มาก เพื่อท่องเที่ยวพักผ่อนตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ อาทิ พิพิธภัณฑ์บ้านเชียง แหล่งผลิตผ้ามัดหมี่บ้านนาข่า และนมัสการกราบไหว้บูรพาจารย์ที่วัดป่าบ้านตาด เพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นที่น่าสนใจว่า ส่วนใหญ่การเดินทางท่องเที่ยวเป็นการเดินทางซ้ำ แสดงให้เห็นว่าแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดยังได้รับความสนใจให้กลับมาเที่ยวอีกครั้ง ขณะที่นักท่องเที่ยวต่างชาติซึ่งตลาดหลักมาจากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาจากเวียงจันทน์เข้ามาท่องเที่ยว และเขตต่างชาติที่มีภรรยาคนไทยแล้วเดินทางกลับมาเยี่ยมญาติฝ่ายภรรยา พร้อมกับท่องเที่ยวพักผ่อน ถ้าสถานบริการสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะแนะนำต่อ โอกาสทางการตลาด คือ ขายผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าและแหล่งท่องเที่ยว การมีพื้นที่ใกล้ประเทศเพื่อนบ้านทำให้จังหวัดอุดรธานี เป็นจุดที่พักระหว่างเดินทาง หากมีสิ่งโน้มน้าวใจให้นักท่องเที่ยวพักค้างแรมต่อที่จังหวัดได้ จะสนับสนุนให้ด้านการท่องเที่ยว และใช้จ่ายเพิ่มขึ้น

จังหวัดอุดรธานีได้สนองตอบนโยบายของรัฐบาลใน พ.ศ. 2530 ที่ต้องการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กว้างไกลยิ่งขึ้น โดยให้แต่ละจังหวัดกำหนดค่าขวัญประจำจังหวัด โดยนำเอกลักษณ์ความภาคภูมิใจ และความโดดเด่นที่มีอยู่ในจังหวัด พร้อมทั้งศักยภาพในการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม จังหวัดอุดรธานีได้มอบหมายให้เทศบาลอุดรธานีร่วมกับหอการค้าจังหวัดฯ รับผิดชอบดำเนินการร่างประกวดค่าขวัญจังหวัดขึ้นใหม่ เพื่อให้ค่าขวัญประจำจังหวัดมีเอกลักษณ์โดดเด่นร่วมสมัยสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพในปัจจุบันของจังหวัดอุดรธานี และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วม ดังนั้นค่าขวัญประจำจังหวัดอุดรธานี จึงปรับเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำโขงภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนมีทิศทางการพัฒนาจังหวัดอุดรธานี ดังนี้

ด้านการท่องเที่ยว จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้จากการท่องเที่ยว อนุภาคมีจำนวนผู้มาเยี่ยมชมที่รวมนักท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวที่เป็นชาวไทยและต่างประเทศ ใน พ.ศ. 2553 รวม 5.72 ล้านคน เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ. 2550 ที่มีจำนวน 4.47 ล้านคน ถึงร้อยละ 28.03 ของจำนวนผู้มาเยี่ยมชมมากที่สุด คือ อุดรธานี รองลงมาได้แก่ หนองคาย (รวมบึงกาฬ) เลย และหนองบัวลำภู

เมื่อพิจารณาการขยายตัวของนักท่องเที่ยว พ.ศ. 2550-2553 พบว่า จังหวัดอุดรธานีมีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 8.9 ต่อปี ขณะที่จังหวัดหนองคาย (รวมบึงกาฬ) เลย และหนองบัวลำภู มีจำนวนนักท่องเที่ยวลดลง

ด้านรายได้จากการท่องเที่ยว มีรายได้ 10,242.16 ล้านบาท ใน พ.ศ. 2553 เพิ่มจาก พ.ศ. 2550 ที่มีจำนวน 7,782.82 ล้านบาท โดยเพิ่มขึ้นร้อยละ 31.6 ของรายได้จากการท่องเที่ยว จังหวัดที่มีรายได้จากการท่องเที่ยวมากที่สุด คือ อุดรธานี รองลงมา ได้แก่ หนองคาย (รวมบึงกาฬ) เลย และหนองบัวลำภู การกระจายตัวของแหล่งท่องเที่ยว พื้นที่ที่มีความหลากหลายของทรัพยากร แหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และธรรมชาติ

จังหวัดอุดรธานี เป็นแหล่งมรดกโลกด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ จำนวน 22 แห่ง เช่น วัดป่าภูก้อน วัดป่าบ้านตาด วัดมณีมาวาส วัดโพธิสมภรณ์ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มการพัฒนา การพัฒนาการท่องเที่ยวของอนุภาค มุ่งเน้น การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (sustainable tourism) โดยมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนา คือ

1. คุณภาพและความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม
2. คุณภาพของประสบการณ์การท่องเที่ยว
3. การมีส่วนร่วมและคุณภาพชีวิตของประชาชนท้องถิ่น

โดยจังหวัดอุดรธานี เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของอนุภาค เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน จังหวัดเลย เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นเส้นทางท่องเที่ยวศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม จังหวัดหนองคายและบึงกาฬ เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเลียบลำน้ำโขง ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรท่องเที่ยว ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการด้านตลาดการท่องเที่ยว และด้านการบริหารจัดการ มีแผนแนวทางการพัฒนาภาค สคช. ในแผนพัฒนากลุ่มจังหวัด 4 ปี (พ.ศ. 2558–2561) กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (อุดรธานี เลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ) มีแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา คือ

1. สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าเกษตร ตลอดจนห่วงโซ่อุปทาน และส่งเสริมการเพาะปลูกพืชพลังงานทดแทน เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า และช่วยขยายช่องทางการตลาดเพิ่มมากขึ้น โดยมีกลยุทธ์ดังนี้

- 1.1 เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรและพลังงานทดแทน
- 1.2 สร้างมูลค่าเพิ่มและการแปรรูปสินค้าเกษตร
- 1.3 พัฒนาการตลาดสินค้าเกษตรและพลังงานทดแทน

2. พัฒนาเมืองศูนย์กลางการค้าการลงทุน และเปิดประตูเศรษฐกิจสู่ประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อทำให้เกิดการจ้างงานและกระจายรายได้มีกลยุทธ์ดังนี้

- 2.1 ขยายโอกาสทางการค้าและการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้าน

- 2.2 เพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าและยกระดับการค้าสู่สากล
3. พัฒนาและปรับปรุงระบบโครงสร้างพื้นฐานด้าน โลจิสติกส์ เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการขับเคลื่อนภาคเศรษฐกิจและสังคมทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยมีกลยุทธ์ ดังนี้
 - 3.1 พัฒนาการคมนาคมขนส่ง เพื่อส่งเสริมการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว
 - 3.2 พัฒนาระบบโลจิสติกส์
4. สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับภาคธุรกิจท่องเที่ยว และเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการสร้างรายได้ให้แก่กลุ่มจังหวัดฯ โดยมีกลยุทธ์ดังนี้
 - 4.1 พัฒนาและพัฒนาศักยภาพของธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์
 - 4.2 สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ (ศูนย์กลางการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำโขง, 2558)

กลุ่มอุตสาหกรรมผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรธานี รมช. กระทรวงอุตสาหกรรม นายปิยบุตร ชลวิจารณ์ มอบแนวทางการพัฒนา OTOP ที่ตลาดผ้า่านาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี และภาคอีสานได้ให้นโยบายในการพัฒนาการรวมกลุ่มและเชื่อมโยงผู้ผลิตและผลิตภัณฑ์ผ้าในรูปแบบ (cluster) ซึ่งปัจจุบันวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาและยกระดับแนวทางการปรับตัวและเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและบริหารจัดการ โดยสร้างเครือข่ายพันธมิตรอุตสาหกรรม หรือคลัสเตอร์ (cluster) กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมกระทรวงอุตสาหกรรม จึงมีโครงการพัฒนาการรวมกลุ่มและเชื่อมโยงอุตสาหกรรม (industrial cluster development) เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 4 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ในฐานะหน่วยงานหลักในการเป็นผู้ผลักดันการพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอด้วยการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจ และพัฒนาการรวมกลุ่มและเชื่อมโยงอุตสาหกรรม โดยคัดเลือกจังหวัดอุดรธานี เป็นพื้นที่นำร่องในการพัฒนา ซึ่งเป็นการเชื่อมต่อจากยุทธศาสตร์ภาคการส่งเสริมสินค้า หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เพื่อส่งเสริมการพัฒนา ด้านผลิตภาพ (productivity) ของกลุ่มอุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม โดยสร้างปัจจัยสนับสนุนและสภาพแวดล้อม (enabling) และพัฒนาการบริหารจัดการในแนวทางคลัสเตอร์ เพื่อให้เกิดเครือข่ายคลัสเตอร์จากผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม และเพื่อสร้างการเชื่อมโยงการผลิต การค้า และ logistic ของอุตสาหกรรมสิ่งทอ เพื่อเป็นตัวอย่างในการยกระดับความสามารถ ในการแข่งขันของอุตสาหกรรม รวมทั้งเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของประกอบการ ในด้านการตลาดและการผลิต รวมถึงการปรับปรุงผลิตภัณฑ์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ให้ตอบสนองตรงตามความต้องการของตลาด

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับบ้านนาข้าว

ประวัติความเป็นมาของชุมชนนาข้าว (สำนักงานเทศบาลตำบลนาข้าว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี) สมัยก่อนราวปี พ.ศ. 2445 บริเวณแห่งนี้เป็นเนินเขาป่าดงดิบ (ภูน้อย) ปกคลุมไปด้วยต้นไม้หลากหลายชนิด มีสัตว์หลากหลายชนิดอาศัยอยู่ พร้อมกับเชื่อว่ามีพญานาค ตัวเมียอาศัยอยู่ ซึ่งมีรูปร่างประมาณ 15 นิ้ว ความลึกไม่มีใครกล้าพิสูจน์ เชื่อกันว่าเป็นรูเชื่อมต่อระหว่างเมืองมนุษย์กับเมืองบาดาล ภูน้อยญาณยุคโต (สกุลเดิมละชีลา) เป็นชาวบ้านตำบลนาพุ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี กับชาวบ้าน 5 ครอบครัว ประกอบด้วย (1) นายอ่ำ กัลป์ยาบุตร (2) นายโทโท (3) นายใหญ่ ละชีลา (4) นายคำมี หนูราช (5) นายรอด วัชชีประศรี หลวงภูน้อยหลังจากปกครองจำพรรษา ณ ภูน้อยแห่งนี้ได้เสียดายเชื่อว่าบริเวณแห่งนี้จะเป็นบ้านเมือง ที่มีความเจริญ จึงได้พากันมาตั้งถิ่นฐาน ณ บริเวณภูน้อยแห่งนี้ ส่วนพื้นที่ที่มีรูกว้างประมาณ 15 นิ้ว ที่เชื่อกันว่า เป็นรูรอยเชื่อมมนุษย์กับเมืองบาดาลนั้น ทุกวันพระชาวบ้านจะเห็นเป็นควันพุ่งผ่านออกจากรูพร้อมกับได้ยินเสียงดังกึกก้องบริเวณรอบ ๆ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเสียงร้องของ “พญานาคตัวเมีย”

ต่อมาหลวงภูน้อยพร้อมกับชาวบ้านได้บูรณะอุโบสถเก่าและได้นำเอาหินมาปีศู ได้ตั้งชื่อว่า “วัดนาคาเทวี” หมายถึง พญานาคตัวเมีย ต่อมาชาวบ้านเรียกเพี้ยนว่าเป็นนาข้าว แต่ชื่อวัดยังใช้นาคาเทวี เหมือนเดิมบ้านนาข้าวได้รับเลือกให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงเฉลิมพระเกียรติของจังหวัด เนื่องจากมีกลุ่มทอผ้ามัดหมี่ตามแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของนาข้าว และเป็นที่รู้จักดีทั้งใน และต่างประเทศ

จุดเปลี่ยนของชุมชนและเป็นที่ยี่ปลาปลัดขิกของพสกนิกรชาวบ้านนาข้าว ในปี พ.ศ. 2499 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพสกนิกรชาวภาคอีสาน หลวงภูน้อยพร้อมชาวบ้าน ได้จัดเตรียมปะรำพิธีคอยต้อนรับพระองค์ฯ โดยไม่มีหมายกำหนดการ ว่าจะเสด็จมาเยือนเมื่อใด เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาถึงบ้านนาข้าว ได้สั่งให้รถยนต์พระที่นั่งจอด และเสด็จลงมาเยี่ยมทักทายประชาชน ซึ่งมีหลวงภูน้อย นายอินทร์ สระแก้ว ผู้ใหญ่บ้านให้การต้อนรับ นายโจ๊ะ ถวายนกยูง นายน้อยอินทร์ ถวายเหล็กไหล และเป็นหมู่บ้านแห่งแรกในภาคอีสานที่มีการถวายผ้าไหมมัดหมี่แด่สองพระองค์ ซึ่งนับเป็นเกียรติประวัติแก่ชาวบ้านนาข้าวเป็นอย่างมาก

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ชาวบ้านนาข้าวได้รับการกล่าวถึงในเรื่องการทอผ้ามัดหมี่ โดยใช้เชือกปอกกล้วยกับปอปานผูกเป็นเส้นฝ้ายและเส้นไหม มัดตามลวดลายจินตนาการของผู้มัด แล้วนำไปข้อมครามตามขั้นตอน เมื่อแกะเชือกที่มัดไว้ออกจะได้ลวดลายมัดหมี่เป็นรูปต่าง ๆ ตามลวดลาย-ขาว เรียกว่า ผ้าครามมัดหมี่ ซึ่งชาวบ้านเริ่มมีรายได้จากงานอดิเรกนี้ขึ้นเรื่อย ๆ

ข้อมูลทั่วไปของเทศบาลตำบลนาข่า

เทศบาลตำบลนาข่า ได้รับการยกฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลตำบล ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 ที่ตั้งของเทศบาลตำบลนาข่า ตั้งอยู่เลขที่ 355 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับตำบลบ้านขาว
ทิศใต้	ติดกับตำบลกุดสระ
ทิศตะวันออก	ติดกับตำบลสุขเมืง อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี
ทิศตะวันตก	ติดกับตำบลบ้านขาว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

เขตการปกครอง ประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน ดังนี้

1. บ้านนาข่า หมู่ที่ 1
2. บ้านถ่อนน้อย หมู่ที่ 2
3. บ้านถ่อนใหญ่ หมู่ที่ 3
4. ช้อนคอนแดง หมู่ที่ 4
5. บ้านคงยวด หมู่ที่ 5
6. บ้านเหล่าศรีจารย์ หมู่ที่ 6
7. บ้านคงไร่ หมู่ที่ 7
8. บ้านนาเหล่าคำ หมู่ที่ 8

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับบ้านนาข่า

หมู่บ้านนาข่า อยู่ในเขตอำเภอเมือง ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 16 กิโลเมตร ตามเส้นทางสายอุดรธานี-หนองคาย หมู่บ้านนาข่า จังหวัดอุดรธานี แหล่งซ้อปผ้าที่ขึ้นชื่อเรื่องความสวยงามและคุณภาพดีเลิศ ด้วยการสืบสานกันมาอย่างยาวนานของศิลปหัตถกรรมไทยของชาวอีสาน ที่คงเอกลักษณ์ลวดลายความเป็นอีสานไว้ในผ้าไหมคุณภาพดี ที่ถักทอด้วยเทคนิคขั้นสูงที่เรียกว่า ผ้าทอลายจิด หรือผ้าไหมลายจิด ซึ่งเป็นผ้าพื้นเมืองของภาคอีสาน บางส่วนของภาคเหนือและภาคกลางของไทย นับว่าเป็นศิลปะพื้นฐานที่สะท้อนให้เห็นภาพ ลักษณะ ลวดลาย และวัฒนาการของท้องถิ่นเดิมของไทยที่มีมาแต่โบราณ โดยชาวอีสานถือว่าการทอลายผ้าจิดนั้น ยากมาก ๆ เพราะต้องใช้เทคนิคขั้นสูงต้องอาศัยความชำนาญ ความอดทน ละเอียดละเอียดเป็นอย่างมาก

มีกรรมวิธีในการทำที่ยุ่งยาก ฉะนั้นกว่าจะได้มาแต่ละชิ้นงานนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย จึงทำให้คุณค่าของผ้าไหมบ้านนาข่า กลายเป็นสินค้าคุณภาพที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะนอกจากจะได้ผ้าไหมเนื้อดีแล้ว ยังแฝงไปด้วยจิตวิญญาณของศิลปวัฒนธรรมไทย

ตลาดผ้าบ้านนาข่า เป็นการรวมกลุ่มทอผ้าบ้านนาข่า เป็นกลุ่มที่ได้ก่อตั้งมาเป็นเวลานานแล้ว จนมีการบริหารจัดการได้ในเชิงธุรกิจจากกลุ่มใหญ่แยกมาเป็นกลุ่มย่อยในส่วนอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน ญาติพี่น้องแล้วจะส่งมาจำหน่ายที่ร้านของประธาน โดยจะมีเครือข่ายในสิ่งทอตามหมู่บ้านในตำบลนาข่าและหมู่บ้านใกล้เคียงตลอดจนตำบลใกล้เคียง

ปีसनันท์ อุ่นเมือง (2557) กล่าวถึงความสำเร็จของชุมชนบ้านนาข่าว่า ชาวชุมชนมีความสำเร็จ คือ มีความเห็นสอดคล้องที่จะปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน ณ ปัจจุบัน บ้านนาข่ากลายเป็นแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นบ้าน สินค้า OTOP มีศักยภาพมาก ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศ สามารถนำรายได้เข้าสู่จังหวัดได้ปีละหลาย 10 ล้านบาท ที่สำคัญได้จัดตั้งเป็นกลุ่ม คือ กลุ่มหัตถกรรมผ้าพื้นบ้าน มีหน่วยงานภาครัฐของทางจังหวัด อำเภอ ตำบล และหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวหรืออุตสาหกรรมจังหวัด พาณิชย์จังหวัด พัฒนาการทางจังหวัด และอำเภอ ตลอดจนผู้ประสานงานระดับตำบล ให้ความช่วยเหลือด้านความรู้เกี่ยวกับการฝึกอบรมอาชีพ ให้กลุ่ม อาทิเช่น วิธีการแปรรูป วิธีการด้านการตลาด ตลอดจนด้านการบรรจุภัณฑ์ รูปแบบแผนงานการบริหารจัดการในลักษณะกลุ่ม เน้นอำนวยความสะดวกไม่พ่นเรื่องการวางตัวบุคลากร คือ คณะทำงานที่ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก ปฎิคม ประชาสัมพันธ์ และสมาชิกในคณะทำงาน การบริหารจัดการจึงจะเป็นไปด้วยความพร้อมเพียงเป็นเอกภาพ และการนำเสนอแนวคิดย่อมมีการรับรองจากคณะทำงานของกลุ่มและสมาชิกกลุ่มมีความเห็นในแนวทางเดียวกันจึงสัมฤทธิ์ผล จะเห็นได้ว่าปัจจุบันบ้านนาข่า (ตลาดผ้าบ้านนาข่า) เติบโตอย่างรวดเร็ว การบริหารจัดการก็เป็นที่ไปด้วยดี กลุ่มตัดเย็บ ประสานงานกลุ่มจำหน่าย กลุ่มตัดเย็บ มีความรู้ด้านการดีไซน์ ออกแบบ ทำแพทเทิร์น จะต้องศึกษาข้อมูลข่าวสารการเปลี่ยนแปลงของแฟชั่นอยู่เสมอให้ทันยุคทันสมัยตลอดเวลา

2. แนวคิดเกี่ยวกับองค์ความรู้ ผ้าทอมือมัดหมี่

สุภัทรา โอฟาริกเดช (2536, หน้า 23) กล่าวถึง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผ้าทอมือมัดหมี่ “ผ้าไทย” หากกล่าวถึงผ้าไทยก็นึกถึงผ้าชิ้นในแบบต่าง ๆ ของแต่ละภูมิภาคแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีเอกลักษณ์แตกต่างกันไป หรืออาจมีความคล้ายคลึงกันบ้าง เสื้อผ้าที่เราคุ้นกันอยู่ทุกวันนี้ มีความเป็นมาแต่อดีต โดยพบจากหลักฐานทางโบราณคดี ดินแดนซึ่งเป็นอาณาจักรไทยมีการทอผ้าขึ้นมาใช้ไม่ต่ำกว่า 2,500 ปี โดยหมู่ชนที่อาศัยอยู่ในแถบแหลมทองซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ มีการผลิตเสื้อผ้าชนิดต่าง ๆ มานานแล้ว จากการผลิตขึ้นใช้เองในครอบครัวในชุมชนสืบทอดกันมา

จนปัจจุบันที่มีวิวัฒนาการเพิ่มมากขึ้น มีการผลิตเพื่อจำหน่ายแจกกันทั่วไป จากหลักฐานบันทึกจดหมายเหตุต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการในการทอผ้าของกลุ่มชน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2530, หน้า 4-5) กล่าวว่า หากจำแนกตามยุคสมัยตั้งแต่การตั้งเป็นอาณาจักรต่าง ๆ จนกระทั่งรวมเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน สามารถจำแนกได้ดังนี้ สมัยอาณาจักรล้านนา สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยรัตนโกสินทร์ สมัยอาณาจักรล้านนา ได้แก่ กลุ่มชนที่อยู่ในแถบ 8 จังหวัด ภาคเหนือ ซึ่งได้มีการทอผ้าขึ้น เพื่อใช้สอยในครัวเรือน และเพื่อใช้แลกเปลี่ยนเป็นสินค้าระหว่างกัน ผ้าที่ปรากฏในยุคนี้ ได้แก่ ผ้าสีจันทร์ขาว ผ้าสีจันทร์แดง ผ้าสีดอกจันทน์ สมัยสุโขทัยมีหลักฐานแสดงให้เห็นว่ามีการผลิตผ้าฝ้ายและผ้าไหมสีต่าง ๆ ขึ้นใช้ทั่วไป โดยเฉพาะผ้าเบญจรงค์หรือผ้าฝ้ายห้าสี ฝ้ายกดอก ฝ้ายกุหลาบ ฝ้ายดอก ซึ่งเป็นผ้าสำหรับรอบหน้าผาก และผ้าที่ทอขึ้นสมัยสุโขทัยยังคงเป็นการทอผ้าขึ้นใช้เองภายในครัวเรือนมี บางส่วนที่เป็นผ้าที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ เช่น ผ้าไหม ผ้าแพร ซึ่งจะสั่งซื้อจากจีน อินเดีย เปอร์เซีย โดยผ้าเหล่านี้เป็นผ้าที่ใช้กันในราชสำนัก

สมัยอยุธยามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นลำดับ การแต่งกายมีวิวัฒนาการขึ้น โดยนอกจากมีการทอผ้าขึ้นใช้ภายในครัวเรือนแล้ว ยังมีการจำหน่ายจนเกิดเป็นย่านตลาดขึ้นสำหรับการซื้อขายเสื้อผ้าต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยา เช่น ย่านตลาดบ้านป่าขมพูเป็นแหล่งขายผ้าขมพู ผ้ารัดประคด ผ้าหนังไก่ ตลาดย่านป่าไหม เป็นแหล่งขายไหมครุย ไหมพัน ไหมเบญจพรรณ ตลาดทุ่งหมา เป็นแหล่งขายเสื้อผ้า กางเกงต่าง ๆ ผ้าปักทองประดับกระจก

สมัยรัตนโกสินทร์ (โดยเฉพาะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) จากการเปิดประเทศมีความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ มากขึ้น ทำให้มีการนำผ้าจากต่างประเทศเข้ามาขายในราคาถูก ชาวบ้านจึงหันไปซื้อสินค้าเหล่านั้นแทนการทอขึ้น ใช้เอง หรือจำหน่าย ทำให้งานหัตถกรรมเหล่านี้เสื่อมโทรมลง

นิตี กิติโกศล (2535, หน้า 11) ได้ให้แนวคิดที่ว่า ผ้าทอพื้นบ้าน เป็นองค์ความรู้ที่อยู่คู่สยามประเทศมาช้านาน ภูมิปัญญา การถักทอความคิดตามจินตนาการ และจิตวิญญาณของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ได้จรดลงจนเป็นผ้าทอพื้นบ้านที่มีคุณค่ามูลค่า และความหมาย จนถือได้ว่าไม่ว่าท้องถิ่นไทยในจังหวัดใดก็พบเห็น ผ้าทอพื้นบ้านเป็นตัวแทนของความเป็นชาติพันธุ์ ความเป็นวิถีชีวิตและความเป็นวัฒนธรรมอยู่ที่นั่น ในขณะเดียวกัน ประไพ ทองเชิญ (2548) กล่าวว่า การทำให้สยามประเทศต้องก้าวเข้าสู่การพัฒนาตามแนวทางตะวันตก ได้เกิดการสร้างเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมให้ผู้คนในสังคมเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังตามไม่ทันกับความก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงทางความคิดและวิถีปฏิบัติของผู้นำ

ด้วยเหตุนี้ความรู้ของท้องถิ่นหรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาที่เข้มแข็งยังจำเป็นต่อการดำรงชีวิต และสร้างอาชีพเพื่อให้ผู้คนได้มีชีวิตอยู่รอดในอดีต จึงตกเข้าสู่วังวนของกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ภูมิปัญญาบางเรื่องไม่มีความต่อเนื่องบนสังคมสมัยใหม่และสูญสลายในที่สุด ดังนั้นกระแสการฟื้นฟูองค์ความรู้ของท้องถิ่นในหลากหลายด้าน จึงถูกรื้อฟื้นขึ้นมาในท้องถิ่นไทย ภายหลังจากที่สังคมไทยต้องเผชิญกับความผันผวนทางเศรษฐกิจและความล้มเหลวของความรู้ไม่เข้าใจระบบเศรษฐกิจตามแนวทางตะวันตก

ศุจิตต์ วงษ์เทศ (2544) กล่าวว่า การค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่ภาคอีสานที่ยืนยันถึงการทำมาหากินของชุมชนบ้านเชียงย้อนอดีตประมาณ 5,000 ปี ว่ามีร่องรอยอารยธรรมเก่าแก่ของโลก คือ ข้าว เครื่องปั้นดินเผา และรอยเศษผ้าที่ติดกำไลสำริด แขนงของโครงกระดูก แสดงให้เห็นว่าขณะนั้นชุมชนแห่งนั้นได้รู้จักปลูกข้าว ทำภาชนะดินเผา เลี้ยงสัตว์และทอผ้าขึ้นใช้เองแล้ว หมายความว่าได้มีการคิดค้นมาก่อนหน้านั้นนานเท่าใดไม่อาจทราบได้ หากแสดงถึง ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ เป็นกระบวนการปฏิบัติและการพัฒนา ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืนมาจนถึงปัจจุบัน อันเป็นวิถีวัฒนธรรมของการดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเอง โดยเห็นได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมควบคู่กับหัตถกรรม กล่าวคือ ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกฝ้าย ทอผ้า ปั่นหม้อ ดินเหล็ก และจักสาน เครื่องใช้สอยในครัวเรือน เช่น กระบุง ตะกร้า กระด้ง กระติบข้าว เป็นต้น ผลตอบแทน ที่ได้จากการผลิต คือ ข้าว อาหาร เครื่องนุ่งห่ม หรือปัจจัยสี่ ซึ่งพอเพียงสำหรับครอบครัว การประกอบอาชีพทั้งสองอย่างเป็นวิถีการผลิตที่ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อหนุนและอาศัยความรู้ที่เกิดจากการสังเกต การรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ซึ่งได้สะสมและปฏิบัติต่อกันมา กลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการทอผ้า เพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและเพื่อการแลกเปลี่ยนของคนในชุมชน

ผ้าที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มนั้น มีวิวัฒนาการขึ้นมาพร้อมกับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ นับตั้งแต่มนุษย์สมัยโบราณได้รู้จักนำใบไม้ เปลือกไม้มาใช้ปกปิดร่างกายจนกระทั่งได้รู้จักการทอผ้าขึ้นใช้ สร้างสรรค์การแต่งกายให้สวยงาม สะดวก ความเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมกลายเป็นอารยธรรมการแต่งกาย ซึ่งเปรียบเสมือนภาษาทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกที่มาและเรื่องราวได้ตั้งแต่แรกเห็น ผ้าทอพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและอาชีพของชาวชนบทที่บ่งชี้ถึงความสำเร็จของการพัฒนาประเทศ หากจะกล่าวถึงแหล่งที่มาและกระบวนการผลิต สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 หมวดใหญ่ ๆ คือ ผ้าทอมือ และผ้าทอโรงงาน

ผ้าทอมือ คือ ผ้าที่ได้จากกระบวนการทอผ้าแบบพื้นบ้านทั้งหมด ตั้งแต่ขั้นตอนปลูกฝ้าย ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การเตรียมเส้นใย ขั้นตอนการฟอกย้อมและขั้นตอนการทอ หรือตัดตอน

บางขั้นตอนของกระบวนการทอผ้าแบบพื้นบ้านออกไป แต่ยังคงอาศัยฝีมือของช่างทอในการผลิตชิ้นงาน ซึ่งสามารถจำแนกได้ 4 ประเภท คือ

1. ผ้าทอพื้นบ้าน คือ ผ้าที่ชนพื้นบ้านทอใช้ขึ้นมาเองตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ตามศักยภาพและทักษะของแต่ละคน มีรายละเอียดเป็นของตัวเองอย่างอิสระ ใช้ฝ้าย หรือไหมพื้นบ้านเงินมือ สาวมือ ฟอกย้อมโดยใช้วัตถุดิบท้องถิ่น เป็นกระบวนการตามภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่น ทำให้เกิดเป็น “ผ้าฝืน” ที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนชัดเจน เช่น ชิ้นลาย น้ำไหลของชาวไทยพวนชาวไทยลื้อ ชิ้นตีนจกจากเมืองล่อง ผ้าแพรวาบ้านโพน กาฬสินธุ์ หรือผ้าที่ทอใช้ตามพิธีกรรม เช่น ดุงพระธาตุของอีสาน ดุงแมงมุม ของลัวะแล ผ้าพื้นบ้านที่แท้จะออกมาในรูปแบบของผ้าฝืนสำเร็จขนาดเล็ก หรือใหญ่ ตามศิลปะการนุ่งห่มของแต่ละชุมชน เช่น ผ้าถุง โจงกระเบน ผ้าแถบ ผ้าสไบ ผ้าขาวม้า ผ้าเตี่ยว และผ้าโสร่ง เป็นต้น เป็นผ้าฝืนเดียว เช่นเดียวกับ紗หรีของอินเดีย และกิโมโนของประเทศญี่ปุ่น

2. ผ้าทอกิ่งอุตสาหกรรม คือ ผ้าที่ตัดตอนกระบวนการทอแบบพื้นบ้านตามภูมิปัญญาท้องถิ่นไปอย่างมาก เพราะใช้เส้นใยสำเร็จรูป เส้นใยสังเคราะห์และย้อมสีสารเคมี ซึ่งจะอยู่ในรูปแบบใกล้เคียงผ้าทอพื้นบ้านเดิม แต่เส้นใยและสีมาจากโรงงานอุตสาหกรรม อาศัยแรงงานจากชาวบ้านเฉพาะตอนการทอมือเท่านั้น อนึ่ง ผ้าทอกิ่งอุตสาหกรรมที่จำหน่ายอยู่ทั่วไปตามท้องตลาดในปัจจุบัน จะมีรูปแบบที่ไม่สามารถระบุชาติพันธุ์ หรือแหล่งที่มาได้ชัดเจนเพราะเลียนแบบกันไปมาตามกระแสของตลาด แต่สามารถประมาณได้ว่าครองความเป็นภูมิปัญญาเดิมกว่าร้อยละ 90 ของผ้าทอมือทั้งหมด ซึ่งมีแหล่งผลิตใหญ่อยู่ในชนบท

3. ผ้าราชสำนัก คือ ผ้าพิเศษเฉพาะโอกาสพิเศษในงานสำคัญ มีความวิจิตรอย่างยิ่ง เนื่องจากใช้ฝีมือเป็นพิเศษ ใช้เทคนิคพิเศษและซับซ้อน เป็นสิ่งที่ทำให้ทุกคนมองว่าสวยหรูเกินกว่าจะใช้ได้ อาจจะเป็นด้วยราคา หรือเป็นด้วยรูปแบบที่ไม่ธรรมดา ไม่สามารถนำมาใช้ทุกวันได้ ทำให้บางครั้งสรุปว่าผ้าทอพื้นเมืองไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตปัจจุบัน ผ้าทอพิเศษที่ยังขึ้นชื่ออยู่คือ ฝ้ายกล่าพูน ฝ้ายกพุมเรียง ฝ้ายมิมิสุรินทร์ ฝ้ายกนคร และฝ้ายกร้อยเอ็ด

4. ผ้าทอมือจากต่างประเทศ คือ ผ้าที่นำเข้ามาจากแถบประเทศใกล้เคียงในแถบเอเชียหรือประเทศห่างไกลแถบยุโรป ซึ่งเป็นประเทศที่มีการทอผ้ามายาวนานจนมีชื่อเสียงเป็นที่ทรงจำ มีทั้งระดับราคาถูก และราคาแพง มีการนำเข้ามาเป็นสินค้า และเข้ามาโดยส่วนตัวเป็นผ้าซึ่งมีจุดเด่นเฉพาะที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมการนุ่งห่มของคนในประเทศนั้น ๆ อย่างชัดเจน เช่น ผ้าลาว ผ้าพม่า ผ้าจีน ผ้าญี่ปุ่น ผ้าอินโดนีเซีย ผ้าอินเดีย ผ้าอิตาลี ผ้าอังกฤษ และผ้าฝรั่งเศส เป็นต้น

Cook (1998, หน้า 3010-A) กล่าวว่า ผ้าทอและวิถีชีวิตชาวชนบท การทอผ้า เป็นวิถีชีวิตของชาวชนบท เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและกระบวนการทางสังคมของผู้หญิงที่สืบทอด โดยผ่านสถาบันครอบครัวเป็นหลัก สิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของผู้หญิงชนบท คือ ครอบครัว เพื่อน ความผูกพันในชุมชนและรักผืนแผ่นดินที่อยู่อาศัย เช่น สิ่งที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของผู้หญิง แต่เดิมคือ การทอผ้าถือเป็นคุณสมบัติของผู้หญิงที่นำความรู้มาใช้ในชีวิตประจำวัน ฝีมือการทอ จึงเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของผู้หญิงที่ผูกมัดใจชายเข้าสู่พิธีแต่งงาน ถือว่าเป็นมรดกตกทอด ถึงลูกหลาน ผ้าชิ้นดินจกบางผืนถูกเก็บไว้มีอายุมากกว่า 100 ปี

อุทุมพร สมพร (2537, หน้า 19) กล่าวว่า เด็กทารกเกิดใหม่ของชาวชนบทลาว จะต้องห่อด้วยผ้าถุงเก่าของแม่ โดยมีความเชื่อว่าจะมีอำนาจปกป้องทารกให้พ้นจากภัยอันตรายได้ เหล่านี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวชนบทที่ผูกพันอยู่กับผ้าทอพื้นบ้าน ตั้งแต่เกิด จนถึงการมีครอบครัว วิธีการดำเนินชีวิตจึงเป็นรูปแบบ การกระทำของบุคคลที่กำหนด โดยโครงสร้างทางสังคมเส้นทางชีวิต กำหนดโดยตำแหน่งที่อยู่ใน โครงสร้างของสังคมนั้น และแบบแผนการดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับลักษณะของแต่ละบุคคล ค่านิยม ทัศนคติและความสนใจ ในการจัดกลุ่ม โครงสร้างทางสังคมพิจารณาจาก เพศ อายุ สภาพครอบครัว อาชีพ ศาสนา ความเชื่อ และลักษณะอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต ส่วนหนึ่งมาจากโครงสร้างชุมชนที่กำหนดนโยบายโดยศาสนา ดังนั้นความแตกต่างของการดำเนินชีวิตจึงขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทาง ศาสนา และมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่คู่กัน ตั้งแต่กษัตริย์ปกครองแผ่นดินและการแสดงออกทาง ศิลปวัฒนธรรม เป็นการสะท้อนรูปแบบความเป็นเอกลักษณ์ โดยมีรากฐานร่วมทางวัฒนธรรม ที่มาจากระบบความคิด พิธีกรรมศาสนา และวิธีการดำเนินชีวิต (อัญญา ภาณุรัตน์, 2549, หน้า 48)

ประเภทและลักษณะการทอผ้าพื้นบ้าน

ทัศนีย์ ศรีมงคล (2535, หน้า 58) ได้จำแนกผ้าทอพื้นบ้านภาคเหนือตามกรรมวิธี การผลิต ได้แก่ ผ้าฝ้ายทอมือ ผ้าไหม ผ้ายกดอก ผ้าหม้อห้อม ผ้าจิด ผ้ามุก ผ้าลายน้ำไหลผ้ามัดหมี่ และผ้าจกแต่ละชนิดมีรายละเอียดดังนี้

1. ผ้าฝ้ายเหนือ ผลิตจากฝ้ายพื้นบ้านนิยมย้อมด้วยสีตามธรรมชาติและวิธีย้อม แบบโบราณแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียง คือ ผ้าทอบ้านไร่ไผ่งาม บ้านหนองอาบช้าง จังหวัดเชียงใหม่
2. ผ้าไหม ปัจจุบันผ้าไหมมีทั้งผ้าพื้น ผ้าพิมพ์ ผ้ายก และผ้าจก สามารถผลิตจากโรงงาน อุตสาหกรรมได้ง่าย แหล่งทอที่มีชื่อเสียง คือ ชินวัตรไหมไทย อำเภอสันกำแพง จังหวัด เชียงใหม่ โรงงานทอผ้าเจ้าหญิงส่วนบุญ และ โรงงานทอผ้าเพ็ญศิริไหมไทย จังหวัดลำพูน

3. ฟ้ายกดอก หมายถึง การยกเส้นด้ายขึ้นเพื่อสอดเส้นด้ายพุ่งทำให้เกิดลวดลายนิยมทอ กับผ้าฝ้ายยกและผ้าไหมยก โดยเฉพาะผ้าไหมยกดอกลำพูนแบบโบราณ โดยกรรมวิธีผลิต จากโรงงานทอเจ้าหญิงส่วนบุญ ที่มีการปรับสภาพการทอแบบโบราณให้เข้ากับยุคสมัย

4. ผ้าหม้อห้อม คือ ผ้าฝ้ายทอมือที่มีสีพื้น โดยผ่านกรรมวิธีการย้อมเป็นสีคราม หรือ สีนํ้าเงินเข้มหรือสีนํ้าเงินเข้ม ซึ่งครามที่ใช้ย้อมผ้าชาวบ้านเรียกว่า หม้อ ผ้าหม้อห้อมเป็นผ้าที่มี ชื่อเสียงของจังหวัดแพร่

5. ผ้าจิด เป็นเทคนิคการทอผ้าให้เกิดลวดลาย โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษทำให้เกิด ลวดลายที่นูนยกขึ้นจากผืนผ้า ผ้าจิดจึงเหมาะสำหรับตกแต่งและใช้สอยในครัวเรือน เช่น ผ้าปูโต๊ะ หรือประยุกต์ใช้ตัดเป็นเสื้อคลุม เสื้อกันหนาวและผ้าคลุมไหล่ ผ้าจิดพบมากในผ้าทอ ของชาวไทยลื้อ จังหวัดน่าน

6. ผ้ามุก เป็นผ้าที่ใช้เทคนิคการทอให้เกิดลวดลายที่เพิ่มเส้นด้ายขึ้นพิเศษ ปัจจุบัน ชาวไทยพวนที่ตำบลหาดเสี้ยว จังหวัดสุโขทัย และอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ทอผ้า ด้วยเทคนิคนี้

7. ผ้าลายน้ำไหล เป็นผ้าที่ทอด้วยเทคนิค เกาะ หรือล้วง ใช้เส้นด้ายพุ่งหลายสี พุ่งย้อนกลับไปมาเป็นช่วง ๆ ทอด้วยเทคนิคขั้วสานธรรมดา และผูกเป็นห่วงรอบเส้นด้ายขึ้น เพื่อยึดเส้นด้ายพุ่งแต่ละช่วง การทอแบบนี้ทำให้เกิดลวดลายมีลักษณะน้ำไหล ผ้าลายน้ำไหล จึงเป็นผ้าที่มีชื่อเสียงและเป็นเอกลักษณ์ของชาวจังหวัดน่าน

8. ผ้ามัดหมี่ เป็นผ้าที่มีกรรมวิธีในการทอผ้าแพร่หลายในแถบประเทศเอเชีย ไม่ว่าจะเป็น ประเทศไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ อินเดีย และจีน สำหรับในประเทศไทยการทอผ้ามัดหมี่จะ ทำกันแถบจังหวัดในภาคอีสาน ซึ่งจะทอผ้ามัดหมี่ทั้งในผ้าไหม โดยทำลวดลายต่างๆได้สวยงาม เช่นลายต้นสน ลายเรือหงส์ ลายดอกหญ้า ลายแมงมุม ลายจักร เป็นต้น มัดหมี่ คือการมัดเส้นใย เพื่อให้เกิดเป็นลวดลายต่าง ๆ ก่อนนำเส้นใยนั้นไปย้อมสี เส้นใยบริเวณที่ใช้เชือกมัดไว้เป็นลวดลาย นั้นเมื่อย้อมสี สีจะไม่สามารถแทรกเข้าไปบริเวณที่มัดไว้ หลังจากย้อมสีแล้ว จึงนำเอาเส้นใย เหล่านั้นไปกรอเข้าหลอดและทอเป็นผืนต่อไป ลวดลายบนผืนผ้าที่ทอจะเกิดขึ้น จากการมัดกับด้าย เชือกนี้ จึงเรียกผ้านี้ว่า “ผ้ามัดหมี่”

9. ผ้าจก เป็นผ้าที่ทอด้วยเทคนิคที่ทำให้เกิดลวดลายบนผ้า โดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษ ทำโดยใช้ขนเม่น ไม้หรือนิ้วสอดนับเส้นด้ายขึ้นใส่ด้ายพุ่งพิเศษ ทำให้เกิดลวดลายเฉพาะจุดเป็น ช่วง ๆ สามารถสลับสีลวดลายได้หลายสี ภาคเหนือมีการทออยู่หลายแห่ง ได้แก่ ผ้าชั้นดินจกจาก หาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย อำเภอลอง จังหวัดแพร่ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอลับแล และอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ และอำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ทรงศักดิ์ ปรารภว่าพัฒนาการ: และแพทรีเซีย ซีสแมน เน้นหนา (2535, หน้า 22) มัดหมี่ คือ การมัดเส้นไหม เพื่อสร้างลวดลายก่อนย้อมสีและทอ เวลาที่ย้อมส่วนที่ถูกมัดไว้จะไม่ติดสี จึงทำให้เกิดเป็นลวดลาย ถ้าต้องการหลายสีก็ต้องมัดและย้อมทับหลายครั้ง จนกว่าจะได้สีครบที่ต้องการ ถ้าเป็นมัดหมี่ด้ายเส้นยืน จะกำหนดความยาวของผ้าบนหลักหมี่ด้วยเส้นยืน ถ้าเป็นมัดหมี่ด้ายเส้นพุ่งก็จะกำหนดความยาวของผ้าบนหลักหมี่ด้วยเส้นพุ่ง สำหรับการมัดหมี่เส้นพุ่งสามารถทำซ้ำกันไปมาได้หลายครั้ง จึงทำให้สามารถทอผ้าได้ไม่จำกัดความยาว

มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543, หน้า 27) มัดหมี่ หมายถึง ผ้าที่เกิดจากวิธีการมัดเส้นไหมเป็นเปลาะๆ แล้วนำไปย้อม ลักษณะพิเศษของผ้ามัดหมี่ คือ ลวดลายที่เกิดขึ้นจากการซึมของสีไปตามส่วนที่เว้นไว้ไม่ถูกทักขณะย้อม ลวดลายนี้จะไม่คมชัดเหมือนผ้าทอประเภทอื่น ความเหลืองของลวดลายอันเกิดจากความคลาดเคลื่อนเล็กน้อย ในกระบวนการทอเป็นเส้นที่อย่างหนึ่งและเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่ ซึ่งจะทำให้ผ้าแต่ละผืนจะไม่เหมือนกัน โดยสิ้นเชิง ความคมชัดจะเกิดจากความแม่นยำในการมัดย้อม และการจัดเส้นใยบนกีดตลอดจนฝีมือในการทอ ซึ่งจะช่วยลดความคลาดเคลื่อนนี้ลงได้ ความงามเหล่านี้เกิดจากการสานขัดเส้นใย

ไพรัช รุ่งรุจีเมฆ, บรรณาธิการ (ม.ป.ป., หน้า 3) มัดหมี่ หมายถึง การมัดเส้นไหมเพื่อสร้างลวดลายก่อนย้อมสีไว้ว่า เวลาที่ย้อมเส้นด้ายส่วนที่ถูกมัดไว้จะไม่ติดสีจึงทำให้เกิดเป็นลวดลาย ถ้าต้องการหลายสีก็ต้องมัดและย้อมหลายครั้ง จนกว่าจะได้สีครบตามต้องการ การมัดหมี่ที่เส้นฝ้าย นิยมสืกรามเพื่อใช้สวมใส่ในการทำงาน พบในกลุ่มไทลาวแถบอีสาน ไทลื้อ ในจังหวัดน่าน และลาวครั้งแถบภาคเหนือตอนล่าง สำหรับการมัดหมี่เส้นไหมย้อมสีธรรมชาติ เช่น สีแดง สีเหลือง สีเขียว และสีน้ำตาล เป็นผ้าทอที่ใช้ในโอกาสพิเศษ

ศิริ ภาสุก (2545, หน้า 161-165) มัดหมี่ เป็นศัพท์เทคนิค ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Ikat” หมายถึง ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าหลังจากการมัดลายแล้วย้อมด้วยสีต่าง ๆ เทคนิคทอผ้ามัดหมี่นี้นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งที่คนโบราณสามารถมัดแล้วย้อม เมื่อทอจะเกิดภาพที่สวยงามอัศจรรย์

มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ (2548, หน้า 168) กล่าวว่า มัดหมี่เป็นลักษณะของการประดิษฐ์ลวดลายให้เกิดบนผืนผ้าด้วยการใช้เชือกมัดเส้นไหมหรือฝ้ายส่วนที่ไม่ต้องการให้ติดสีย้อมเป็นเปลาะ หลังจากการย้อมแล้ว เมื่อตัดเส้นเชือกที่มัดออกแล้วจะเกิดลวดลายตามที่ต้องการ

จากความหมายของนักวิชาการและนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า “มัดหมี่” เป็นวิธีการนำเชือก หรือฟางมัดลายเส้นไหม ก่อนนำไปย้อมสี เพื่อให้เกิดลวดลายและสีเส้นตามต้องการเมื่อทอเป็นผืนผ้า

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาการสืบทอดความรู้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึง กระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ด้านความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสม ไว้ในการปรับตัว และการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม ที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา

ประเวศ วะสี (2534) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลจากการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่ สิ่งแวดล้อมอื่น ที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ใน สิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้ สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลงเราเรียน ฉะนั้นวิชาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยง ไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าคุณธรรม ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม จึงประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคลนั้นหรือของกลุ่ม ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น ส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นมาใหม่จากประสบการณ์ ของตนเองหรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น

สามารถ จันทรสุรีย์ (2536, หน้า 60-110) กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา การดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่น อย่างสมสมัย ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายคือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเหล่านี้ ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลขึ้นจะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข อาจเกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชนได้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538, หน้า 1) กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง เอาทรัพยากรความรู้ทรัพยากรบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง ซึ่งอาจเป็นลักษณะเฉพาะคนหรือเป็นลักษณะ

สากลที่หลากหลาย ๆ ท้องถิ่นมีคล้ายกันได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น เกิดจากการที่ชาวบ้านแสวงหาความรู้ เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิต และวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การประกอบประเพณี พิธีกรรมของชุมชนเป็นกิจกรรมที่ทำให้ผู้กระทำสบายใจ รู้สึกอบอุ่น ไม่โดดเดี่ยว ให้ความสำคัญทางจิตใจ และความรู้สึก ถือว่าเป็นพลังทางศีลธรรมหรือประเพณี การรวมกำลังช่วยกันทำงานที่ใหญ่หลวงเกินวิสัยที่จะทำได้สำเร็จคนเดียว เช่น การลงแขกสร้างบ้าน การลงแขกสร้างวัด การลงแขกสร้างถนนหรือขุดลอกแหล่งน้ำ เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันภายในชุมชน ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไปภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบ การดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อนเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่น คือ สร้างสำนึกเป็นหมู่คณะทั้งในระดับครอบครัวและเครือญาติ

กิตติพร ศิริสูตร (2538, หน้า 40) กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง มวลประสบการณ์และมวลความรู้ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข โดยการประสมประสานความรู้ ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ และได้รับการถ่ายทอดสิ่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสิ่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษหรือได้รับโดยการศึกษาอบรมจากสถาบันในชุมชน ได้แก่ วัดและครอบครัว รวมทั้งความรู้ และประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสะสมประสบการณ์ในการทำงาน การประกอบอาชีพและการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งอาจจะเป็นทั้งแนวคิด กิจกรรมและบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญา ความคิดเพื่อแสวงหาคำตอบความรู้ของชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจและพฤติกรรม สังคม องค์กร และวัฒนธรรม ชุมชนเศรษฐกิจเทคโนโลยีการผลิตและในที่สุดการพึ่งตนเอง โดยการประสมประสานความรู้ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีความค่า โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

เสรี พงศ์พิศ (2539, หน้า 145) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาว่า มีอยู่ 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปกรรมและอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์กัน อย่างไม่ใกล้ชิด คือ

- 2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก คนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์พืช ธรรมชาติ
 - 2.2 ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
 - 2.3 ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้
- ทั้งหลาย ทั้ง 3 ลักษณะนี้คือ ชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ

แนวทางการจัดการความรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

แนวความคิดการสืบทอดภูมิปัญญาว่าเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษในอดีตจนถึงปัจจุบันและได้เสนอการสืบทอดภูมิปัญญาและเทคโนโลยีโดยกระบวนการดำเนินงาน 3 ลักษณะคือ

1. การปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน (daily life) เป็นการถ่ายทอดวิธีการ ปัญญา และการปฏิบัติงานโดยอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดในชีวิตประจำวันจากพ่อแม่ไปสู่ลูกหลาน
2. การศึกษาเล่าเรียน (education training) เป็นการจดเป็นตำรา ท่องจำ ฝึกหัด และจัดทำเครื่องมือใช้เองโดยมีผู้สอน คือ ครู ผู้รับการถ่ายทอด คือนักเรียน
3. การรับความรู้จากภูมิปัญญา จากสังคมภายนอก เป็นการรับรู้รูปแบบวิธีการจากสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ หนังสือ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2542, หน้า 160; อ้างอิงจาก คณางค์ ช่อชู, 2547, หน้า 24)

วิสุตา อมตะพิงกุล (2552, หน้า 68-69) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษา หรือการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์มีลักษณะการเรียนรู้ที่หลากหลายที่สะสม เรียนรู้ สืบสาน สืบทอด สั่งสมมายาวนาน อย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หากแต่ละอย่างมีความสัมพันธ์กัน ตั้งแต่การทำมาหากินร่วมกัน ในชุมชนการปฏิบัติทางศาสนา พิธีกรรมและประเพณี เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน จึงมีการร่วมมือกันหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน ส่วนท้องถิ่นชาวบ้านชุมชน ให้หันมาอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประยุกต์ ภูมิปัญญาชาวบ้านก่อนที่จะสูญหายไปด้วย การส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษา หรือการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์จากภูมิปัญญาชาวบ้าน

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ประกอบด้วย

1. แหล่งความรู้ ได้แก่ แหล่งความรู้จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการต่าง ๆ

2. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลต่าง ๆ ในหมู่บ้านที่เป็นผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอดวิธีการถ่ายทอด ได้แก่

2.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจาก การสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปากการปฏิบัติจริง และการฝึกหัด

2.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวันสามารถทำได้เอง โดยไม่ต้องมีคนสอน แต่บางครั้งจะใช้วิธีเลียนแบบ

2.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไปเอง และสอนโดยการปฏิบัติจริง

2.4 การถ่ายทอดจากหน่วยงานราชการ โดยการพาไปเรียนนอกสถานที่ผู้สอนจะอธิบายวิธีการทำแล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อมกัน (นุกูล สุวรรณรัตน์, 2547, หน้า 32-33)

นิคม ชมพูลง (2548, หน้า 49) กล่าวว่า การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญา เป็นการดำเนินการในทางปฏิบัติ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือกิจกรรมต่าง ๆ ล้วนแต่ต้องเรียนรู้ และปฏิบัติได้อย่าง แม่นยำ ความแม่นยำเกิดจากการที่ไม่มี คู่มือ หากแต่ส่วนใหญ่มาจาก การบอก การสอน มาจากความจำ และมาจากการปฏิบัติจริงที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งหากไม่มีความแม่นยำแล้ว สิ่งที่ถ่ายทอดก็จะผิดเพี้ยนไป จนกระทั่งสูญเสยสิ่งที่เป็นแก่นหรือสาระที่แท้จริงไปในที่สุด การถ่ายทอดภูมิปัญญา ดังกล่าวนี เป็น การถ่ายทอดในลักษณะที่เต็มไปด้วย จิตวิญญาณ เป็นบรรยากาศที่ทำให้ได้สัมผัสถึงภูมิปัญญา ซึ่งไม่ได้หมายถึง แต่เพียงตัวเนื้อพิธีกรรมรูปแบบภายนอกอย่างเดียว แต่รวมไปถึงสิ่งที่มองไม่เห็น หูไม่ได้ยิน แต่ใจสัมผัสได้

4. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ผ้าทอพื้นเมือง

ความหมายของการอนุรักษ์ มีผู้ให้แนวคิดไว้ต่าง ๆ มาก ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2525) การอนุรักษ์ หมายถึง รักษาให้คงเดิม การอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้อง ทรัพยากรธรรมชาติ คือ การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้ได้ให้นานที่สุด เกิดประโยชน์มากแต่สูญเสียน้อยที่สุด การอนุรักษ์ที่เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม คือการรู้จักรักษาไว้ต่อไปหรือให้อยู่ในสภาพเดิม

กรมศิลปากร (2542) ให้ความหมายและกล่าวถึง การอนุรักษ์ไว้ว่า หมายถึง การดูแลรักษา การป้องกัน การสงวนการอนุรักษ์กับการพัฒนา

ปัจจุบันแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนี้ มิได้จำกัดอยู่เพียง โบราณสถานและศิลปกรรมเท่านั้น ยังรวมถึงพื้นที่ชุมชนเมืองและชนบทด้วย การอนุรักษ์ มีวิวัฒนาการในประเทศพัฒนาแล้วมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะในประเทศแถบตะวันตก ประเทศ

ไทยเริ่มตระหนักและมีการรณรงค์เกี่ยวกับศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังในวงกว้างเมื่อประมาณ 3 ทศวรรษที่ผ่านมาสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ได้ประโยชน์มากและยาวนานที่สุดเกิดผลดีต่อประชากรโลก ส่วนรวมและมีการสูญเสียทรัพยากรอย่างเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และต้องกระจายการใช้ ประโยชน์ต่อประชากรของประเทศอย่างทั่วถึงกัน การอนุรักษ์กับการพัฒนาต้องดำเนินการควบคู่กันไปให้เสมอกัน ระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา ซึ่งทุกฝ่ายต้องร่วมมือกัน

ยูพินศรี สายทอง (2528, หน้า 23) กล่าวว่า การทอผ้านับว่าเป็นงานหัตถกรรมที่มีประวัติเก่าแก่มากที่สุดในโลกงานหนึ่ง ถึงแม้จะไม่สามารถกล่าวถึงต้นกำเนิดของการทอผ้าว่ามีการเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่มขึ้นก็ตาม แต่มีสิ่งหนึ่งที่ค้นพบได้ง่าย และสามารถใช้เป็นหลักฐานเชื่อมโยงได้เป็นอย่างดี คือ การนำไม้มาขัดกันเพื่อใช้ทำราว หรือใช้เป็นฝานั่งสำหรับสร้างที่อยู่อาศัย เป็นต้น สำหรับในประเทศไทยนั้น จะพบว่าการนำไม้ไผ่มาสาน เพื่อใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำราวบ้าน การนำมาสร้างเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ยังนำมาทำภาชนะ และสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันต่าง ๆ ด้วยหลักฐาน คือที่มาของการทอผ้า

หลักการทอผ้านั้นก็ใช้วิธีการเดียวกันกับการสานไม้ไผ่ เพียงแต่การทอผ้าจะใช้เส้นใยในการทอเป็นผืนผ้า และหลักในการทอผ้า คือ การนำเส้นใยสองพวกมาขัดกัน โดยทั้งสองพวกต้องตั้งฉากกัน เส้นใยกลุ่มแรกเรียกว่า “เส้นยืน” และเส้นด้ายอีกพวกเรียกว่า “เส้นพุ่ง” เป็นกรรมวิธีเดียวกันกับ การสานด้วยไม้ไผ่ หรือการสานด้วยกระดาษ ลักษณะของการขัดกันแบบธรรมดา ซึ่งเป็นกรรมวิธีของการทอขั้นพื้นฐาน หรืออาจจะมีการทอเป็นลวดลายอื่น ๆ ขึ้นอยู่กับกรรมวิธีการทอผ้าที่แตกต่างกันออกไป

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532, หน้า 61) กล่าวว่า ความสำคัญของการอนุรักษ์ผ้าพื้นบ้านไทย ผ้าพื้นเมืองนั้นเป็นศิลปหัตถกรรมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นต่างกันไป แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ผ้าทอบางชนิดเปลี่ยนรูปแบบไป จึงนับเป็นงานศิลปหัตถกรรมประเภทหนึ่งที่ควรได้รับการอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้ยังได้กล่าวเพิ่มเติมไว้อีกว่า หัตถกรรมท้องถิ่นพื้นบ้านพื้นเมืองนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งผลิตพื้นฐานของชีวิตมาแต่อดีต และเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นในการดำรงชีพตามสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละกลุ่มชน สิ่งเหล่านั้นจะผลิตขึ้นเพื่อสนองประโยชน์ ใช้สอยและสนองความเชื่อของบุคคลในกลุ่มชนเป็นสำคัญ และเนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นมีความสำคัญในท้องถิ่น คือ วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่คนธรรมดาสามัญกลุ่มหนึ่งคิดขึ้นและปฏิบัติสืบทอดกันมา ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบในสังคม อีกทั้งสามารถแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมความเจริญรุ่งเรือง หรือความก้าวหน้าของสังคมในอดีตซึ่งเป็นฐานเชื่อมโยงมาถึงปัจจุบัน

ปัญหาและอุปสรรคของการทอผ้าพื้นเมืองของไทย การผลิตผ้าพื้นเมืองในปัจจุบันมีข้อจำกัด ปัญหาและอุปสรรคมากมายหลายประการ ทั้งในด้านเครื่องมือ วัตถุดิบ การขาดแคลนช่างทอ ตลอดจนการสูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งส่งผลกระทบต่ออนุรักษณ์และพัฒนาผ้าพื้นเมืองไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก

ในขณะเดียวกัน วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2530, หน้า 61) กล่าวถึงปัญหาของการทอผ้าพื้นเมืองไว้ดังนี้

1. ปัญหาในด้านเครื่องมือ

1.1 กี่ฟุ้งและกี่กระตุก เป็นกี่โบราณที่เหมาะสมกับการทอผ้าที่เป็นลวดลายต้องการความประณีต แต่ทอได้ช้ามาก เช่น ข้อจำกัดของกี่ที่จะต้องมีฝัก เป็นไม้ชิ้นเล็ก ๆ ขนาดยาวกว่าความกว้างของหน้าผ้าปกติเย็บแหลม หรือบางที่ใช้โลหะปลายแหลมสวมปลายทั้งสองข้าง จึงริมผ้าขณะทออยู่ตลอดเวลา เพื่อช่วยให้ผ้าทุกระยะมีความกว้างและตึงสม่ำเสมอเท่ากันตลอดผืน เมื่อทอผ้าได้ระยะหนึ่งผู้ทอจะต้องเลื่อนฝักอยู่เรื่อย ๆ ตลอดการทอผ้าทั้งผืน ซึ่งทำให้เสียเวลาทำให้ทอผ้าได้ช้า

1.2 ฟืม เป็นเครื่องมือสำคัญและเป็นตัวแทนกำหนดความกว้างของผ้า ความถี่ห่างของเส้นยืนขึ้นอยู่กับการจำนวนซี่ของฟืม ความละเอียดของฟืมจะมีผลสัมพันธ์กับความเรียบของผ้าด้วย เพราะฟืมจะเป็นตัวกระแทกเส้นด้ายให้เรียงประสานกันเป็นระเบียบ เนื้อแน่น ขนาดความถี่ห่างของฟืมจะต้องสัมพันธ์กับเส้นใย เพราะจะต้องสับทุกทำเส้นยืน จากช่องว่างระหว่างฟืม และฟืมซึ่งดั่งนั้นฟืมจึงเป็นเครื่องมือที่ต้องการประณีตในการสร้างมาก จึงทำให้ฟืมเริ่มเป็นสิ่งหายากและราคาสูง แต่ปัจจุบันการทำฟืมเหลือมีราคาแพงมากเกินกำลังซื้อของชาวบ้านที่ไม่ได้มีอาชีพหลักด้วยการทอผ้า และคิดว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มค่า

2. ปัญหาการขาดแคลนช่างทอ เกิดความไม่พร้อมทอได้ใช้ได้ค่าตอบแทนไม่คุ้มค่าเวลา โดยเฉพาะการทอผ้าชนิด ฝ้ายมัดหมี่และฝ้ายจก ซึ่งต้องใช้เวลานานมาก เช่น การสับทุกและเดินเครื่อง เพื่อทอฝ้ายมัดหมี่ซึ่งต้องใช้เวลา 1-2 วัน แต่ถ้าเป็นผ้าที่มีลวดลายละเอียดจะต้องใช้เวลามากกว่านั้น เช่น ฝ้ายจก ส่วนที่ใช้ทำดินขึ้น บางแห่งใช้เวลาเป็นเดือน และเมื่อทอเสร็จราคาที่ทำนายได้ทั่วไปไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป จึงทำให้ช่างทอผ้าที่มีฝีมือหันไปประกอบอาชีพที่มีรายได้ดีกว่าเป็นส่วนใหญ่ มากกว่าที่จะยึดอาชีพทอผ้าด้วยความรัก หรือภูมิใจในฝีมือของตน

3. ปัญหาด้านวัตถุดิบ แต่เดิมชาวบ้านสามารถผลิตวัตถุดิบได้เองไม่ว่าจะเป็นการปลูกฝ้าย หรือเลี้ยงไหม แต่ด้วยการขาดความรู้ความเข้าใจไม่สามารถพัฒนากระบวนการผลิตให้ได้ผลดี ทำให้ผลิตได้น้อย ไม่คุ้มทุน คุ้มเวลา เชื่อมโยงไปถึงกรรมวิธีการผลิตสืบเนื่อง การย้อม การปั่นฝ้าย และการสาวไหม ซึ่งเป็นกรรมวิธีพื้นบ้านที่ไม่ได้พัฒนาปรับปรุงด้วยการศึกษา

วิเคราะห์วิจัยอย่างลึกซึ้ง ชาวบ้านทำไปด้วยความสามารถของตน แม้ว่าทางราชการจะเข้าไป มีบทบาทในการส่งเสริมอยู่บ้าง แต่ยังไม่เพียงพอ ช่างทอผ้าพื้นเมืองส่วนใหญ่เลิกผลิตวัตถุดิบเอง หันไปซื้อวัตถุดิบสำเร็จรูปจากภายนอกทำให้ผ้าพื้นเมืองเปลี่ยนรูปแบบไป ขาดเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่ทำให้ไม่ได้รับความนิยมนเท่าที่ควร และการใช้วัตถุดิบสำเร็จรูปจากผู้แทนจำหน่าย ยังนำไปสู่ การลงทุนแบบคุ้มมือในลักษณะตกเขียวเป็นการผูกมัดช่างที่มักไม่ได้รับความเป็นธรรม เป็นการก่อกั้นดินให้แก่ช่างทอผ้าและเกี่ยวโยงไปถึงการผูกมัดผลผลิต ช่างทอจะไม่มีโอกาส เป็นผู้กำหนดราคาผลผลิต และค่าแรงงานของตนเองได้

4. ปัญหาการสูญเสียเอกลักษณ์การทอผ้าพื้นเมืองของไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงและความเสื่อมสลายของเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นค่อนข้างสูง เพราะผู้ทอผ้า มักเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผ้าไปตามความนิยมของผู้บริโภคเพื่อให้จำหน่ายได้ ขณะที่ผู้บริโภค ที่นิยมผ้าพื้นเมืองที่มีความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของผ้าพื้นเมืองมีน้อยทำให้ปริมาณการซื้อจำกัด ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่เป็นตัวเร่งให้เกิดความเสื่อมสลายของผ้าพื้นเมืองในปัจจุบัน

ฉัตรภูษิต จันทวิษ (2547, หน้า 20) ได้กล่าวไว้ว่า การทอผ้าพื้นเมืองในปัจจุบัน ได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิต เพื่อใช้ในครัวเรือนมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย ซึ่งกำลังจะเติบโตขึ้น เป็นอุตสาหกรรมในอนาคต เพื่อตอบสนองความนิยมและความต้องการในการใช้ผ้าพื้นเมือง ที่เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการทอผ้าด้วยเครื่องจักรมากขึ้น รวมทั้งมีการมัดลายขายส่งให้ผู้ทอ ซึ่งไปทอได้เลย ทำให้ขาดความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอและทำให้ลายดั้งเดิมของแต่ละถิ่น ลดความสำคัญลง เกิดการนำลายต่างถิ่นมาทอผสมผสานขาดความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละถิ่น ที่มีมาแต่เดิม

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 21 (2540, หน้า 45) ได้กล่าวถึง ปัญหาในการ อนุรักษ์และสืบทอดศิลปะผ้าไทยไว้ ดังนี้

1. ศิลปะหัตถกรรมในหลาย ๆ ท้องถิ่นยังถูกละเลย การผลิตศิลปะหัตถกรรม กระจุกกระจายอยู่ทั่วไป ไม่มีแหล่งรวมในบางท้องถิ่น
2. ขาดการกระตุ้น หรือประกวดให้ผลิตผลงานที่มีคุณภาพมาก ๆ ขึ้น
3. ผู้มีฝีมือเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น
4. ไม่รักษาคุณภาพให้สม่ำเสมอ เมื่อผ้าทอขายดีจะผลิตผ้าที่ด้อยฝีมือมาขายแทน ช่างทอที่มีคุณภาพด้อยลง และมีจำนวนน้อยลงเรื่อย
5. ช่างฝีมือคุณภาพดีมักทำงานได้ช้า ขายยาก เพราะต้องการขายราคาแพงให้คุ้มกับ เวลา หมดกำลังใจ ขาดการส่งเสริม

6. ช่างทอฝีมือดีหลายคนยังไม่มีคนรู้จักและเห็นคุณค่า ช่างฝีมือขาดการแข่งขันทางความคิด

7. การถ่ายทอดทำกันในวงจำกัด ขาดตัวผู้สืบทอดอย่างจริงจังและกว้างขวาง

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยศิลปากรยังได้จัดทำโครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ ซึ่งเป็นโครงการที่ทำการสำรวจผู้ผลิตผ้าทอพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ ทำให้ทราบถึงเรื่องของสภาพของปัญหาและอุปสรรคทางด้านกระบวนการผลิตและการจำหน่ายผ้าพื้นเมืองของไทย ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544, หน้า 34)

1. ผู้ทอส่วนหนึ่งขาดความตื่นตัวในอาชีพและขาดผู้สืบทอดและการอนุรักษ์เอกลักษณ์หรือศิลปะของการทอแบบดั้งเดิม เนื่องจากเห็นว่ามึกรรรมวิธีในการทอที่ยุ่งยากซับซ้อนและใช้เวลานาน ทำให้ไม่คุ้มกับความพยายาม ส่วนหนึ่งจึงได้ยกเลิกอาชีพการทอผ้า หรือไปทอผ้าตลาดลวดลายประยุกต์ ซึ่งมีกรรมวิธีในการทอที่ง่ายกว่าทดแทน

2. ขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของผู้ทอผ้าในพื้นที่ ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการผลิต หรือวางแผนการผลิตในทุกขั้นตอน อีกทั้งขาดอำนาจต่อรอง หรือกำหนดทิศทางในเรื่อง การจำหน่าย

3. ขาดความคิดริเริ่มในการพัฒนา หรือคิดค้นการทอผ้าลวดลายประยุกต์ ลวดลายใหม่ รวมทั้งการทำผลิตแปรรูปที่หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

4. ขาดตลาดจำหน่ายที่เพียงพอ เพื่อรองรับสินค้าที่ผลิตได้ในพื้นที่ รวมทั้งถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง

5. ขาดการสนับสนุน หรือช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อย่างเพียงพอในเรื่องปัญหาดังที่กล่าวมา อาทิ เงินทุนการสนับสนุนการจัดซื้อวัตถุดิบ อุปกรณ์ในการผลิต การอบรมเทคนิคหรือวิธีการทอผ้าและประยุกต์ลาย เงินทุนสนับสนุนการรวมกลุ่มและบริหารจัดการ อีกทั้งการช่วยเหลือในด้านการจัดหาตลาดและประชาสัมพันธ์สินค้า ซึ่งมักพบว่าขาดแนวทางในการแก้ไขที่ยั่งยืน โดยมักใช้การช่วยเหลือโดยการรับซื้อสินค้าไว้เอง ซึ่งจะทำให้เพียงบางครั้งบางคราว เท่านั้น

ด้วยเหตุอันเป็นข้อจำกัดและปัญหาอันเป็นอุปสรรคของการทอผ้าพื้นเมืองตามท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศในปัจจุบัน จึงควรมีหน่วยงานของรัฐเข้าไปศึกษาวิจัย เพื่อหาข้อสรุปในการส่งเสริมและอนุรักษ์ผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองไว้ก่อนที่ศิลปหัตถกรรมประเภทนี้จะเสื่อมสูญไป

เนื่องจากตามศิลปะการทอตามแบบศิลปะการทอของไทยนั้นเช่นเดียวกับศิลปหัตถกรรมประเภทอื่น ๆ คือ ต้องมีการส่งเสริมให้ใช้สอยเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันของสังคมที่มีการผลิตขึ้นเองให้มากขึ้น เพราะหาผู้คนในสังคมไม่นิยมใช้ผ้าทอตามแบบศิลปะ

ของไทย หรือขาดความรู้ในศิลปะการทอแบบไทย ขาดความนิยมยกย่องในฝีมือช่างทอที่มีคุณภาพแล้ว ศิลปะการทอผ้าของไทยหายากที่จะสืบทอดต่อไปถึงลูกหลานได้ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 21, 2540, หน้า 45)

5. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน กับการพัฒนาชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชน ถือเป็นหลักการสากลที่ทุกประเทศให้ความสำคัญและเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยให้ความสนใจ เพื่อพัฒนาบ้านเมืองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย ความหมายของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วม (participation) เป็นหลักการบริหารที่สำคัญอย่างยิ่ง มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ (2517, หน้า 13 อ้างถึงใน เกรียงศักดิ์ ตันจະตะนัย, 2542, หน้า 22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในสิ่งนั้น โดยตลอดตั้งแต่ขั้นร่วมวางแผน โครงการ การเสาะแสวงหาแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใด ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

กรรณิกา ชมดี (2524, หน้า 11 อ้างถึงใน เกรียงศักดิ์ ตันจະตะนัย, 2542, หน้า 22) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้าร่วมรับผิดชอบ เพื่อดำเนินการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่ต้องการ โดยกระทำผ่านกลุ่มองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 20 อ้างถึงใน อุกฤษฏ์ พิทักษ์ก่อผล, 2542, หน้า 16) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การปฏิบัติและการรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชน การที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับพร้อมที่จะอุทิศตนเองแก่กิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

ศิริเพ็ญ เนื่องจางง (2542, หน้า 9) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ คือ สมาชิกทุกคนในชุมชนสามารถมีโอกาสเข้ามาดำเนินการ มีอิทธิพลในกิจกรรม และกระบวนการพัฒนา ทั้งยังได้รับผลแห่งกระบวนการพัฒนาเสมอกันอีกด้วย โดยมีลักษณะที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. การเข้าร่วมดำเนินการในความพยายามพัฒนา
2. ได้รับส่วนแบ่งในผลประโยชน์ของการกระทำตามที่ควรจะเป็น
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และกำหนดนโยบาย เป้าหมาย การวางแผน รวมทั้งการมีส่วนร่วมร่วมกิจกรรมในโครงการ

เฉลิม เกิดโมลี (2543, หน้า 8) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การที่ประชาชนได้ใช้คุณสมบัติส่วนตัวในด้านความรู้ ความสามารถ และทรัพยากรที่มีอยู่เข้าไปร่วมคิดตัดสินใจในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมหนึ่ง ๆ ด้วยตนเอง หรือองค์กรที่ประชาชนจัดตั้งขึ้นอย่างเสรีภาพ และเสมอภาค

กมลชนก รักจิตธรรม (2544, หน้า 21) ได้ให้คำจำกัดความว่า การมีส่วนร่วมประกอบไปด้วย 3 มิติด้วยกัน คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ว่าอะไรควรทำและทำอย่างไร มิติที่สอง มีส่วนร่วมในการเสียสละเพื่อการพัฒนา การลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ และมิติที่สาม มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2547, หน้า 16 อ้างถึงใน พงษ์ศักดิ์ คำสุขุม, 2549, หน้า 15) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการรับรู้ ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตาม

งาน มินทะชาติ (2550, หน้า 25) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจแก้ไขปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ประชาชนหรือชุมชนซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น ได้เข้ามามีบทบาทร่วม โดยใช้ศักยภาพและภูมิปัญญาของชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการในพื้นที่ ทั้งที่มีผลกระทบโดยตรงหรือโดยอ้อมต่อตนเองหรือชุมชน โดยมีโอกาสร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติการ และร่วมประเมินผลการดำเนินการหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ตลอดจนเป็นการเรียนรู้พัฒนาแนวคิด วิธีการภายใต้กรอบ และนโยบายของรัฐ

ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

สมยศ พุ่มหว่า (2543, หน้า 219) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองช่วยให้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหา และมีอำนาจต่อรองมากขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งจะช่วยพัฒนาประชาธิปไตย โครงสร้างสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของประเทศ

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1981, p-6, อ้างถึงใน กัญญารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 47) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของชุมชนว่า สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร
2. การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

รามอส และเฟลทเชอร์ (Ramos and Fletcher, 1982, p-13 อ้างถึงใน กัญญารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 48) กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ

1. เป็นเครื่องชี้วัดการตัดสินใจของรัฐบาลมาจากความต้องการของประชาชน
2. เพิ่มความรับผิดชอบและเพิ่มความสามารถในการตรวจสอบได้ของรัฐที่มีต่อประชาชน
3. ช่วยในการสร้างแผนต่าง ๆ ที่ดีกว่าเดิม
4. เพิ่มความสำเร็จในการปฏิบัติงาน
5. สร้างการสนับสนุนให้แก่หน่วยงานวางแผน

สรุปได้ว่า ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะทำให้ประชาชนยอมรับ มีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น เป็นเครื่องชี้วัดในการตัดสินใจของรัฐบาลและเป็นการสนับสนุนหน่วยงานในการตัดสินใจในการทำงานอีกทางหนึ่งด้วย

รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6-7 อ้างถึงใน กัญญารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 50) กล่าวว่า รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายที่กำหนดไว้ มีดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้า ปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมคิดหา และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์หรือสนองตอบความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ปัญหา และสนองตอบความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

5. ร่วมจัด หรือปรับปรุงการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ร่วมทำทั้งโดยเอกชน และรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อกิน ทรัพย์พัฒน์ (2527, หน้า 49 อ้างถึงใน ทัศนียารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 48) กล่าวว่า รูปแบบการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนนั้นมีอยู่ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาในการพิจารณาปัญหา และจัดระดับความสำคัญของปัญหาตลอดจนร่วมในขบวนการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา
3. การมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทาง และวิธีการแก้ไขปัญหา ได้แก่ วางแผนโครงการเป็นขั้นตอน นโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ
4. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา เช่น การดำเนินโครงการซึ่งต้องทำประโยชน์กับโครงการ
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรม เช่น สรุปผลของโครงการว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้หรือไม่ อาจกระทำระหว่างดำเนินงานหรือภายหลังจากโครงการเสร็จสิ้นแล้ว

ชินรัตน์ สมสืบ (2539, หน้า 95) กล่าวว่า ปรัชญาและแนวความคิดการพัฒนา ที่มีจุดศูนย์กลางการพัฒนาคน โดยการตอบสนองความต้องการของคน ประชาชนที่จะได้รับประโยชน์จากโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาจึงควรมีส่วนร่วมในโครงการนั้น ๆ ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดความต้องการ การกำหนดวัตถุประสงค์ การตัดสินใจเลือกโครงการ การดำเนินโครงการ การติดตามและประเมินผลโครงการ และการใช้ประโยชน์จากโครงการ

สุพรรณิ ไชยอำพร และสนิท สมัครการ (2543, หน้า 37) ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมที่สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ถ้าหากไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง และการมีส่วนร่วมที่แท้จริงจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในทุกขั้นตอน
2. การมีส่วนร่วมไม่แท้จริง เช่น การร่วมลงแขก ร่วมลงแรงในการทำโครงการร่วมบริจาคเงิน หรือสิ่งของอื่นบางส่วน หรือร่วมบำรุงรักษาโดยไม่ได้ร่วมในทุกขั้นตอนการตัดสินใจ

สุชาวัลย์ เสดียรไทย (2543, หน้า 47) กล่าวว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมเป็นรูปแบบที่จะต้องคิดกัน เพราะว่าการมีส่วนร่วมมีตั้งแต่การร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผลประโยชน์ ไปจนกระทั่งร่วมตรวจสอบ การร่วมรับรู้แบบ passive คือ ประชาชนต้องเข้าไปขอข้อมูลจึงจะให้ และการรับรู้แบบ active คือ การส่งข้อมูลไปให้ประชาชนเพราะฉะนั้นความหลากหลายของรูปแบบเหล่านี้ตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการที่อาจจะต้องดูแลและเลือกแบบที่เหมาะสม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1977, p-7, อ้างถึงใน วีระชน ขาวพ่อง, 2551, หน้า 36) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนคือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน ด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

ดีลเบคค์ และแอนดรูว์ (Delbecq and Amdrew, 1971, p-466-492 อ้างถึงใน กัญญารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 51) ได้กล่าวถึงรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการวางแผน 5 รูปแบบ ดังนี้

1. การรวบรวมข้อมูลรายละเอียดของโครงการต่าง ๆ
2. การวิเคราะห์ หรือสรุปปัญหา
3. การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
4. ดำเนินการแก้ไขปัญหา
5. ติดตามและประเมินความสำเร็จของโครงการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนา และปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

รามอส และเฟลทเชอร์ (Ramos and Fletcher, 1982, หน้า 13-18 อ้างถึงใน กัญญารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 51) ได้กล่าวถึงมิติของการมีส่วนร่วมว่ามี 3 ส่วน คือ

1. รูปแบบของการมีส่วนร่วม เช่น การตัดสินใจ การดำเนินการ การใช้ประโยชน์ และการประเมินผล
2. วิธีการมีส่วนร่วม เช่น ความสมัครใจ การบังคับ ระยะเวลา และระดับการให้ได้รับอำนาจ

3. บุคคลที่มีส่วนร่วม เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำอาชีพ ข้าราชการ หรือนักการเมืองนักวิชาการ ชาวต่างประเทศ

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผู้คิดค้นปัญหา และพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและการควบคุมการใช้ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม และได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ การมีส่วนร่วมในการร่วมรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล เพื่อให้การดำเนินงานตามกิจกรรมที่กำหนดขึ้นบรรลุผลตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมได้มีนักวิชาการหลายท่านได้นำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมไว้หลายประการโดยส่วนใหญ่แล้วจะมีแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 183 อ้างถึงใน กัญญารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 54) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่

1. ความศรัทธาหรือความเชื่อต่อบุคคล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ หรือการสร้างโบสถ์ เป็นต้น
2. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือ หรือมีเกียรติ มีตำแหน่งทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะทำใจ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง
3. อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจที่เหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วม

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2535, หน้า 122 อ้างถึงใน กัญญารัตน์ อุปสิทธิ์, 2553, หน้า 54) กล่าวว่า ประชาชนที่ยากจนในชนบทอาจเข้ามาเกี่ยวข้องในการพัฒนาชนบทมากขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1. นโยบายหรือรูปแบบการพัฒนาของรัฐบาล กล่าวคือ การพัฒนาแบบเสรี และการพัฒนาแบบมีแผน สนับสนุนประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมได้มากกว่าแบบบังคับ
2. บทบาทของระบบราชการที่มีต่อการพัฒนาชนบท เมื่อใดก็ตามที่มีการรวมอำนาจในการพัฒนาไว้ที่ระบบราชการมาก ก็ย่อมทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนลดน้อยลง
3. โครงสร้างทางการเมืองและสังคมชนบท โครงสร้างดังกล่าวนี้ มีส่วนสำคัญทำให้ประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการทรัพยากรมากขึ้นต่างกัน เช่น โครงสร้างทางการเมืองในสังคมชนบทที่สนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย หรือ

โครงสร้างทางสังคมที่เป็นเจ้าขุนมูลนาย หรือโครงสร้างที่สนับสนุนความเชื่อถือในเรื่องเวร เรื่องกรรมยอมไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นต้น

สรุปได้ว่า การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนนั้นขึ้นอยู่กับ ปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยจากความศรัทธาและความเชื่อ ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพ นับถือ หรือมีเกียรติ อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า และโครงสร้างทางการเมือง และสังคมชนบท อาจมีส่วนทำให้ประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมมากน้อยต่างกัน เป็นต้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2522, หน้า 13) ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ กล่าวคือ เป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชนจากสภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไปสู่สภาพ ที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้

ณรงค์ ศรีสวัสดิ์ (2527, หน้า 148) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงหมู่บ้าน ด้วยการกระทำร่วมกันระหว่างประชาชนและ หน่วยงานรัฐหรือเอกชน เพื่อให้หมู่บ้านเป็นหน่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม ของประเทศชาติได้อย่างมั่นคงด้วยการใช้ทรัพยากรส่วนใหญ่ในท้องถิ่นนั่นเอง และถ้าหากชุมชน ขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่จำเป็นแก่การเปลี่ยนแปลงแล้ว ฝ่ายรัฐหรือเอกชนจะช่วยจัดหาสิ่งจำเป็น ที่ขาดแคลนนั่นได้

วิทยากร เชียงกูล (2527, หน้า 17-18) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การพัฒนาชุมชนในความหมายที่กว้าง คือ การพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาที่แท้จริงนั้นจะต้อง ทำทั้งสังคม ไม่ใช่ทำเฉพาะชุมชนใดชุมชนหนึ่ง และการพัฒนาที่แท้จริง หมายถึง การทำให้ชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญ ทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ และความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุ แล้ว เพื่อสนองความต้องการของร่างกาย ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษា สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรมและจิตใจในด้านต่าง ๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้ บางครั้งเรียกว่าเป็นการพัฒนาคุณธรรมของชีวิต เพื่อที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้า หรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่เพื่อความพอใจ ความสุขของประชาชนมากกว่า

ทวี ทิมขำ (2528, หน้า 4) กล่าวว่า ความหมายของการพัฒนาชุมชน ซึ่งองค์การ สหประชาชาติได้ให้คำนิยามไว้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการซึ่งดำเนินไปด้วยการรวมกำลัง

ของราษฎรกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นให้เจริญ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุน การสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชนสมาคม มูลนิธิและองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540, หน้า 288) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง พฤติกรรมอันก่อปรด้วยความร่วมมือและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการและไม่ใช่ทางการ หรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527) ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

1. ร่วมกันทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน
 2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของประชาชน
 3. ร่วมนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของสังคม
 4. ร่วมตัดสินใจที่เป็นประโยชน์ในการที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
 5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
 6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตน
 7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
 8. ร่วมติดตาม ควบคุม และประเมินผล บำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่กำหนดไว้
- โดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

อนุภาพ ธีรลาภ (2528, หน้า 21-22) กล่าวถึง เจ็อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเกิดจากพื้นฐานของประชาชน 4 ประการ คือ

1. ประชาชนต้องมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีศักยภาพที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ประชาชนต้องมีความสามารถในการค้นหาความต้องการวางแผน จัดการ บริการองค์กร และการใช้ทรัพยากรในที่สุด

2. ประชาชนต้องมีความพร้อมที่จะมีส่วนร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีสภาพทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม และกายภาพที่เปิดโอกาสให้เข้ามีส่วนร่วม

3. ประชาชนต้องมีความประสงค์ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีความเต็มใจเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วมจะต้องมีใช้การบังคับ หรือผลักดันให้เข้าร่วมโดยประชาชนมิได้ประสงค์จะเข้าร่วมในนัยหนึ่งนัยใด

4. ประชาชนจะต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีโอกาสที่จะเข้าร่วมซึ่งเป็นการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนในการตัดสินใจ และกำหนดกิจกรรม ที่ตนเองต้องการระดับที่เหมาะสม ประชาชนจะต้องมีโอกาสและมีความเป็นไปได้ที่จะจัดการด้วยตนเอง

บัญญัติ แก้วส่อง (2531, หน้า 39) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพไว้ 5 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและมีส่วนในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

2. การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผนการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนดำเนินการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนา หรือยอมรับผลกระทบอันอาจเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ อันแสดงออกมาในเชิงรูปธรรมต่อสังคมหรือบุคคล

5. การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ 4 ขั้นตอน คือ การค้นหาปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และร่วมประเมินผล ผู้วิจัยได้ทำ

การวัดจากขั้นตอนของการมีส่วนร่วม นั่นคือ วัดจากที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมค้นหาปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน และร่วมประเมินผล

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เทวินทร์ ตติยรัตน์ (2532, หน้า 112-114) ได้ศึกษาถึงปัจจัยบางประการที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ในการปกครองรูปแบบเทศบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีของเทศบาลเมืองนครพนม โดยศึกษาถึงสาเหตุของการที่ประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลไม่ถึงร้อยละ 50 และศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุของการมีส่วนร่วมทางการเมืองน้อยและไปใช้สิทธิเลือกตั้งไม่ถึงร้อยละ 50 เป็นเพราะประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองการปกครองท้องถิ่นรูปแบบเทศบาลน้อยจึงไม่รู้ว่าตนเองมีบทบาทหน้าที่อย่างไร การที่ประชาชนไม่ศรัทธาต่อคณะผู้บริหารเทศบาลและสมาชิกสภาเทศบาลและความบกพร่องของบัญชีรายชื่อผู้เลือกตั้ง จึงทำให้ประชาชนขาดแรงจูงใจในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

กิตติ คันธา (2536) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านในการพัฒนาหมู่บ้านในการพัฒนาชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาพบว่า อายุ ระดับการศึกษา ขนาดครอบครัว รายได้ และความคิดเห็นของคณะกรรมการไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม การเป็นสมาชิกกลุ่มสังคมกับการได้รับการฝึกอบรมไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของคณะกรรมการ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท

พิบูลย์ แพนนา (2538) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท ในตำบลพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า เพศ ระดับการศึกษา รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชนบทของประชาชนในตำบลพนมไพร ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท

กัจจิวรา ปกป้อง (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประเมินผลการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอตำบลคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธรพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบล ขาดการประชาสัมพันธ์การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ทำให้ปิดกั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจนเกิด

การบริหารงานไม่โปร่งใส ทุจริตคอร์ปชั่น ประชาชนเกิดความเบื่อหน่าย จึงไม่มีความสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลอย่างจริงจัง

เรื่องยศ ปรีดี (2542) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตชนบท จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการวางแผน โดยการมีการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การรวบรวมกลุ่มแบบอาชีพมีการพบปะปรึกษาหารือเพื่อการศึกษาและความต้องการร่วมกันในชุมชนเดือนละ 2-3 ครั้ง ด้านการลงทุนในการดำเนินงานในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่าชุมชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการลงทุนในการดำเนินงาน โดยมีการจัดตั้งแหล่งทุนของกลุ่มในรูปแบบออมทรัพย์มากที่สุด และมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการเสียดสแรงงานด้านการตัดสินใจในการทำงานร่วมกันของชุมชน ในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่มีส่วนร่วม โดยที่สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนการใช้จ่ายประมาณลักษณะดำเนินการ คือ กรรมการประชุมชี้แนวและวางแผนจัดสรรงบประมาณ โดยให้สมาชิกแสดงความคิดเห็นใช้มติที่ประชุม โดยร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนี้บุคลากรในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลโดยรวมและใน 4 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง คือ ด้านการลงมือปฏิบัติได้แก้ปัญหา ด้านสมาชิกในชุมชนสามารถตรวจสอบการดำเนินงาน ด้านความสามัคคีและการให้ความร่วมมือและด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนตามศักยภาพ สำหรับผลการมีส่วนร่วมของชุมชนตามศักยภาพในการระดมความร่วมมือจากภายนอก เพื่อแก้ไขปัญหาการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า ชุมชนองค์กรจำนวนปานกลางมีส่วนร่วม โดยมีการร่วมมือกันทางด้านวัฒนธรรมมากที่สุด มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมประเพณีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น จัดทำพิพิธภัณฑ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

สมบุญ กนกหงษ์ (2544) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า บุคคลในชุมชนโดยแยกตามสภาพ เห็นว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล เห็นว่าชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยภาพรวมเป็นรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยเรียงค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านลักษณะของความเป็นผู้นำ ด้านการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น ด้านการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งพาตนเอง ด้านการพบปะแลกเปลี่ยน เพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชุมชน และด้านความร่วมมือในชุมชน บุคลากรในชุมชน

ที่สภาพแตกต่างกัน เห็นว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยรวบรวมเป็นรายด้าน ซึ่งไม่แตกต่างกัน

พรเทพ คันทะพรม (2550) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมาก 1 ด้าน คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ และอยู่ในระดับปานกลาง 5 ด้าน เรียงจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหา ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล และด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเปรียบเทียบในการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ที่มีเพศ และการศึกษาแตกต่างกัน มีส่วนร่วมแตกต่างกัน ส่วนที่มีอายุและอาชีพแตกต่างกัน มีส่วนร่วมไม่แตกต่างกัน

กรรณิกา ชมดี (2524) ทำการวิจัยในหัวข้อเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี อำเภวารินชำราบ พบว่า ระดับของการมีส่วนร่วมมีหลายแบบ เช่น แบบเข้าร่วมประชุม ร่วมออกแรง ร่วมออกเงิน ร่วมออกวัสดุ อุปกรณ์ ร่วมเป็นคณะกรรมการ ร่วมเป็นผู้นำ ร่วมเป็นผู้ชักชวนและร่วมเป็นผู้ริเริ่ม สำหรับปัจจัยที่จูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น พบว่า ความต้องการที่จะได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพมากที่สุด รองลงมา ได้แก่ ความต้องการมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ต้องการมีเกียรติ ต้องการมีอาชีพใหม่ ต้องการมีสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนสมาชิก ต้องการได้รับความช่วยเหลือในการจำหน่ายผลผลิต ต้องการได้รับการชักชวนจากเพื่อนสมาชิก ต้องการเงินทุน ส่วนผลของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ ได้แก่ การใช้ผลผลิตพันธุ์ดีเพาะปลูก การใช้ปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมี การใช้ยาปราบศัตรูพืชได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพและมีรายได้เพิ่มขึ้น

ฉอ้าน วุฒิชัยธรรมรักษา (2526) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้าร่วมของประชาชน ในโครงการสร้างงานในชนบท พบว่า สถานภาพทางเศรษฐกิจไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเข้าร่วมของประชาชน แต่มีผลต่อปริมาณการเข้าร่วม สถานภาพทางสังคมและความแตกต่างกันในเรื่องเพศเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเข้าร่วมของประชาชน ส่วนปัจจัยที่ทำให้ประชาชนเข้าร่วมมากที่สุด ได้แก่ ความต้องการความสะดวกสบาย

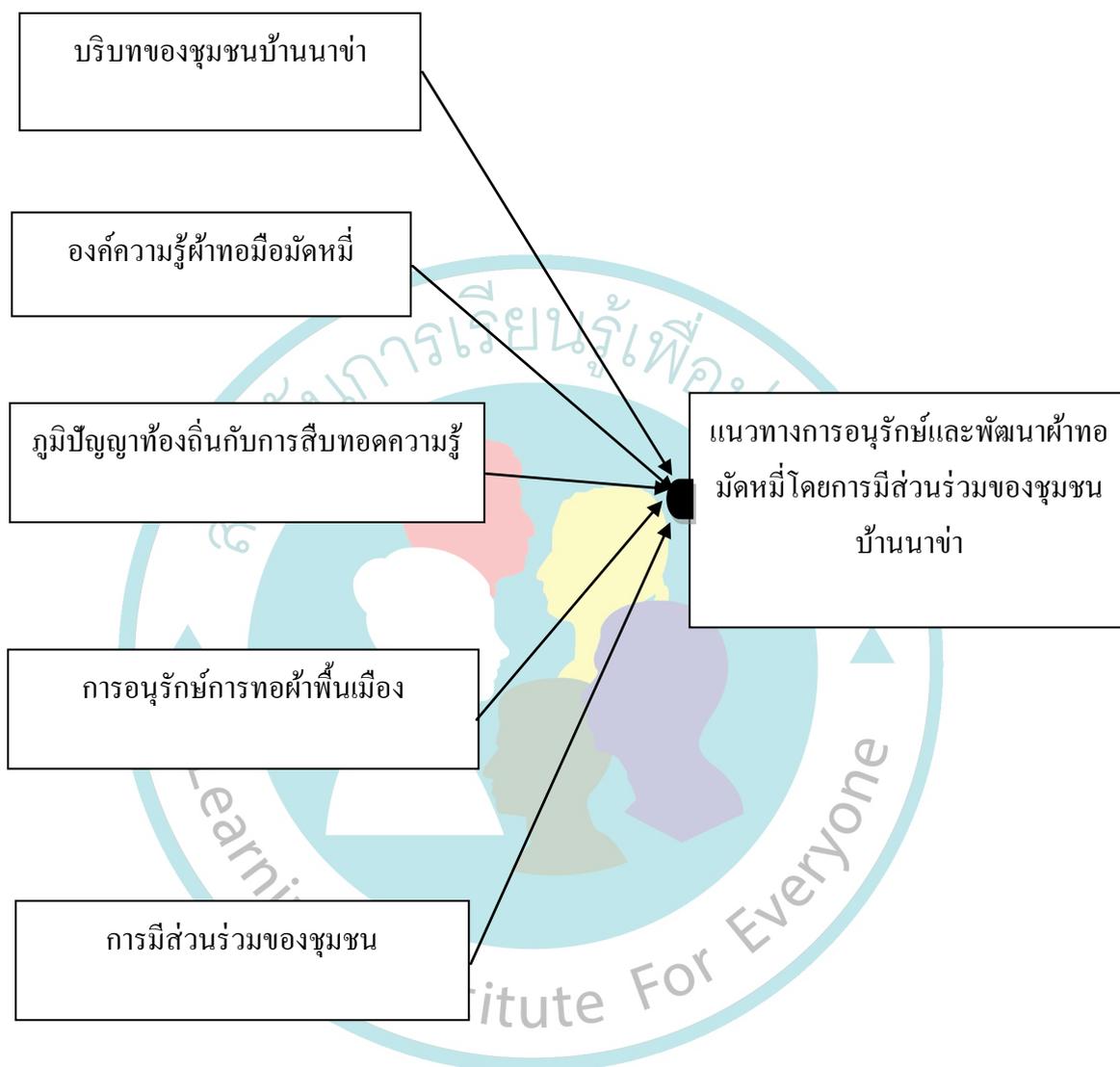
ในการคมนาคมขนส่ง รองลงมา คือ ต้องการพัฒนาหมู่บ้านและมืองานทำ สำหรับสาเหตุที่ประชาชนไม่เข้าร่วมเพราะมืองานทำ ไม่มีเวลา ไม่ว่างและมีธุรกิจในครอบครัว

ศุรชัย ภัทรดิษฐ์ และหลอด คำวัฒนา (2552) ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองไทยวน: แนวทางการจัดการเชิงธุรกิจชุมชน อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา พบว่า การทอผ้าไทยวนแบบดั้งเดิม เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือรากฐานความคิดให้กลุ่มมีการพัฒนาสายผ้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วประยุกต์เป็นสายผ้าสายใหม่ ๆ เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ใช้วิธีการถ่ายทอด โดยการฝึกทักษะให้เกิดความชำนาญ และให้สมาชิกคนอื่น ๆ เกิดความรู้ กลุ่มทอผ้าได้จัดกระบวนการแสวงหาความรู้ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ การสร้างแรงจูงใจ และการจัดการความรู้เรื่องการทอผ้าไทยวน ได้แก่ การประดิษฐ์ลายผ้า และการพัฒนาคุณภาพ

ชูเลอร์ (Schuler, 1990, p-A) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษาในมหาวิทยาลัยมินนิโซต้า สหรัฐอเมริกา โดยศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ผลปรากฏว่าการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพเกิดจากความบกพร่องในการติดต่อสื่อสาร ปัญหาของการมีส่วนร่วม ได้แก่ ระดับการมีส่วนร่วม การเข้าร่วมเพียงเรื่องเดียว การเข้าร่วมโดยขาดความเข้าใจในสถานการณ์ทั้งหมด ขาดข้อตกลงเกี่ยวกับขอบเขตการมีส่วนร่วม เป็นต้น

จากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน สรุปได้ว่า ประชาชนยังขาดความพร้อมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ความเข้าใจที่มีต่อการปกครองท้องถิ่น ในรูปแบบของเทศบาลตำบล และสถานภาพของประชาชนที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาล เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าสถานภาพของประชาชนที่กล่าวมาข้างต้น น่าจะมีความสำคัญ หรือมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อบทบาทการมีส่วนร่วมในการบริหารงานเทศบาลตำบลบ้านแพง อำเภอบ้านแพง จังหวัดนครพนม ใน 4 ด้าน คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผนบริหารงาน ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในด้านการติดตามประเมินผลอยู่ในระดับใด คุณลักษณะส่วนบุคคลที่แตกต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมหรือไม่

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้ามัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาจึงได้กำหนดวิธีการวิจัยให้เป็นระบบและเป็นกระบวนการ โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

รูปแบบในการวิจัย/วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย
ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล
สถานที่ในการวิจัย
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย
ปฏิทินการปฏิบัติงาน

รูปแบบการวิจัย/วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบในการวิจัย
การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก (qualitative research) ซึ่งเป็นการศึกษาคุณลักษณะ ความหมายและปรากฏการณ์ พฤติกรรมมนุษย์ในสังคม จากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงอย่างละเอียด และเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลได้หลากหลายมิติ จากสภาพความเป็นจริงในชีวิตและปฏิบัติเป็นการศึกษาในเชิงลึก ทั้งนี้ได้ให้ความสำคัญของการวิจัยข้อมูลภาคสนามมากที่สุด ผู้วิจัยใช้วิธีการและเทคนิคในการวิจัย 3 วิธี ดังนี้

1. วิธีการศึกษาจากเอกสาร (documentary research) ด้วยวิธี

1.1 รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สภามหาวิทยาลัย ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตทั่วไป รวมถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.2 แยกและจัดหมวดหมู่ จัดประเภทของเอกสารทั้งหมด

2. วิธีการศึกษาจากการวิจัยภาคสนาม (fieldwork research) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนที่ศึกษาในระยะเวลาอันยาวนาน ผู้วิจัยมีการเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของคนในชุมชน และเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดและเป็นจริงมากที่สุด ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชนท้องถิ่นของเขาทั้งหมด จึงใช้ความรู้ ความอดทน ความสามารถเฉพาะตัว เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิควิธีการที่สำคัญ ๆ ดังนี้

2.1 การสังเกตแบบทั่วไป โดยผู้วิจัยเข้าไปในชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในบริบทของชุมชน

2.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้เข้าไปอาศัยอยู่กับชุมชน มีการใช้ชีวิตร่วมกับชุมชนเหมือนคนทั่วไป เพื่อเก็บข้อมูลต่าง ๆ จากสภาพความเป็นจริงในชีวิตประจำวัน

2.3 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์และรูปแบบทั้งการสัมภาษณ์แบบทั่วไป สัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม

2.4 การบันทึกข้อมูลสนาม (field note) ผู้วิจัยมีการจดบันทึกข้อมูลทุกวัน โดยละเอียด มีการใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลอย่างอื่นช่วยด้วย เช่น กล้องถ่ายรูป วิทยุ

3. วิธีการศึกษาแบบกรอกแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะออกแบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ แบบสัมภาษณ์นั้นเป็นคำถามแบบปลายเปิด (open-ended question) เป็นคำถามที่ผู้ตอบสามารถตอบได้อย่างเสรีตามความคิดเห็นของตนเอง เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ตอบอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง จากคำถามจะนำข้อมูลที่ได้อ่านไปตรวจสอบกับผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญอีกครั้ง

ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

1. ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (key-informants) ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านทอผ้า ประธานชุมชน ผู้นำภูมิปัญญาหรือปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนในหมู่บ้าน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลรอง (general informants) ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรเอกชน และนักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการทอผ้ามัดหมี่ โดยมีวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่างดังนี้

2. การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก ต้องมีคุณลักษณะ

2.1 เป็นผู้นำกลุ่มแม่บ้านทอผ้าของชุมชนน่าพา

- 2.2 เป็นผู้นำภูมิปัญญา หรือปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนน่า
- 2.3 เป็นผู้ที่มีความพร้อมในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่
- 2.4 เป็นผู้ปฏิบัติงานทอผ้าที่มีความรู้ความเข้าใจและมีประสบการณ์สูง ที่เป็นแบบอย่างที่ดี และเป็นທີ່ประจักษ์แก่สมาชิก และชุมชนภายนอก

3. การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลรอง ต้องมีคุณลักษณะ

3.1 เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจและมีประสบการณ์ในการทอผ้ามัดหมี่ ที่ประสบผลสำเร็จและเป็นแบบอย่างที่ดีจนเป็นที่ยอมรับของชุมชนได้

3.2 เป็นผู้มีความพร้อมในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ ขนาดตัวอย่างมี ดังนี้

3.2.1 จำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก มีจำนวนทั้งสิ้น 40 ราย ดังนี้

3.2.1.1	กลุ่มแม่บ้านทอผ้า	จำนวน 19 ราย
3.2.1.2	ประธานชุมชน	จำนวน 1 ราย
3.2.1.3	ผู้นำ/ปราชญ์ชาวบ้าน	จำนวน 10 ราย
3.2.1.4	กลุ่มผู้อาศัยอยู่ในชุมชน	จำนวน 10 ราย

3.2.2 จำนวนผู้ให้ข้อมูลรอง มีจำนวนทั้งสิ้น 5 ราย ดังนี้

3.2.2.1	นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบล	จำนวน 1 ราย
3.2.2.2	สมาชิกสภาเทศบาลตำบล	จำนวน 2 ราย
3.2.2.3	เจ้าหน้าที่พัฒนาชนบท	จำนวน 2 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือ (แบบสัมภาษณ์) ดังนี้

1. การศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา
2. ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกดังกล่าวไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบว่าแบบสัมภาษณ์เชิงลึกนั้นถูกต้อง ครบถ้วน ตรงประเด็นของการศึกษาคั้งนี้
3. เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องแล้วผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปทดสอบความเข้าใจและเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ก่อนนำไปใช้จริง โดยการทดสอบเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยแนวคำถามดังต่อไปนี้

3.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน

3.2 คำถามปลายเปิดเพื่อให้ผู้ที่ให้ข้อมูลสามารถให้ข้อมูลตอบได้โดยอิสระ

3.3 สมุดบันทึกภาคสนาม เพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสังเกตในการศึกษาวิจัยเป็นการบันทึกข้อมูลในขณะที่มีการศึกษาวิจัย ซึ่งมีประโยชน์ต่อการนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 ส่วน คือ (1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นเบื้องต้น (2) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในการเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1. นำหนังสืออย่างเป็นทางการ จากผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้เพื่อปวงชน সকলকর ขอความร่วมมือจากผู้รู้ หรือปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้าน อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้จำหน่ายผ้าลายหมี่ในชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เพื่อขอความร่วมมือในการตอบคำถาม และเก็บรวบรวมข้อมูล

2. ตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ โดยหาความเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้ของแบบสัมภาษณ์

3. ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปยังพื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ สัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4. ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูล และนำข้อมูลมาสรุป เพื่อขออนุมัติต่อบัณฑิตศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสนทนากลุ่ม ข้อมูลในภาคสนามที่ได้จะบันทึกไว้เป็นรายวัน และนำมาแยกประเภทจัดหมวดหมู่แล้วนำมาวิเคราะห์เป็นเบื้องต้นเป็นระยะ ๆ ด้วยวิธีอุปมัย (analysis induction) คือการตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลส่วนนี้เป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (description analysis) ไม่ใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล

สถานที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ คือ บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

ตั้งแต่ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2556-มีนาคม พ.ศ. 2557

ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่
ม.ค.-ก.พ.56	การศึกษาทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกโดยให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา	ศรป. สกจนคร/บ้าน/ ห้องสมุดประชาชน จังหวัดอุดรธานี
ก.พ.-มี.ค. 56	ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกดังกล่าวไปให้ผู้เชี่ยวชาญ อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบว่าแบบสัมภาษณ์เชิงลึกนั้นถูกต้อง ครบถ้วนตรงประเด็นของการศึกษาครั้งนี้	ศรป. สกจนคร
มี.ค.-เม.ย. 56	นำแบบสอบถามไปยังพื้นที่ศึกษาที่กำหนดไว้ 1. สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และ 2. สันทนาการกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และนำมาเขียนเค้าโครงวิทยานิพนธ์ โดยให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบ และแนะนำข้อมูลเพิ่มเติม	ชุมชนบ้านนาข่า/ ศรป.สกจนคร
เม.ย.-พ.ค. 56	ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลและนำข้อมูลมาสรุป เพื่อเสนอขออนุมัติต่อบัณฑิตศึกษา และสอบเค้าโครงวิทยานิพนธ์	ศรป./บ้าน

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้ามัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี มีประเด็นอภิปรายที่น่าสนใจอยู่ 4 ประเด็น คือ

พื้นที่ศึกษา

วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า

แนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า

การมีส่วนร่วมการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า

พื้นที่ศึกษา

จากการศึกษาพบว่า

จังหวัดอุดรธานี มีภาพลักษณ์ทั่วไปหลายด้าน สิ่งที่สะท้อนภาพลักษณ์ ที่โดดเด่นอันสอดคล้องกับคำขวัญ คือ “กรมหลวงประจักษ์สร้างเมือง ลือเลื่องแหล่งธรรมะ อารยะธรรมห้าพันปี ธานีผ้าหมี่ขิด ธรรมชาติเนรมิตทะเลบัวแดง” ตามความหมาย จากคำขวัญดังกล่าวสรุปได้ว่า

หนองประจักษ์คู่เมือง (กรมหลวงประจักษ์สร้างเมือง) หมายถึง หนองประจักษ์ซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ และเป็นสวนสาธารณะของจังหวัด เดิมชื่อ “หนองนาเกลือ” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “หนองประจักษ์” เพื่อถวายพระเกียรติแด่ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ผู้สร้างเมืองอุดรธานี และในปี พ.ศ. 2530 เทศบาลเมืองอุดรธานีได้ทำการปรับปรุงบูรณะเพื่อถวายเป็นราชสักการะ แต่พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบ และปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “หนองประจักษ์ศิลปาคม” ทุก ๆ วันมีประชาชนไปพักผ่อน และออกกำลังกายเป็นจำนวนมาก

ลือเลื่องแหล่งธรรมะ หมายถึง วัดป่าสถานที่ปฏิบัติธรรมะ และเผยแพร่ธรรมะของพระอริยสงฆ์เจ้าสาย พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เช่น วัดป่าบ้านตาด ของพระอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน (พระราชญาณวิสุทธิโสภณ) วัดป่านาคำน้อย บ้านนาคำน้อย อำเภอบ้านผือ

จังหวัดอุตรธานี ของพระอาจารย์อินทร์ถวายวัดภูก้อนซึ่งมีพระพุทธรูปหินขาวปางปรีนิพพานใหญ่ที่สุดในโลก พระมหาธาตุเจดีย์วัดป่าบ้านค้อ พระบรมธาตุธรรมเจดีย์ วัดโพธิสมภรณ์ วัดผาแดง วัดพระพุทธรบาทบัวบก และอีกหลายวัด

อารยธรรมบ้านเชียงมรดกโลกห้าพันปี หมายถึง แหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ตั้งอยู่ที่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน เป็นแหล่งที่มีการขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผา เครื่องสำริด และโบราณวัตถุก่อนประวัติศาสตร์ต่าง ๆ มากมาย นักโบราณคดี สันนิษฐานว่า ปลายเครื่องปั้นดินเผามีอายุเก่าแก่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันบ้านเชียงได้รับการยกย่องขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกด้านวัฒนธรรม เมื่อปี พ.ศ. 2538

ธานีผ้าหมี่ขิด หมายถึง เมืองที่ทอผ้าขิดและผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นผ้าเอกลักษณ์ของจังหวัด มีการผลิตและจำหน่ายมากที่สุดที่บริเวณบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี

ธรรมชาติเนรมิตทะเลบัวแดง หมายถึง ทะเลสาบน้ำจืดขนาดใหญ่ของบึงหนองหาน เป็นต้นแบบที่น่าสนใจต่อการศึกษาระบบนิเวศวิทยา มีวงจรชีวิตของบัวแดงหรือบัวสาซึ่งมีจำนวนมาก จะงอกงามโผล่จากน้ำขึ้นมาช่วงตุลาคม ถึงเดือนมีนาคมของทุกปี ซึ่งทางจังหวัดอุตรธานี จะจัดเทศกาลทะเลบัวแดงบาน

ชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่าในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี ภาพวิถีชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะสังคมเกษตรกรรม ยังต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิต แต่อย่างไรก็ตามชุมชนนาข่ายังคงยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นอีสานหรือที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง เป็นจารีตและครรลองของการดำเนินชีวิต ผสมผสานกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติ มีความเชื่อบูชาเทวดาที่อยู่ชั้นฟ้าและบูชาพญานาคอยู่ใต้ชั้นดิน และบูชาพระภูมิเจ้าที่ เจ้าแม่ธรณี จึงมีการทำบุญประเพณีประจำท้องถิ่นของบ้านนาข่า คือ ประเพณีบุญบั้งไฟเดือน 8 จัดขึ้นทุกปี เพราะมีความเชื่อว่าจะนำความผาสุกมาให้ชุมชน

ในอดีตนอกจากจะประกอบอาชีพทางการเกษตร ทำนา ทำไร่แล้ว ในยามว่างประจำผู้หญิงจะทอผ้าพื้นบ้านทุกชนิด เอาไว้ใช้ในครัวเรือน เช่น ผ้าห่ม หมอนขิด ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าถุง ผ้ามัดหมี่ ฯลฯ ส่วนผู้ชายจะทำงานหาปู หาปลา หาของป่าไว้เตรียมเป็นอาหาร ซ่อมแซมทั่วไปต่อมาสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ พ.ศ. 2521 มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน ความสะดวกสบายเริ่มเข้ามาแทนที่ชาวบ้านที่เคยทอผ้าทุกครัวเรือนเริ่มเปลี่ยน มีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ คงเหลือเฉพาะคนที่มีใจรักจึงมีการรวมกลุ่ม คือ กลุ่มหัตถกรรมผ้าพื้นบ้าน ซึ่งปัจจุบันยังมีการทอโดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ส่วนผ้าขิดที่เคยทอเดิมนี้นี้ไม่มีการทอ คงเหลือแต่ผ้ามัดหมี่ ชาวบ้านจะทอและนำส่งที่ตลาดนาข่า บางร้านก็จะนำผ้าทอมัดหมี่ไปประยุกต์ให้ผู้บริโภคเลือกอย่างหลากหลายรูปแบบ ปัจจุบันชุมชน

จะทอผ้ามัดหมี่ ต่อเมื่อมีลูกค้าจากผู้ประกอบการในตลาดนาข้าวสั่ง ถ้าไม่มีลูกค้าสั่งจะหยุดการทอ ดังนั้นเป็นสิ่งที่ควรหาทางส่งเสริมผ้ามัดหมี่ให้คู่กับชุมชนนาข้าวตลอดไป

วิธีการอนุรักษ์การทอผ้ามัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข้าว

จากการสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลักเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่พบว่า การออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ของชุมชนนาข้าว ในบริบทวัฒนธรรมร่วมสมัยและออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ให้เป็นที่พึงพอใจต่อ กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งได้แก่ กลุ่มบุคลากร เพศหญิง อายุระหว่าง 25-35 ปี มีการศึกษาระดับปริญญาตรี ขึ้นไป กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่นิยมแต่งตัวในรูปแบบทันสมัย ชื้อเครื่องแต่งกาย เดือนละประมาณ 3-4 ชิ้น และใช้เงินเพื่อการซื้อหาประมาณ 500-1,000 บาทต่อเดือน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกซื้อเครื่องแต่งกายของกลุ่มเป้าหมายมากที่สุดคือ ปัจจัยด้านความงาม โดยมีทัศนคติว่าผ้าไหมมัดหมี่นั้นมีรูปแบบ โบราณ แม้ส่วนใหญ่จะรู้จักผ้าไหมมัดหมี่แต่ก็ไม่นิยมนำมาใช้เพื่อการแต่งกาย แต่มีความคิดเห็นว่าหากมีการพัฒนารูปแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ตามที่ตนต้องการแล้ว มีแนวโน้มว่าจะนำมาใช้สอย และอยากได้ผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมมัดหมี่ที่แปรรูปเป็นผ้าพันคอ โดยกลุ่มเป้าหมายมีแนวโน้มที่จะชอบลวดลายต่าง ๆ สอดคล้องกับการเก็บข้อมูลกับกลุ่มประกอบการขายผ้าพื้นเมืองที่ตลาดนาข้าว ลวดลายผ้าทอมัดหมี่ที่จำหน่ายได้ดี คือ เป็นผ้าคลุมไหล่ กว้าง 70 เซนติเมตร ยาว 180 เซนติเมตร และผ้าพันคอ กว้าง 25 เซนติเมตร ยาว 180 เซนติเมตร โดยเฉพาะผ้าทอมัดหมี่ย้อมสีครามจะได้รับความนิยมจากกลุ่มผู้บริโภค ซึ่งทำงานเป็นข้าราชการ ส่วนใหญ่ลวดลายที่นำมาจำหน่ายไม่ซ้ำกัน ลวดลายหนึ่งมีไม่เกินสองสี เพราะการมัดลวดลายขึ้นอยู่กับจินตนาการของผู้มัดในขณะนั้น แต่ถ้ามีลูกค้านำตัวอย่างลวดลายผ้ามาให้มัด ผู้ประกอบการและกลุ่มทอผ้ายินดีจะมัดหมี่ให้ตามลวดลายที่ลูกค้าต้องการ ซึ่งลวดลายผ้ามัดหมี่ที่มีลูกค้าสั่ง ส่วนใหญ่จะเป็นลวดลายพญานาค (นาคคู่ หันหน้าหากัน และนาคขอ) ลายนก (นกคู่ 2 ตัว) และลายนกยูง นอกจากนั้นจะเป็นลวดลายรูปทรงเรขาคณิต การทอผ้าไหมมัดหมี่เหล่านี้มีการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ โดยการทดลอง การปฏิบัติจริง และฝึกปฏิบัติจนเคยชิน

จากการสัมภาษณ์ แม่ทองจันทร์ มาประเช อายุ 67 ปี ว่า “ตนเป็นคนเก่าแก่สมัยพ่อแม่ได้เล่าให้ฟังว่าได้ย้ายมาจากบ้านนาพุ อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี ตอนที่ย้ายมาอยู่ที่นี้มีแต่ป่าเสือ สัตว์ใหญ่ยังมีอยู่เยอะ มากันทั้งหมด 5 ครอบครัว โดยมีหลวงปู่หน้อยที่เป็นพี่ชายของตาทวดของตน พามาอยู่ และตั้งรกรากที่นี่ มาครั้งแรกก็มาจับจองพื้นที่กัน เพื่อทำไร่ ทำนาเป็นอาชีพหลัก หลังจากเสร็จจากทำนาเวลาวางก็ปลูกฝ้าย เลี้ยงไหมเพื่อสุกผ้า (ทอผ้า) ไว้ตัดเสื้อผ้าใส่ เพื่อไปทำไร่

ทำนา ที่บ้านนาข่าปลูกกันทุกบ้าน มีการย้อมผ้า ทำผ้ามัดหมี่ ผ้าข้อมคราม สมัยก่อนใส่เสื้อผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้ามัดหมี่ที่ทอเองในชีวิตประจำวัน เวลามีบุญไปวัด หรือวันสำคัญตามพิธีต่าง ๆ ภาษาพูดคือ ภาษาอีสาน ต่อมาได้มีคนมาติดต่อขอซื้อผ้าทอจากชาวบ้าน จึงทอขาย สมัยก่อนเมตรละ 50 บาท พอมีคนมาขอซื้อเยอะจึงมีการรวมกลุ่มกันทอผ้าขายเป็นอาชีพของคนในหมู่บ้านนาข่าทุกครัวเรือน แต่ในปัจจุบันย้อนไปประมาณ 10 ปี การปลูกฝ้ายเริ่มลดน้อยลง ได้มีการซื้อฝ้ายจากในเมืองมาทอผ้าขึ้น เพื่อส่งขาย จนกระทั่งค่ามีราคาสูงขึ้นชาวบ้านไม่สามารถทอส่งได้ จึงเปลี่ยนจากทอส่งมาเป็นรับผ้าจากบ้านขาว บ้านถ่อน และหมู่บ้านใกล้เคียงเพื่อมาตัดเย็บเป็นชุดสำเร็จรูปขาย” นอกจากนี้ชาวชุมชนมีพฤติกรรมทอผ้าเปลี่ยนไป กล่าวคือ “เรื่องทอสูทในหมู่บ้านนาข่า บ้านนาข่าและหมู่บ้านใกล้เคียงจะมีสูท มีกี่ ทุกบ้าน แม่ทองจันทร์ทอผ้าเป็นผืนเอง ย้อมเอง ปลูกฝ้ายเอง โดยแม่ของตนพาทำตั้งแต่เด็กจนโต ใช้ครามในการย้อมผ้าเพราะครามมีสีสวย สดใส กลิ่นหอม ฝ้ายส่วนมากจะเป็นมัดหมี่ ฝ้ายลายขิดตนทำเป็นและทำเก่งมาก ปัจจุบันไม่ได้ทำ มีลูกอยู่ 2 คน มีครอบครัวกันไปหมด ได้สอนให้ลูกทั้งสองทอผ้า ลูกทั้งสองเรียนรู้จากตนและสามารถทอผ้าได้ เนื่องจากค่ามีราคาแพง ทอผ้าไม่ได้เงิน ลูกทั้งสองจึงไปทำงานที่ต่างจังหวัด ปัจจุบันอยู่กับหลานที่เป็นคนสมัยใหม่ ไม่สนใจเรื่องทอผ้า”

จากการสัมภาษณ์แม่สมพร สุวรรณ ว่ามีอายุ 67 ปี เจ้าของร้านขาย “ผ้าแม่ปลา” กล่าวว่า “ตนเป็นคนที่อยู่บ้านนาข่ามาตั้งแต่เริ่มตั้งรกรากที่บ้านนาข่าตั้งแต่จำความได้ พ่อแม่พามาอยู่ที่นี้ ทำไร่ทำนา ปลูกฝ้าย รับจ้างทอผ้าเป็นผืนส่ง รุ่งพ่อแม่พาทำ สอนให้ทำตั้งแต่เด็ก เมื่อก่อนได้มีแม่ค้าจากหนองคายมาตั้งซื้อฝ้ายจำนวนมากเพื่อไปขายที่ตลาดท่าเสาจึงได้ทอขาย เมตรละ 40 บาท เมื่อมีการสั่งจำนวนมาก จึงตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นที่ศาลากลางบ้าน เพื่อผลิตผ้าให้พอต่อความต้องการของแม่ค้าที่มาสั่ง จนกระทั่งช่วงที่หมู่บ้านนาข่าได้มีการเลิกปลูกฝ้าย จึงไปซื้อฝ้ายเพื่อมาทอบ้าง บางครั้งคนซื้อก็เอาฝ้ายมาให้ทอเป็นผืนให้ เรื่องลายผ้า การย้อมผ้า ตนมีความชำนาญมากเพราะทออยู่เป็นประจำ มีลูกอยู่ 2 คน แต่ก่อนก็ช่วยกันสูกผ้าส่งขายปัจจุบันค่ามีราคาสูง ลูกทั้งสอง จึงไปทำงานต่างจังหวัด ตนอยู่กับหลาน และได้เปิดร้านขายผ้าที่ตลาดนาข่า ซึ่งปัจจุบันไม่ได้สูทเอง ไปรับผ้าจากหมู่บ้านข้างเคียงมาตัดขาย เพราะต้นทุนจะต่ำกว่าสูทผ้าเอง

ส่วนการสัมภาษณ์แม่สมจิตร บุญแก้ว อายุ 60 ปี กล่าวถึงการทอผ้าพื้นเมืองบ้านนาข่าพร้อมกับภูมิหลังของตัวเองว่า “ตนเป็นคนบ้านหัวขวา อำเภอภูคจจับ ได้มาแต่งงานเป็นสะใภ้ที่นี้ตั้งแต่อายุ 20 ปี มีอาชีพทำไร่ ทำนา แต่ก่อนตอนที่เป็นเด็กอยู่ที่บ้านหัวขวา พ่อกับแม่ได้พาทำอาชีพทำไร่ทำนา หลังจากว่างจากการทำนาก็มาทอผ้า ย้อมผ้า เป็นผืนขาย ทำทุกอย่างตั้งแต่ เป็นค้าจนเป็นผืน พ่อย้ายมาอยู่ที่บ้านนาข่าแต่ก่อนทอผ้าเพื่อใส่เอง ย้อมเป็นสีดำเพื่อใส่ไปทำนา ทอผ้าเก็บไว้ใส่เองที่บ้านก็จะย้อมคราม แต่ก่อนหมู่บ้านนาข่าจะปลูกต้นครามไว้ทุกบ้าน และใช้ครามที่ปลูก

เพื่อนำมาซ่อมผ้าเอง ย้อนหลังไป 20 ปี ย้อนหลังตนได้เข้าร่วมกลุ่มทอผ้าที่ศาลากลางบ้าน เพื่อส่งผ้าขายมีคนจากต่างพื้นที่ ต่างจังหวัด และต่างประเทศให้ความสนใจ จึงได้พากันเข้ามาดูและซื้อผ้าจำนวนมากส่งขายทั้งในประเทศ และต่างประเทศ เครื่องสูทผ้าที่บ้านมีครบทั้ง กี่ เครื่องสูท เครื่องตัดผ้า พิมพ์ หลากหลาย กวักด้าย หลอด สมัยนี้มักเก่ามากและหายไป ไม่มีเหลือแล้ว ตนมีลูกอยู่ 6 คน สอนให้ทอผ้าตั้งแต่เด็กมีสืบทอดอยู่ 3 คน ปัจจุบันยังทำอยู่ ลูกสาวคนที่สามชื่อ สุมาลี บุญแก้ว มีครอบครัวแล้ว ซึ่ง สุมาลีได้ใช้สูทผ้ามาตั้งแต่สมัยเป็นเด็กจึงมีฝีมือดี ทำได้ทุกอย่าง ทั้งมัดหมี่ มัดข้อม หรือซิดก็สามารทำได้ ทำเป็นอาชีพหลัก ส่วนคนอื่นไปทำงานที่ต่างจังหวัด

จากการสัมภาษณ์การทอผ้าจากแม่ชื่อน อินมะ โรง อายุ 70 ปี ว่า “ตนเป็นคนบ้านนาข่า แต่กำเนิด พ่อแม่เล่าให้ฟังว่าเป็นคนบ้านขาว ได้ย้ายมาตั้งรกรากที่นี่ พร้อมกับหลวงปู่หน่อย ได้พามา ตอนย้ายมาอยู่ที่นี่ เป็นป่ารก มีสิงห์สาราสัตว์ใหญ่มากมาย มีบ้านคนอยู่ 4-5 หลัง ถอนเป็นทรายเป็นลูกกรัง มีอาชีพทำไร่ทำนา ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกฝ้ายเป็นอาชีพหลัก หลังจากทำนา พ่อแม่ได้พาสูทผ้าตั้งแต่เป็นเด็ก ตนได้ฝึกทุกอย่างกับพ่อแม่ ตนมีลูกอยู่ 3 คน มีลูกคนเดียวที่สืบทอดการสูทผ้า ส่วนอีก 2 คน ไปทำงานที่ต่างจังหวัด ปัจจุบันบ้านนาข่า ส่วนมากจะเป็นคนจากหมู่บ้านอื่น จังหวัดอื่นเข้ามาทำมาหากินที่ตลาดผ้าบ้านข่า คนพื้นที่จริง ๆ มีส่วนน้อย เพราะปัจจุบันการสูทผ้าเองจะไม่ค่อยมี จะมีแต่ศูนย์เรียนรู้ที่คณะกรรมการของหมู่บ้านได้จัดทำขึ้นไว้ที่วัดนาคาเทวี ด้านหน้าเพื่อให้คนรุ่นหลังได้มาดู เพื่อสืบทอดต่อไป

ส่วนแม่พุทธ แก้วหาไชย อายุ 85 ปี ให้สัมภาษณ์ว่า “ตนเกิดที่จังหวัดกาฬสินธุ์ มาเป็นสะใภ้ที่บ้านนาข่าตั้งแต่อายุ 20 ปี มีอาชีพทำไร่ทำนา สมัยที่มาอยู่ที่นี่แม่ของสามีได้สอนให้สูทผ้าเป็นฝืน ไม้ตัดเป็นเส้นผ้าใส่ หลังจากนั้นก็มีคนมีมาติดต่อขอซื้อทอผ้าเป็นฝืนขาย แล้วแต่ลายที่ลูกค้าจะสั่งมาซึ่งทำได้ทุกอย่าง ปัจจุบันนี้แม่พุทธ อายุมากแล้ว งานประเพณีประจำหมู่บ้านไม่ได้ไปร่วมมากนักจะไปก็แต่วัด ใส่นาตร ฟังธรรม มีลูก 2 คน ลูกชายและลูกสาว ลูกชายไปทำงานที่ต่างจังหวัด ส่วนลูกสาวเสียชีวิตแล้ว ตอนนี้อยู่กับหลานเลยไม่มีผู้สืบทอดต่อ หลาน หลานเป็นคนที่สมัยใหม่ ไม่ชอบทำงานนี้เพราะต้องใช้ความละเอียด และความเพียรสูง”

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลักดังกล่าวข้างตนพอสรุปได้ว่า วิธีการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ของชุมชนบ้านนาข่า มีลักษณะเป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย มีการสะสมการเรียนรู้สืบสาน สืบทอด สัมมายาวนานอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน จากบรรพบุรุษสู่คนรุ่นหลัง โดยมีกระบวนการและวิธีการถ่ายทอด ดังนี้

1. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ ประกอบด้วย แหล่งความรู้ จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการต่าง ๆ และผู้ถ่ายทอด ผู้ถูกถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลทั่วไปในชุมชนบ้านนาข่า

2. วิธีการอนุรักษ์หรือสืบทอด ได้แก่

2.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกตการทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และทดลอง

2.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวัน จนสามารถทำได้ โดยไม่ต้องมีคนสอน หรือการใช้วิธีเลียนแบบ

2.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้านและชุมชน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้สนใจนำอุปกรณ์ไปเองและสอนโดยการปฏิบัติจริง

2.4 การถ่ายทอดจากหน่วยงานราชการ โดยการพาไปศึกษานอกสถานที่ ดูงานเกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมือง เพื่อนำมาพัฒนา

นอกจากนี้การอนุรักษ์และสืบทอดการทอผ้ามัดหมี่เป็นการดำเนินการในทางปฏิบัติ ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่าง ๆ ล้วนแต่ต้องเรียนรู้และปฏิบัติได้อย่างแม่นยำ ที่ได้มาจากการบอกเล่า การสอน จากความจำ และนำมาปฏิบัติจริงที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาการอนุรักษ์การทอผ้ามัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า มีดังนี้

1. โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญา การทอผ้ามัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า มีประเด็นดังนี้

(1) การถ่ายทอดระดับบุคคล (2) การถ่ายทอดระดับชุมชน (3) ปัจจัยเกื้อหนุนที่ช่วยในการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่นำมาอธิบาย

1.1 ระดับบุคคล เป็นการเรียนรู้แบบตัวต่อตัวระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยการบอก ทำให้ดู หรือจับมือทำเมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ก็ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกทางด้านจิตใจ ความเชื่อ ความสนใจ จึงทำให้เกิดความชำนาญ เช่น การใช้มือ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดในเวลาว่างจากงานประจำจากอาชีพของตนเอง เพราะการทอผ้าเปรียบเสมือนงานอดิเรก โดยวิธีการถ่ายทอดของคนในชุมชน มี 4 รูปแบบด้วยกัน แบบที่ 1 ถ่ายทอดจากครอบครัว แบบที่ 2 ถ่ายทอดจากญาติ แบบที่ 3 ถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน แบบที่ 4 ถ่ายทอดจากผู้มีความเชี่ยวชาญ

1.2 ระดับชุมชน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทอผ้าที่น่าสนใจ มีประเด็นดังนี้ การรวมกลุ่มกันของชุมชน รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือและร่วมมือกันของคนในชุมชน โดยได้รับความร่วมมือ และส่งเสริมจากหน่วยงานราชการในระดับท้องถิ่นไปจนถึงหน่วยงานราชการในระดับจังหวัด

1.3 ปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่การอนุรักษ์ เกิดจากปัจจัย 2 อย่าง จากการศึกษา นำมาอธิบายได้ดังนี้

1.3.1 ปัจจัยภายนอก ที่ส่งเสริมการถ่ายทอด เริ่มจากการทำตามแบบอย่าง หรือ การเลียนแบบรายได้จากการทอผ้า เมื่อทอผ้าขึ้นมาได้สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นเงิน ที่จะนำมาใช้จ่ายในชีวิตและครอบครัวของตนเอง เกี่ยวกับการผลิตใหม่ที่มีการผสมผสาน องค์ความรู้ในการทอผ้า ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ นั่นคือ ได้เกิดการเรียนรู้และ มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาจนสามารถพัฒนาเป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ก่อให้เกิดรายได้จนเกิด ครอบครัว

1.3.2 ปัจจัยภายใน ได้แก่ ทักษะ ทักษะคิด ความรัก ความศรัทธา และแรงเสริม จากตลาด ในสมัยก่อนที่ทัศนคติความรัก และความศรัทธาจะต้องมาเป็นอันดับแรกที่จะช่วยเกื้อหนุน ในการถ่ายทอด จากความคาดหวังของสังคมชนบท ในอดีตที่ต้องการให้ผู้หญิงเป็นผู้ดูแลในเรื่อง ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในครอบครัว ด้วยการยกย่องให้เป็นแม่บ้านคอยดูแลเรื่องปัจจัยพื้นฐาน ที่สำคัญ แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ความคิดเห็น และความเป็นอยู่ เปลี่ยนแปลงไป พบว่า สิ่งที่เป็นปัจจัยภายในที่ช่วยเกื้อหนุนการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทอผ้า ให้คงอยู่คือ แรงเสริมจากตลาด ที่ว่าชุมชนควรที่จะหาตลาดขายสินค้าให้ได้ก่อนหรือพร้อม ๆ กับ การผลิต และมุ่งขายสินค้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคให้เกิดความพอใจสูงสุด

แนวทางในการพัฒนาด้านการทอผ้า คนในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและ เอกชนต้องให้ความร่วมมือกันอย่างแท้จริงในการสืบสานภูมิปัญญาผ้าทอของชุมชนให้คงอยู่ ควรมีการพัฒนาเครือข่ายเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในทุกระดับ ทั้งระดับผู้นำ การเปลี่ยนแปลง ระดับครูอาจารย์ ผู้ปฏิบัติการและระดับชาวบ้าน รวมทั้งเครือข่ายและสื่อต่าง ๆ ควรที่จะสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและสร้างบรรยากาศทางวิชาการให้กับโรงเรียน โดยเชิญ เจ้าของภูมิปัญญาถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้สนใจ โดยมีการประสานและร่วมมือกันระหว่างปราชญ์ ชาวบ้านด้านการทอผ้าพื้นเมืองกับชุมชน ควรสร้างเจตคติให้ชาวบ้านในชุมชนและควรหาวิธี กระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้า พื้นเมืองให้มากยิ่งขึ้น

แนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า

จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก พบว่าแนวทางการพัฒนา ผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จะต้องหาวิธีการอนุรักษ์และ พัฒนาทางด้านการผลิตการตลาดและรายได้ก่อนที่จะ สามารถหาแนวทางเพื่อพัฒนาไปสู่ระบบ การค้าเชิงพาณิชย์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแนวทางในการพัฒนาทางด้านการผลิตนั้นชาวบ้าน

พอจะมีศักยภาพอยู่บ้างแล้ว แต่ในส่วนแนวทางในการพัฒนาด้านการตลาด เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาครัฐบาลและเอกชนจะต้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือชาวบ้าน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เรื่องการผลิตและการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไทย ประเภทผ้าหมี่ขิด หมูบ้านนาข่า หมูบ้านเชียง และหมูบ้านศรีชมชื่น จังหวัดอุดรธานี พบว่า ปัญหาด้านการตลาดของผ้าหมี่ขิด ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองชนิดหนึ่งว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตออกมานั้นไม่ตรงกับความต้องการของตลาด เนื่องจากผู้ที่ผลิตนั้นทำการผลิตโดยยึดรูปแบบดั้งเดิม ลวดลายที่ทอขิดแบบโบราณที่บรรพบุรุษได้ออกแบบไว้ให้ และไม่สามารถที่จะผลิตสินค้าตอบสนองความต้องการได้ทันกับความต้องการของตลาด ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหมหมี่ขิดของกลุ่มสตรี และผลกระทบต่อชุมชน ปัจจุบันที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าหมี่ขิดที่สำคัญคือ การบริหารจัดการ มีการรักษามาตรฐานคุณภาพการผลิต มีการสร้างเครือข่ายการตลาด มีการจัดหาแหล่งเงินทุนหมุนเวียนและมีการร่วมมือของสมาชิกในชุมชน ซึ่งแนวทางในการช่วยเหลือที่เป็นไปได้ ควรจะให้ความช่วยเหลือดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐบาลและเอกชน รวมไปถึงชุมชนท้องถิ่น ต้องให้ความสำคัญต่องานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองและสำนึกอยู่เสมอว่าเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า สืบทอดจากภูมิปัญญาและมีอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน เป็นมรดกที่คนไทยสามารถนำมาเป็นทุนทางวัฒนธรรม เพื่อต่อยอดเพิ่มมูลค่างานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองได้
2. ชาวบ้านนาข่าและชาวไทยทุกคนจะต้องยอมรับในงานหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมืองด้วยการเรียนรู้ ยอมรับ และเห็นคุณค่าในผลิตภัณฑ์ที่ได้จากงานผ้าหมี่ขิดทอมือ และนำไปใช้ประโยชน์อย่างภาคภูมิใจ
3. การทอผ้าหมี่ขิดควรมีการพัฒนาเป็นองค์กรร่วม อันเป็นทุนทางวัฒนธรรมและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือและแนวทางพัฒนาและการอนุรักษ์ผ้าทอหมี่ขิดสืบไป

นอกจากนี้ ยังพบเกี่ยวกับค่านิยมในการใช้ผ้าหมี่ขิด คติความเชื่อของชุมชนบ้านนาข่ามีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องราวตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะวัดมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนบ้านนาข่ามาช้านานตั้งแต่การเริ่มตั้งชุมชน มีกิจกรรมประเพณี 12 เดือน ตามแนวทางปฏิบัติของคนอีสาน มีความเชื่อและผูกพันกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เช่น มีดอนปู่ตาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่ชุมชน นับถือผีบรรพบุรุษ โดยมีแนวทางปฏิบัติคือทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่เสียชีวิตแล้วที่เห็นชัดคือ การทำบุญแกกข้าว การทำบุญแกกข้าว (แกก= แจก) คือ การแจกจ่ายบุญกุศลที่สำคัญให้ผู้ล่วงลับไปมีความสุข โดยมีหรรศพแสดงในงานแกกข้าว หรรศพที่นิยมนำมาแสดงในงาน ได้แก่ หมอลำซิ่ง ซึ่งเป็นคณะหมอลำ ประกอบไปด้วย หมอแคน นักดนตรี หางเครื่อง

หมอลำผู้ชาย หมอลำผู้หญิงสาว ในส่วนการแสดง คณะหมอลำ มีการนำชุดประยุกต์จากผ้ามัดหมี่สวมใส่ในการแสดงหมอลำคณะนั้น จะได้รับความนิยมนิยมจากชุมชนน่าน่าเป็นพิเศษ

ผ้ามัดหมี่กับวิถีชีวิตของชุมชนน่าน่า พบว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชนน่าน่า ผ้าทอมือทุกชนิดมีบทบาทในการดำเนินชีวิตน้อยลง สาเหตุมาจากคนรุ่นใหม่ทอผ้ามัดหมี่ไม่เป็น รวมทั้งวัฒนธรรมการแต่งกายที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน คนรุ่นใหม่แต่งกายตามสมัยนิยม โดยมีการดัดแปลงนำผ้ามัดหมี่มาตัดเย็บออกแบบเป็นเสื้อผ้าที่มีรูปแบบตามสมัยนิยมไว้ใส่ตามโอกาสต่าง ๆ ในชุมชนได้มีการรณรงค์ คือ ส่งเสริมให้ทุกคนสวมใส่ชุดพื้นบ้านผ้ามัดหมี่ในวันเสาร์ ส่วนหน่วยงานการศึกษาทั้งครูและนักเรียน กำหนดให้สวมใส่ในวันอังคาร นอกจากนี้ชาวชุมชนนิยมสวมใส่ต้อนรับแขกบ้าน แขกเมือง เพราะผ้ามัดหมี่ชาวบ้านยังมีความคิดว่า เป็นผ้าทอยากและมีราคาแพง

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ชุมชนบ้านน่าน่า

จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ และปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า การอนุรักษ์และพัฒนาผ้ามัดหมี่บ้านน่าน่า ตำบลน่าน่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในภาพรวม ชุมชนมีส่วนร่วมในการรักษา คือ ยังนิยมแต่งชุดผ้ามัดหมี่ไปในงานเทศกาลต่าง ๆ และในวันสำคัญในชีวิตแล้วยังมีส่วนร่วมในการเผยแพร่ คือ หน่วยงานราชการแต่งกายผ้าทอพื้นบ้านทุกวันอังคาร ส่วนการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา ชาวชุมชนมีส่วนน้อยมาก จะต้องผ่านผู้นำชุมชนเพียงคนเดียว ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวางแผนงาน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเงินนโยบาย ชุมชนอาจมองว่าเป็นเรื่องที่ยากและจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการวางแผนให้ บางครั้งการใช้ภาษาเฉพาะที่เป็นทางการในการเขียนแผนหรือสรุปเป็นแผนการปฏิบัติงาน อาจกลายเป็นอุปสรรค ทำให้ชุมชนไม่กล้าพูด หรือแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุม เพราะชุมชนส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่นอีสานในการสื่อสารระหว่างกัน และจากการประชุมแต่ละครั้งจะพบว่าเป็นผู้สูงอายุ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มทอผ้าพื้นเมืองต่าง ๆ หรือผู้เชี่ยวชาญที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งล้วนแต่อายุมากแล้ว จึงทำให้ไม่สามารถแปลภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาเขียนทางราชการได้ดีเท่าที่ควร นอกจากนี้ ระดับการศึกษาของชุมชนโดยภาพรวมไม่สูงมากนัก จึงไม่มีความมั่นใจในการร่วมประชุมวางแผน หรือเสนอความคิดเห็นต่าง ๆ อย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ของ ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ (2542, หน้า 56) ที่ได้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนแบบชายขอบ (marginal participation) ซึ่งเป็นลักษณะการร่วมมือหรือการทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชนบ้านน่าน่า ที่มีข้อจำกัด อันทำให้การมีส่วนร่วม

ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ คือ ขาดความรู้และความเข้าใจ ตลอดจนขาดความตระหนักในการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่อย่างแท้จริง ซึ่งหากวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม พบว่า ชาวชนรุ่นหลัง เช่น กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มนักเรียน กลุ่มนักศึกษา ไม่ชอบในความเป็นผ้ามัดหมี่ ถือว่าเป็นเรื่องของคนมีอายุ จึงละเลยไม่สนใจ และมองข้ามศิลปวัฒนธรรมอันงดงามของตนไป แล้วไปนิยมชื่นชมวัฒนธรรมใหม่ เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป จากโรงงาน ซึ่งมีรูปแบบใหม่ ๆ ลวดลายใหม่ ๆ ทุกอาทิตย์ ตามตลาดเคลื่อนที่ของชุมชนแล้วยังมีเสื้อผ้ามือสองราคาถูก ๆ ทำให้ชุมชนมีกำลังซื้อมากกว่า อีกทั้งการณรงค์ให้ใช้ผ้ามัดหมี่ก็มีน้อย หรือหากมีบ้างก็จะเป็นกิจกรรมที่ทางจังหวัด หรือทางราชการจัดขึ้นปีละไม่กี่ครั้ง แต่ก็ไม่ได้เจาะจงผ้ามัดหมี่ แต่ให้ใส่ผ้าพื้นบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมใส่ผ้าพื้นบ้านทางภาคเหนือมากกว่า จึงทำให้ผ้ามัดหมี่ค่านิยมลดลง ในอีกทางหนึ่ง คือ ครอบครัวซึ่งถือได้ว่าเป็นสถาบันหลักทางสังคมที่มีส่วนในการปลูกฝังแนวคิด ค่านิยม และความตระหนักในเรื่องต่าง ๆ ได้ดีที่สุดในแต่ก็ไม่ได้ปลูกฝังในเรื่องของการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะผ้าหม้อห้อมศิลปะพื้นบ้านที่อาจ กล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์อันล้ำค่าหนึ่งเดียว และแห่งเดียวในโลกได้ดีเท่าที่ควร บางครอบครัวละเลยโดยสิ้นเชิง บางครอบครัวก็ปลูกฝังบ้างแต่ก็ในลักษณะที่ผิวเผิน จึงส่งผลทำให้การดำเนินการในการอนุรักษ์ไม่สามารถบรรลุผลเท่าที่ควรและเป็นปัญหาที่ต่อเนื่องและมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากปัจจัยภายในตัวบุคคลมีอิทธิพลต่อการแสดงออกทางด้านพฤติกรรมหากไม่มีแรงจูงใจ หรือแรงกระตุ้นจากภายในตัวบุคคลแล้ว การกระทำจึงไม่ปรากฏผลเท่าที่ควร เพราะผ้าพื้นเมืองนั้น ถือเป็นศิลปหัตถกรรมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ดังที่ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2532, หน้า 61) ได้กล่าวไว้ว่า ผ้าพื้นเมืองนั้นเป็นศิลปหัตถกรรมไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นต่างกันไป แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ผ้าทอบางชนิดเปลี่ยนรูปแบบไป จึงนับเป็นงานศิลปหัตถกรรมประเภทหนึ่งที่ควรได้รับการอนุรักษ์ไว้ หัตถกรรมท้องถิ่นพื้นบ้านพื้นเมืองนั้น ถือได้ว่าเป็นสิ่งผลิตพื้นฐานของชีวิตมาแต่อดีต และเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นในการดำรงชีพตามสภาพความเป็นอยู่ของแต่ละกลุ่มชน สิ่งเหล่านั้นจะผลิตขึ้นเพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยและสนองความเชื่อของบุคคลในกลุ่มชนเป็นสำคัญ และเนื่องจากวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้นมีความสำคัญในท้องถิ่นด้วย วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่คนธรรมดาสามัญกลุ่มหนึ่งคิดขึ้นและปฏิบัติสืบทอดกันมา ทั้งนี้ก็เพื่อความจำเป็นระบบในสังคม อีกทั้งสามารถแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมความเจริญรุ่งเรืองหรือความก้าวหน้าของสังคมในอดีต ซึ่งเป็นฐานเชื่อมโยงมาถึงปัจจุบัน

ในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้ามัดหมี่ ด้านการรักษาธำรงไว้ ที่สำคัญ คือ มีการเลียนแบบวัตถุดิบ เช่น ไหมเลียนแบบแทน โดยการใช้ไหมประดิษฐ์ ซึ่งเป็นเส้นไหมเทียม “ฝ้าย” เลียนแบบ

แทน โดยการใช้ด้ายโทเร ซึ่งจะไม่ใช้ฝ้ายร้อยเปอร์เซ็นต์ หรือไม่ใช่ไหมร้อยเปอร์เซ็นต์ ซึ่งผลิตมาจากโรงงานเป็นเส้นผ้าแล้วนำมาตัดเป็นเส้นผ้าประยุกต์ มีลวดลายหมี่คล้ายคลึงกับผ้ามัดหมี่ทอมือ ทำให้เอกลักษณ์ถูกทำลายไป บางคนไม่ได้ผลิตตามขั้นตอนเดิม ทำให้คุณภาพของผ้ามัดหมี่เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การย้อมสีจากพืชพรรณไม้ต่าง ๆ ที่เป็นธรรมชาติลดลงนำสีเคมีที่ติดง่ายและสะดวก เพราะมีขั้นตอน และกรรมวิธีไม่ซับซ้อน จึงส่งผลทำให้หลายครัวเรือนใช้สีสังเคราะห์แทน ซึ่งมีความรวดเร็วและสามารถผลิตได้ทันตามความต้องการของลูกค้า แต่สิ่งที่ตามมาและมีความสำคัญยิ่งก็คือ เป็นการทำลายเอกลักษณ์ของผ้าหมี่หอมแบบดั้งเดิมไปโดยไม่รู้ตัว การทอผ้าพื้นเมืองในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน มาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย และกำลังจะเติบโตขึ้นเป็นอุตสาหกรรมในอนาคต เพื่อตอบสนองความนิยมและความต้องการในการใช้ผ้าพื้นเมืองที่เพิ่มมากขึ้น จึงเกิดการทอผ้าด้วยเครื่องจักรมากขึ้น รวมทั้งมีการมัดลายขายส่งให้ผู้ทอซื้อไปทอได้เลย ทำให้ขาดความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอและทำให้ลายดั้งเดิมของแต่ละถิ่นลดความสำคัญลง เกิดการนำลายต่างถิ่นมาทอผสมผสานขาดความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละถิ่นที่มีมาแต่เดิม ปัญหาของการทอผ้าพื้นเมืองไว้ ส่วนหนึ่งว่า แต่เดิมชาวบ้านสามารถผลิตวัตถุดิบได้เอง ไม่ว่าจะเป็นการปลูกฝ้ายหรือเลี้ยงไหม แต่ด้วยการขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่สามารถพัฒนากระบวนการผลิตให้ได้ผลดี ทำให้ผลิตได้น้อยไม่คุ้มทุน คุ้มเวลา เชื่อมโยงไปถึงกรรมวิธีการผลิตสืบเนื่อง เช่น การย้อม การปั่นฝ้าย ซึ่งเป็นกรรมวิธีพื้นบ้านที่ไม่ได้พัฒนาปรับปรุงด้วยการศึกษาวิเคราะห์วิจัยอย่างลึกซึ้ง ชาวบ้านทำไปด้วยความสามารถของตน แม้ว่าทางราชการจะเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมอยู่บ้างแต่ก็ยังไม่เพียงพอ ช่างทอผ้าพื้นเมืองส่วนใหญ่เลิกผลิตวัตถุดิบเองหันไปซื้อวัตถุดิบสำเร็จรูปจากภายนอก ทำให้ผ้าพื้นเมืองเปลี่ยนรูปแบบไป ขาดเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่ทำให้ไม่ได้รับความนิยมนเท่าที่ควร และการใช้วัตถุดิบสำเร็จรูปจากผู้แทนจำหน่ายยังนำไปสู่การลงทุนแบบกุ่มกุ่ม ในลักษณะตกเขียว เป็นการผูกมัดช่างที่มักไม่ได้รับความเป็นธรรมเป็นการก่อกวนสิน ให้แก่ช่างทอผ้าและเกี่ยวโยงไปถึงการผูกมัดผลผลิต ช่างทอจะไม่มีโอกาสเป็นผู้กำหนดราคาผลผลิตและค่าแรงงานของตนเองได้

จากการได้สัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญรอง (ชาวบ้าน) พบว่า แนวทางการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ของบ้านนาข่าที่ควรจะทำคือ การจัดการอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ เพื่อให้ชุมชนได้เกิดความตระหนักก่อน โดยอาจจะอยู่ในรูปแบบของการส่งเสริมแนวทางการอนุรักษ์ หรือ ศึกษาดูงานธรรมชาติของการทอผ้าและวิธีการ ได้แก่ การจัดการอบรม หรือการเรียนการสอนในระดับประถมและมัธยม โดยร่วมมือกับทางโรงเรียน เพราะเป็นศูนย์รวมของเยาวชนและสามารถจัดกิจกรรมได้เป็นอย่างดี เพื่อเป็นการวางพื้นฐานและก่อให้เกิดจิตสำนึกที่มั่นคง รวมทั้งการจัด

กิจกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสถานที่สำหรับจัดเผยแพร่ศิลปะของการผลิตผ้าทอมัดหมี่ อันได้แก่ การรณรงค์การแต่งชุดผ้ามัดหมี่จากเส้นไหม หรือจากเส้นฝ้าย ลวดลายตามความนิยม ในโอกาส งานพิธีการที่สำคัญในพื้นที่และการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลหรือห้องสมุดสำหรับศึกษาศิลปวัฒนธรรม ของการทอผ้ามัดหมี่ โดยเป็นแหล่งเพื่อการค้นคว้าอ้างอิงของชุมชนต่อไป และที่สำคัญบุคคลที่จะ เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และเชี่ยวชาญเกี่ยวกับผ้าทอมัดหมี่อย่างลึกซึ้ง เช่น กลุ่มผ้าทอนาข้าทุกคน หรือปราชญ์ชาวบ้าน เพราะบุคคลเหล่านี้มีความรู้ที่สั่งสมมา ยาวนาน อีกทั้งเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่ค่อนข้างถูกต้องชัดเจนและเชื่อถือได้ การอนุรักษ์และสืบทอด หัตถศิลป์ผ้าพื้นเมือง ส่วนหนึ่ง คือ ควรมิผู้ถ่ายทอดวิทยากรเพื่อให้ชุมชนได้เห็นคุณค่า ซึ่งส่วนมากคนไทยเราจะรักลูกหลาน ใครที่มีความรู้จักมักคุ้นมีความเป็นลูกเป็นหลานก็จะถ่ายทอด ศิลปวิทยากรให้ ฉะนั้นเราจึงต้องยกย่องศิลปินไม่ใกล้ฝั่งเหล่านี้ ส่วนผู้รับการถ่ายทอดก็ควร จะมีรายได้เพียงพอแก่การดำรงชีวิตนอกเหนือไปจากการผลิตศิลปะด้านนี้ เพื่อการสนับสนุนการ นอกจากนี้ยังได้แนวทางในการอนุรักษ์ผ้าหม้อห้อมที่สำคัญอีกประการ คือ ควรผลักดันให้ เข้าสู่หลักสูตรสถานศึกษา เพื่อให้เยาวชนได้มีความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชนของตน ผู้บริหาร ควรสร้างความตระหนักให้ทุกคนเห็นความสำคัญของการร่วมมือร่วมพลังของชุมชน ในการจัดการศึกษา สถานศึกษาควรมีการจัดอบรมครูและบุคลากรในโรงเรียนเกี่ยวกับวิธีการ ทำงานร่วมกับชุมชน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ผ้าหม้อห้อมได้อีกช่องทางหนึ่ง และ เป็นการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่บ้านนาข้า ตำบลนาข้า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ด้านการธำรงรักษาไว้ พบว่า มีผู้สูงอายุและชาวบ้าน หลายคนเก็บรักษาผ้ามัดหมี่ไว้ตั้งแต่รุ่นตา ยาย มาแล้ว บางคนเก็บไว้เกือบร้อยปีแล้วก็มี ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งมีค่าและความภูมิใจในอดีตที่ผ่านเคยทอ เคยมัดด้วยตัวเอง ของยายทวดให้เก็บไว้ จากการได้ศึกษา ควรจัดให้มีสถานที่เก็บรักษาผ้ามัดหมี่โดยเฉพาะ และมีนักวิชาการทำหน้าที่ดูแล โดยเฉพาะเช่น สร้างเป็นพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับผ้าทอมัดหมี่ เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนและ ของประเทศ เนื่องจากปัจจุบันชาวบ้านมีการเก็บรักษากันเองและมักจะเกิดความเสียหาย อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ เช่น อุณหภูมิและแสงสว่างจะต้องคงที่ และปราศจากแมลงและ สัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น เหตุผลสำคัญที่ให้ชาวบ้านนิยมเก็บผ้าไว้เอง คือ ต้องการเก็บไว้ให้ลูกหลานของ ตนโดยถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น และล้วนแต่มีมูลค่า ตามกาลเวลาที่ ผ่านไป ดังนั้นจึงมักจะเก็บรักษาไว้เอง โดยน้อยคนที่จะบริจาคหรือมอบให้ทางราชการ หรือ หน่วยงาน เช่น พิพิธภัณฑ์เก็บรักษาไว้แทน ซึ่งการเก็บรักษาของแต่ละครัวเรือนก็ไม่ได้คำนึงถึง คุณภาพ หรือหลักการที่ถูกต้องเท่าที่ควร ส่วนมากเก็บไว้ในตู้ที่คิดว่าปลอดภัยจากการถูกลักขโมย

เท่านั้นเอง ซึ่งจริง ๆ แล้ว การเก็บรักษาผ้าทอมัดหมี่ มีรายละเอียดที่ต้องคำนึงถึงอีกมากมาย เช่น ระดับความเข้มข้นของแสง ความชื้น การถ่ายเทของอากาศ หรือแม้กระทั่งการพับเก็บ เป็นต้น ล้วนแต่ส่งผลต่อคุณภาพของผู้ทอมัดหมี่ ในระยะยาวทั้งสิ้น ดังที่ มหาวิทยาลัยศิลปากร (2544) ได้เสนอวิธีการเก็บรักษาผ้าโบราณไว้ว่า วิธี การอนุรักษ์ผ้าโบราณที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุดคือ การเก็บรักษาผ้าโบราณไว้ในที่ปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวง การนำผ้าโบราณมาจัดแสดง การทำลายผ้าโบราณโดยไม่รู้ตัว ผ้าโบราณที่นำมาจัดแสดงเป็นเวลานาน จะมีสภาพทรุดโทรมอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ วิธีการเก็บรักษาผ้าโบราณมีผลอย่างมากต่อการ “คงสภาพ” หรือ “เสื่อมสภาพ” ของผ้าโบราณ หากเก็บรักษาด้วยวิธี ที่ถูกต้องจะสามารถยืดอายุของผ้าโบราณ ออกไปได้อีกยาวนานมาก ในทางตรงกันข้ามหากเก็บรักษาด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้องผ้าโบราณ จะเสื่อมชำรุดหมดสภาพเพิ่มขึ้นไปทุกชั่วขณะ ผู้ทำหน้าที่เก็บรักษาผ้าโบราณควรปฏิบัติตาม ข้อเสนอแนะอย่างเคร่งครัด

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ครั้งนี้ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นภาพรวมทั้งหมด โดยเริ่มต้นตั้งแต่ หัวข้อการวิจัย วัตถุประสงค์ คำถามการวิจัย ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิธีดำเนินการวิจัย ผลการวิจัย สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ ที่จะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ ต่อ ชุมชนและสังคมต่อไป

หัวข้อการวิจัย ผู้วิจัยเข้าศึกษาในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน ในปีการศึกษา 2554 ได้รับฟัง ได้สังเกตและพบเห็นชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งที่ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการพึ่งตนเอง และมีรายได้ สามารถแก้ปัญหาหนี้สินได้ โดยเฉพาะชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ที่ชาวบ้านมีอาชีพทอผ้าพื้นเมืองจำหน่าย จนเป็นที่ยอมรับของจังหวัดอุดรธานีว่ามีผ้าทอมัดหมี่ ที่มีคุณภาพและสวยงามที่สุดของจังหวัด และเปิดตลาดการค้าสินค้าพื้นเมือง ให้ผู้คนทั้งในท้องถิ่น ต่างจังหวัดมาซื้อไปใช้ ซึ่งผ้าทอมัดหมี่นี้เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ทำให้ผู้วิจัยเกิดความคิดว่าเรื่องนี้เป็นที่น่าสนใจ อยากจะศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ขึ้นมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาถึงการสืบทอดภูมิปัญญาในการทอผ้ามัดหมี่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี (2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ขอบเขตของการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งชาวบ้านมีกิจกรรมการทอผ้ามัดหมี่ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุดรธานี มีความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ มีคุณสมบัติเป็นตัวแทนของปรากฏการณ์ที่สามารถนำไปสู่ การอธิบายและให้ความหมายตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ใช้ระยะเวลาในการศึกษาเป็นเวลา 1 ปี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ผู้วิจัยคาดว่าข้อมูลที่ได้นี้จะเป็นประโยชน์ต่อระดับบุคคล ชุมชน หรือท้องถิ่น สังคมและประเทศชาติ นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ในด้านวิชาการ ด้านการปฏิบัติการอีกด้วย

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้พยายามศึกษาหาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา วารสาร บทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยผู้วิจัยได้ทำการวิจัย ศึกษาเบื้องต้นจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ และผู้วิจัยได้เลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์เจาะลึก สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก ประกอบด้วย ประชาชนชาวบ้าน ที่เป็นผู้ทอผ้ามัดหมี่ ผู้รู้ผู้อาวุโส ในชุมชนบ้านนาป่า ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขึ้นตามกรอบแนวการศึกษา โดยมีโครงสร้างครอบคลุม 2 ประเด็นหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ที่จะสามารถเก็บรวบรวม ข้อมูลเชิงลึก

2. แบบสัมภาษณ์กลุ่มหรือสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมและเพียงพอ ต่อการวิเคราะห์ และตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อมูลที่ได้มาในเบื้องต้น

3. แบบสังเกตมีส่วนร่วม โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ทอผ้ามัดหมี่และชาวบ้าน เพื่อให้ความสำคัญการให้ความหมายของการกระทำหรือกิจกรรมตามวัฒนธรรม ความเชื่อ ความเข้าใจ อุดมการณ์ ความสัมพันธ์กับกลุ่มต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันในพื้นที่ศึกษา

การตรวจสอบเครื่องมือ ผู้วิจัยจัดทำแบบสัมภาษณ์แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบให้ เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง และความเชื่อถือได้ และให้ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้รู้แนะนำให้อีกครั้ง

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนาม นำมาจัดหมวดหมู่

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่นำมาจัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์ตามประเด็น ที่กำหนดไว้ด้วยวิธีอุปมัย คือ ศึกษาสร้างข้อสรุปข้อมูลจากรูปรธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น จากนั้นนำมาวิเคราะห์ข้อมูลรวมโดย (1) เปรียบเทียบเหตุการณ์ต่างๆจากการบันทึกภาคสนาม เช่น การผลิตหรือทอผ้ามัดหมี่ การทำกิจกรรมต่างๆของผู้ประกอบการผ้ามัดหมี่ และชุมชน (2) ประมวล ประเภทของข้อมูลและลักษณะของข้อมูลเข้าด้วยกัน (3) ขยายการเปรียบเทียบข้อมูลให้กว้างขึ้น และสรุปข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล สามารถนำมาเป็นข้อสรุปผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

1. บริบทชุมชน ชุมชนนาข้าว ตำบลนาข้าว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สรุปได้ดังนี้

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เป็นศูนย์กลางของกลุ่มการท่องเที่ยวและกลุ่มธุรกิจ กลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ความเป็นจังหวัดอุดรธานีสามารถสรุปได้ตามคำขวัญประจำจังหวัดคือ “หนองประจักษ์คู่เมือง ลือเลื่องแหล่งธรรมะ อารยธรรมบ้านเชียงมรดกโลกห้าพันปี ธานีผ้าหมี่ขิด ธรรมชาติเนรมิตทะเลบัวแดง” ส่วนบ้านนาข้าวเป็นชุมชนหนึ่งในเขตอำเภอเมืองอุดรธานี เป็นชุมชนที่ในอดีตทอผ้าใช้ในครัวเรือนทุกครอบครัว ถือว่าเป็นงานอดิเรก หลังจากทำการเกษตรเสร็จ ต่อมาเมื่อมีการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ปี พ.ศ. 2499 ชาวบ้านได้ถวายผ้าครามมัดหมี่แด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ จึงมีการรณรงค์และส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าลูกหม่อน เลี้ยงไหม และปลูกฝ้าย ทอผ้ามัดหมี่จำหน่าย เมื่อ มีชื่อเสียงเริ่มก่อตัวเป็นกลุ่มเล็ก ๆ จำหน่ายผ้าทอพื้นบ้านที่ชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการมีจำนวนเพิ่มขึ้นจนถึงปัจจุบัน ตลาดนาข้าวเป็นตลาดที่มีการเติบโตและยั่งยืนอยู่ที่ชุมชนนาข้าว เป็นตลาดที่มีชื่อเสียงในด้านจำหน่ายผ้าทอพื้นเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ตลาดนาข้าวเป็นตลาดผ้าพื้นบ้านที่จำหน่ายในราคา สมดุล เพราะมีผู้ผลิตในชุมชน ผู้ขายในชุมชน โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ชาวบ้านสามารถมัดหมี่ได้ตามประสงค์ของลูกค้าสั่ง ได้ทุกสัปดาห์ ทุกสี เพื่อเป็นรายได้เลี้ยงตัวเองในชุมชน

2. วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข้าว ตำบลนาข้าว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สรุปได้ดังนี้

ด้วยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสืบทอดความรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา การทอผ้ามัดหมี่ของชุมชนนาข้าว มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น คือ การถ่ายทอดระดับบุคคล คือ แม่สอนลูก สอนหลาน หรือผู้สนใจเรียนรู้จากคนแก่ในชุมชน นอกจากถ่ายทอดเป็นรายบุคคลแล้ว ยังมีการถ่ายทอดการทอผ้ามัดหมี่ ถ่ายทอดแบบระดับชุมชน เช่น กลุ่มหัตถกรรม ผ้าทอบ้านนาข้าว มีการจัดอบรมจากผู้เชี่ยวชาญเรื่อง ผ้าทอมัดหมี่การใช้สีกับลายผ้ามัดหมี่ เพื่อเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ และมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา สามารถพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ในตลาด เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคให้เกิดความพอใจสูงสุด

ส่วนการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีกลุ่มทอผ้ามัดหมี่รวมตัวกันเปิดการสอนและมีการฝึกทอผ้ามัดหมี่ให้แก่ชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะผู้สนใจเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนนาข่าให้ทุนสนับสนุนและวิชาการเพิ่มเติมให้ เช่น หอการค้าจังหวัดอุดรธานี สำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุดรธานี สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี

3. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สรุปได้ดังนี้

การทอผ้ามัดหมี่เป็นสินค้าที่ได้รับการตอบสนองของลูกค้าน่าได้ดีถ้ามีการออกแบบลวดลายและพัฒนาสีสันแล้วผลิตให้ทันความต้องการของตลาด การอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนนาข่า นอกจากจะเป็นการสร้างสำนึกรู้คุณค่า ว่าเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าสืบทอดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของชาวชุมชนนาข่ามาช้านานแล้ว ยังเป็นผลผลิตของชุมชนที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกอาชีพหนึ่ง

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนาข่า สรุปว่า ชาวชุมชนนาข่า มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผ้ามัดหมี่ คือ ยังมีความนิยมและชื่นชมให้คุณค่ากับคนที่แต่งชุดผ้ามัดหมี่ไปในงานเทศกาลต่าง ๆ หน่วยงาน ส่วนราชการแต่งชุดผ้าทอพื้นบ้านทุกวันอังคาร ส่วนการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชาวชุมชนส่วนมากนิยมผ่านผู้นำชุมชน จึงทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ ขาดความรู้และความเข้าใจ ขาดความตระหนักในการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่อย่างแท้จริง จึงพบว่าเยาวชนไม่นิยมผ้าทอมัดหมี่ ถือว่าเป็นเรื่องของคนมีอายุ มองข้ามวัฒนธรรมอันดีงามในส่วนนี้ไป แล้วหันไปนิยมชื่นชมเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากโรงงานซึ่งมีรูปแบบลวดลายใหม่ ๆ ราคาถูกกว่าแล้วยังมีตลาดเคลื่อนที่จำหน่ายเสื้อผ้ามือสองในราคาถูกจึงง่ายต่อการเลือกของผู้บริโภค ด้านปัจจัยเครื่องนุ่งห่ม แต่ในอีกทางเลือกหนึ่งยังทำให้ผู้บริโภคผ้าทอมือมัดหมี่มีความภาคภูมิใจและเต็มใจที่จะจ่ายในราคาที่แตกต่างกันจากเครื่องนุ่งห่มเหล่านั้น เพราะผ้ามัดหมี่ ทอมือ ถือว่าเป็นศิลปะชั้นสูง กลุ่มผู้บริโภคเมื่อซื้อไปแล้วจะรักและภูมิใจ แม้รูปร่างจะเปลี่ยน ใสไม่ได้ก็ยังภูมิใจที่ได้เก็บรักษา ฉะนั้นเสื้อผ้าที่ทำจากผ้าทอมัดหมี่จึงไม่มีจำหน่ายในตลาดมือสอง เพราะถือว่าเป็นเครื่องนุ่งห่มที่มีเกียรติและศักดิ์ศรีพอสมควร ดังนั้นแนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนนาข่า โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนมีดังนี้

1. ผู้เกี่ยวข้องกับทอ ผ้าทอมัดหมี่ทุกท่าน เช่น ผู้ทอสูท ผู้กวักฝ้าย-ไหม ผู้คั้นสูท ผู้ปั่นหลอด ผู้สับสูท ผู้ย้อมสี ผู้มัดหมี่ และผู้มีหน้าที่ประชุม (หัวหน้า) ฯลฯ ในกลุ่มผู้ทอทุกท่านควร

มีส่วนร่วมในการประชุมค้นหาสาเหตุของปัญหาเกี่ยวกับการทอผ้ามัดหมี่ เพื่อร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาเหล่านั้น

2. คนในชุมชนและกลุ่มทอผ้าทุกคน ควรมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาผ้ามัดหมี่ เช่น กำหนดวิธีการหาแนวทางดำเนินงานพัฒนาเรื่องลวดลาย เส้นด้ายที่นำมาทอสีจากธรรมชาติ รูปแบบการทอ รูปแบบการประยุกต์ เพื่อเข้าถึงความต้องการของผู้บริโภค

3. การสร้างความตระหนัก กับลูกหลานในคุณค่าของผ้าทอมัดหมี่ให้มีความรัก และภาคภูมิใจกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพื่อเป็นแรงใจกับผู้คิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่สืบไป

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ทำให้ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 1 วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จากข้อค้นพบการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า เป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลกระทบให้รูปแบบเปลี่ยนไป การทอผ้ามัดหมี่เป็นหัตถกรรมท้องถิ่น พื้นบ้านพื้นเมืองที่ถือว่าเป็นสิ่งผลิตพื้นฐานของชีวิตมาแต่อดีต และเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นในการดำรงชีพตามสภาพของชุมชนบ้านนาข่า สิ่งเหล่านี้จะผลิตขึ้นเพื่อสนองประโยชน์ ใช้สอยและสนองความเชื่อของบุคคลในกลุ่มชนเป็นสำคัญ และถือเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นวัฒนธรรมที่คนธรรมดาสามัญกลุ่มหนึ่งคิดค้นและปฏิบัติสืบทอดกันมา อีกทั้งสามารถแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมความเจริญรุ่งเรือง หรือก้าวหน้าของสังคมในอดีต ซึ่งเป็นฐานเชื่อมโยงมาจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับ (ยุพินศรี สายทอง, 2528, หน้า 23; วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2530, หน้า 61) แนวคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ของชุมชนบ้านนาข่า ได้มีการสร้างค่านิยมและความภาคภูมิใจในผลผลิตด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านหันมาผลิต หรือทอผ้ามัดหมี่ใช้เอง

หากทำเป็นวิสาหกิจชุมชนก็ยิ่งดีเพราะชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง มีการอบรมและฝึกปฏิบัติให้แก่ผู้สนใจ ปัจจุบันมีการส่งเสริมความนิยมและชื่นชม ให้เห็นคุณค่าของผ้ามัดหมี่ และคนที่แต่งชุดผ้ามัดหมี่ไปในงานเทศกาลต่าง ๆ มีหน่วยงานราชการแต่งชุดผ้าทอมัดหมี่ทุกวันอังคาร การอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ส่วนใหญ่จะผ่านผู้นำชุมชน มีชาวบ้านส่วนหนึ่งขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดความตระหนักในการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ เช่น กลุ่มเยาวชนไม่นิยมผ้าทอมัดหมี่ ถือว่าเป็นเรื่องของผู้สูงอายุ หันไปนิยมเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากโรงงาน แต่ส่วนหนึ่งกลับนิยมผ้าทอมัดหมี่ด้วยความภาคภูมิใจและเต็มใจ เพราะถือว่าผ้าทอมัดหมี่เป็นศิลปะชั้นสูง และถือว่าเป็นเครื่องนุ่งห่มที่มีคุณค่า มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีของชุมชนบ้านนาข่า

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 แนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า จังหวัดอุดรธานี พบว่า เป็นโดยการมีส่วนร่วมนั้นนอกจากเป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดรายได้ และทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้ว ยังเป็นการพัฒนาด้านวัฒนธรรมและจิตใจหรือที่เรียกว่าพัฒนาคุณธรรมของชีวิต เพื่อที่แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาการทอผ้ามัดหมี่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณการผลิตสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่ความพอใจความสุขของตนเองครอบครัวและชุมชนมากกว่า ซึ่งการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่นั้นจะต้องประกอบด้วย (1) ผู้เกี่ยวข้องกับกรทอ เช่น ผู้ทอสูท ผู้ทอผ้าฝ้าย-ไหม ผู้ทอสูท ผู้ปั่นหลอด ผู้ตีบสูท ผู้ย้อมสี ผู้มัดหมี่ และประธานกลุ่ม ฯลฯ เหล่านี้ควรร่วมมือกันจัดกิจกรรมกิจกรรม (2) คนในชุมชนและกลุ่มทอผ้าควรมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาทอผ้ามัดหมี่ เช่น การพัฒนาเรื่องลาย เส้นด้ายที่นำมาทอสีจากธรรมชาติ รูปแบบการทอ รูปแบบการประยุกต์ เพื่อเข้าถึงความต้องการของผู้บริโภค (3) การสร้างความตระหนักกับลูกหลาน ในเรื่องคุณค่าของผ้าทอมัดหมี่ให้มิจร้าง และภาคภูมิใจกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ เพื่อเป็นแรงจูงใจกับผู้คิดสร้างสรรค์ในการทอผ้ามัดหมี่สืบไป

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย เรื่อง แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี พบว่า กลุ่มผู้ทอผ้ามัดหมี่จะสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่งและมีการสืบทอด การอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่จริง แต่ก็ยังจำกัดอยู่เฉพาะ

กลุ่ม ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอแนะว่าควรมีการนำเอาผลของการศึกษาครั้งนี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ บ้างตามสมควรข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ผลการวิจัยสามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติและแบบอย่างการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ในการพึ่งตนเองได้
2. ภาครัฐ หน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ราชการ นำผลการวิจัยไปปรับ ประยุกต์นโยบาย แผนการพัฒนาท้องถิ่นในการส่งเสริมรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ได้
3. เป็นแนวทางการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่นั้น คือ ควรพิจารณาถึงบริบทของชุมชน โอกาสและความเป็นไป โดยสามารถเลือกแนวทางที่คิดว่าดีที่สุด ไปปฏิบัติก่อน ร่วมการสร้างควมตระหนักให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ ผ้าทอมัดหมี่ ตลอดจนการให้ความรู้อันเป็นหนทาง ไปสู่แนวทางการปฏิบัติอื่น ๆ เพื่อพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ในขั้นต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารวบรวมชนิด ประเภทของผ้าที่จำหน่ายในตลาดนาข้าว เพื่อเป็นการศึกษาเชิงวัฒนธรรมที่นำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์และนำการพัฒนาผ้าพื้นเมืองที่ตลาดนาข้าวต่อไป
2. ควรมีการศึกษาด้านการประยุกต์สายผ้ามัดหมี่ที่เกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อเป็นการส่งเสริมการขายทางด้านธุรกิจที่มีหลากหลายทางเลือก ด้านผลิตภัณฑ์แก่ผู้บริโภคและส่งเสริมการตลาดด้านการขาย
3. ควรมีการศึกษาวิจัยการพัฒนาประสิทธิภาพ การบริหารจัดการของผู้จัดการร้านขายผ้าพื้นเมืองในตลาดผ้านาข้าว โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อพัฒนาศักยภาพการบริหารกลุ่มผ้าทอมัดหมี่นาข้าว
4. ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการทอผ้าพื้นเมืองของชุมชนอื่น ๆ ที่ประสบผลสำเร็จมาแล้ว
5. ควรศึกษาวิถีชีวิตของสมาชิกกลุ่มทอผ้าพื้นเมือง องค์กรท้องถิ่น แต่ละด้านใน ลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะทางมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา เพื่อเสนอแนวคิดสังคม ที่สงบสุข ครอบคลุมอบอุ่นตามวิถีไทย ให้สังคมตะวันตกและสังคมอื่น ๆ ได้รับรู้มากขึ้น

บรรณานุกรม

- กตัญญู หิรัญสมบุรณ์. (2545). การจัดการธุรกิจขนาดย่อม. กรุงเทพฯ: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัลพับลิเคชั่น.
- กมลชนก รักจิตธรรม. (2544). การมีส่วนร่วมของแพทย์และพยาบาลโรงพยาบาลภูมิพลอดุลยเดช กรมแพทย์ทหารอากาศ กองบัญชาการสนับสนุนทหารอากาศ ในการพัฒนาคุณภาพหน่วยงานเพื่อมุ่งสู่การรับรองคุณภาพโรงพยาบาล. ภาคนิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาสังคมบัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2530). การพัฒนาชุมชน หลักและวิธีปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: บางกอกบลู๊ค.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2537). สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ, ในหนังสืออ่านเพิ่มเติมสังคมศึกษา สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2536). สถาบันหม่อนไหม. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กรมศิลปากร. (2542). วัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.
- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2549, มกราคม-กุมภาพันธ์). กรุงเทพฯเมืองแฟชั่น. โครงการบูรณาการผ้าไทย, วารสารอุตสาหกรรมสาร. 49(8), 425-429.
- กรรณิกา ชมดี. (2524). รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารถิ ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- กรุณา เดชาดิวงศ์ ณ อรุชยา. (2532). ถึงทอไทย. กรุงเทพฯ: เดอะริเบอรัเรเตอร์.
- กลุ่มอุตสาหกรรมผ้าทอพื้นเมือง จังหวัดอุดรธานี-SSM wiki. (2551). สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2558, จาก <http://www.ssmwiki.org>.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2541). ปีท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2541-2542. กรุงเทพฯ: [ม.ป.พ.].
- กิตติ คันธา. (2536). การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านในการพัฒนาชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กิตติพร ศิริสูตร. (2538). การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษา 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533). กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2547, มีนาคม-เมษายน). วิสาหกิจชุมชน: กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนางาน
หัตถกรรมที่ยั่งยืน, วารสารอุตสาหกรรมสาร. 50(25), 23-24.

_____. (2549, มกราคม-กุมภาพันธ์). ศูนย์บริการและพัฒนาบรรจุภัณฑ์, วารสารอุตสาหกรรม
สาร. 50(27), 25-27.

_____. (2550, พฤษภาคม-มิถุนายน). เส้นห่อหุ้มบนพื้นผ้าไหมไทย, วารสารอุตสาหกรรม
สาร. 50(29), 44.

เกรียงศักดิ์ ตันดะตะนัย. (2542). ความคิดเห็นของสมาชิกสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลที่มี
ผล ต่อการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษากรณีการมีส่วนร่วมของสมาชิกสภาองค์การ
บริหาร ส่วนตำบลในเขตอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ. ปัญหาพิเศษรัฐ
ประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ
มหาวิทยาลัยบูรพา.

ขนิษฐา สุวรรณชาติ. (2531). เส้นฝ้าย-ไหมใหม่ จากหมู่บ้านหัตถกรรมอีสาน, อนุสาร อ.ส.ท.
หน้า 4-93. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม.

ขวัญกมล กลิ่นศรีสุข. (2538). การผลิตการตลาดและราคาสินค้า. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีสุรนารี.

คนางค์ ช่อชู. (2547). กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดการทอผ้าไหมของผู้ทรงภูมิปัญญา
อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมศึกษาเพื่อ
การพัฒนา. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม. (อัดสำเนา).

जानง มินทะชาติ. (2550). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์แม่น้ำปิง: ศึกษากรณีอำเภอบุน
ตล จังหวัดเชียงราย. ภาคนิพนธ์คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒน-
บริหารศาสตร์.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

จิราภรณ์ อรัณยะนาค. (2536). การศึกษาผ้าจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

เจนจิรา ลาดบัวขาว. (2546). การจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียน
ขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดงานการประถมศึกษาอำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดอุดรธานี.
รายงานการศึกษาอิสระ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ฉอาน วุฑฒิกกรมรักษา. (2526). ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของ
ประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการที่ได้รับรางวัลดีเด่น
ของตำบลคุ้มพะยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร

- มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เฉลิม เกิดโมลี. (2543). **แนวทางการมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- ชินรัตน์ สมสืบ. (2539). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ณรงค์ ศรีสวัสดิ์. (2527). **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ณัฐภัทร จันทวิช. (2547). **ผ้าทอพื้นเมืองภาคเหนือ (ล้านนา)**. กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ทรงคุณ จันทร. (2549). **การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง**. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสแมน แน่นหนา. (2535). **นิทรรศการผ้าเอเซีย: มรดกร่วมทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: [ม.ป.พ.].
- ทวี ทิมขำ. (2528). **พัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ทัศนีย์ ศรีมงคล. (2535). **ผ้าเมืองเหนือ, ผ้าไหมไทยล้านนา**. เชียงใหม่: รุ่งเรืองการพิมพ์.
- เทวินทร์ ดิษฐ์รัตน์. (2532). **การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในการปกครองรูปแบบเทศบาล: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลเมืองนครพนม**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พงศ์ศิริ นาคพงศ์. (2536). **อันเนื่องมาจากกลวดลายและสีต้นบนผืนผ้าไทยพื้นเมืองในภาคกลางในผ้าไทย: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต: สัมมนาวิชาการ**. [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].
- พรเทพ คันทะพรหม. (2550). **การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระธรรมปิฎก. (2544). **การเรียนรู้ที่เหมาะสมกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: ภัคธรรมศ.
- พัฒน์ บุญรัตน์. (2517). **การสร้างพลังชุมชนโดยกระบวนการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พิบูลย์ แพนนา. (2538). **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทในตำบลพนมไพร อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- ไพรัช รุ่งรุจีเมฆ. บรรณาธิการ. [ม.ป.ป.]. ญาวิจิตร. [ม.ป.ท.]: โครงการพัฒนาหัตถกรรมผ้าไทย
ในชนบท สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภา.
_____. (2527). นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนตามยุทธศาสตร์การพัฒนา
ในปัจจุบัน : การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- นิคม ชมพูหลง. (2548). ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การเรียนรู้. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- นิติ กสิโกศล. (2535). การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมอีสานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2444-2454, ใน **ปริทรรศน์วัฒนธรรม: ผ้าไทยและจักสานงานศิลป์ไทย**.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภา.
- นุกูล สุวรรณรัตน์. (2547). ศึกษาวิเคราะห์การถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปปะพื้นบ้านการทอผ้าพื้นเมือง
ภาคใต้. ปรินญาณินท์ การศึกษามหาบัณฑิต (ศิลปศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.
- บัญชา แก้วส่อง. (2531). รูปแบบสังคม-จิตวิทยาสังคมสำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วมของ
ประชาชนในกระบวนการพัฒนา. วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ประไพ ทองเชิญ. (2545). นี้อคือ ผ้าทอพื้นบ้าน. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- ประเวศ วะสี. (2534). การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. เอกสารประกอบการสัมมนา
ทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนา
ชนบท. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- ปราณี เดชวิทยพร. (2548). ผ้าไทยกับวิถีชีวิตของคนไทย. กรุงเทพฯ: แม็ค.
- ปัทนันท์ อุ่นเมือง. (2557). วิธีการอนุรักษ์ผ้าหมีขีดของชุมชนบ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง
จังหวัดอุดรธานี. ขอนแก่น: วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ภักจิรา ปกป้อง. (2546). การประเมินผลการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการมี
ส่วนร่วมของประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอ คำเขื่อน
แก้ว จังหวัดยโสธร. การศึกษาค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2543). ผ้าพื้นเมือง-การสำรวจผู้ผลิตทั่วประเทศ โครงการพัฒนา
ผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัด. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
_____. (2543). ผ้าพื้นเมืองในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

- _____. (2543). **สวดลายและสีสันทนผ้าทอพื้นเมือง**. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองทั่วประเทศเพื่อการส่งเสริมการผลิตและการส่งออก.
- _____. (2544). **โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมืองในทุกจังหวัดของประเทศ ผ้าทอพื้นเมือง: การสำรวจผู้ผลิตทั่วประเทศ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ. (2548). **การทอผ้าไหมในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2547). **การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม**. กรุงเทพฯ: บู้คยอท.
- ยศ สันตสมบัติ. (2542). **ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุพดี ทองโคตร, จินตนา สุริยะศรี และอรัญญา ยืนนาม. (2556). **การจัดการภาพลักษณ์การท่องเที่ยวของจังหวัดอุดรธานี**. อุดรธานี: คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยราชธานี วิทยาเขตอุดรธานี.
- ยุพินศรี สายทอง. (2528). **งานทอ**. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. (2537). **การศึกษการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียง**. ปรินญาณิพนธ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุพินศรี สายทอง. (2528). **งานทอ**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- รวีสุตา อมตะพิงกุล. (2552). **การศึกษาวิเคราะห์เครื่องปั้นดินเผาแม่น้ำน้อย ตำบลเชิงกลัดอำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี**. ปรินญาณิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต (ศิลปศึกษา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525**. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- เรืองยศ ปรีดี. (2542). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตชนบท จังหวัดกาฬสินธุ์**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ลักขณา รอดสน. (2540). **การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาของชาวบ้าน เรื่อง “เรือ.....สายน้ำ... และชีวิตของชาวปทุมธานี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดปทุมธานี**. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ลำแพน จอมเมือง. (2546). **ผ้าทอไทลื้อ: การจัดการธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2558). **จังหวัดอุดรธานี-วิกิพีเดีย**. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2558, จาก <http://webcache.googleusercontent.com/>

วิทยากร เชียงกุล. (2527). **การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย บทวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2530). **ผ้าไทย: พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้ง กรุ๊ป.

_____. (2532). **ศิลปหัตถกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.

_____. (2530). **ผ้าไทย: พัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคมโครงการศิลปะอุตสาหกรรมไทย ชุดที่ 2**. กรุงเทพฯ: บริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2535). **ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน: ประชาชน ข้าราชการ และผู้นำรัฐบาล**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ศรिवรรณ ดำรงศิริ. (2539). **ศิลปะบนผ้าไหมมัดหมี่**. กรุงเทพฯ: มุลนิธิช่างหัตถศิลป์ไทย.

ศิริ ผาสุก. (2545). **ผ้าไหมพื้นบ้าน: Hand woven Thai silk**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. (2542). **การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศิรินทีพัส ผูกพันธุ์. (2548). **การสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านหัตถกรรมผ้าทอตีนจก**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศิริเพ็ญ เนื่องจำนงค์. (2542). **การมีส่วนร่วมของพนักงานในการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กร: ศึกษาเฉพาะกรณีโรงไฟฟ้าบางปะกงจังหวัดฉะเชิงเทรา**. ภาคนิพนธ์ คณะพัฒนาสังคม สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์.

ศูนย์กลางการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำโขง. (2558). **สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน**. แผนพัฒนากลุ่มจังหวัด 4 ปี (พ.ศ. 2558-2561).

สมบุรณ์ กนกหงษ์. (2536). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์**. การค้นคว้าอิสระการศึกษามหาบัณฑิต สาขาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมยศ ทุงหว่า. (2534). **สังคมชนบทกับการพัฒนา**. คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สร้อยญา ภักดีสุวรรณ. (2553). **การออกแบบลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดมหาสารคาม**, ใน **บริบทวัฒนธรรมร่วมสมัย**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2522). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

- _____. (2540). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2541). **การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ**. กรุงเทพฯ: เอมีเทรคดิ่ง.
- _____. (2547). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2536). **ภูมิปัญญาชาวบ้านนครราชสีมา: ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่น เพื่อการศึกษา**.
วิทยาลัยครุนครราชสีมา.
- สารานุกรมไทย สำหรับเยาวชน เล่ม 21**. (2540). กรุงเทพฯ: คำนสุทธาการพิมพ์.
- สารานุกรมภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย-ภูมิปัญญาผ้าไทย นานาทัศนะผ้าไหม**. ค้นเมื่อ 18 ตุลาคม 2556,
จาก <http://www.zppl.bedo.or.th/fabric/General.aspx>.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). **แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาในไทย
ในการจัดการศึกษา**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**.
คณะพัฒนาการเศรษฐกิจ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ โครงการส่งเสริม
เอกสารวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานจังหวัดอุดรธานี. (2558). **กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร**. อุดรธานี: สืบค้นเมื่อ
วันที่ 3 กรกฎาคม 2558, จาก <http://www.udonthani.go.th/home>
- สำนักงานเทศบาลตำบลนาข่า. (2558). **แผนพัฒนา เทศบาลตำบลนาข่า 3 ปี (พ.ศ. 2558-2560)**.
อุดรธานี: [ม.ป.พ.].
- _____. (2558). **ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านนาข่า**. อุดรธานี: เทศบาลตำบลนาข่า.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2544). **แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุธาวัลย์ เสถียรไทย. (2543). **แนวคิดเศรษฐศาสตร์นิเทศ สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิง
วิพากษ์**. กรุงเทพฯ: ตรีสวิน.
- สุพรรณิ ไชยอำพร และสนิท สมัครการ. (2543). **บทบาทขององค์การเอกชนสาธารณประโยชน์**.
กรุงเทพฯ : ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภัทรา โอพาริกเดช. (2536). **ผ้าเอเซีย: มรดกร่วมทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง
กรุ๊ป.
- สุภาพร พรหมนิยม. (2543). **ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในธุรกิจการทอผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มสตรี
และผลกระทบต่อชุมชนชนบท: กรณีศึกษา ตำบลนาโพธิ์ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์**.
วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุมาลย์ โทมัส. (2529). **ผ้าถุง ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน**

ในสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการ วัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุรัชย์ ภักดิ์ชัย และ หลอด คำวัฒนา. (2552). **ภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองไทยพวน: แนวทาง
การจัดการเชิงธุรกิจชุมชน อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.

สุรศักดิ์ รอดเพราะบุญ. (2548). **วิถีไทยในผ้าทอ**. กรุงเทพฯ: สยามทองกิจ.

สุวรรณ เพชรนิล. (2522). **วัฒนธรรมและศาสนา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุวิมล พิสัยสวัสดิ์. (2538). **การผลิตและการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมไทย ประเภทผ้ามัดหมี่-จิด
กรณีศึกษา จังหวัดอุดรธานี**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

เสน่ห์ จามริก. (2532). **วัฒนธรรมการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน
มหาวิทยาลัยมหิดล.

เสวี พงศ์พิศ. (2539). **ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง
กรุ๊ป.

อकिन รพีพัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรม
ไทย การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณ.

อนุภาพ ธีรลาภ. (2528). **การวิเคราะห์เชิงสมมุติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา
ชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี**. สารนิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารรัฐกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อังกูล สมคะเนย์. (2533). **สภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียน
ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัจฉรา ภาณุรัตน์. (2549). **เอกสารคำสอนรายวิชาท้องถิ่นศึกษา**. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สุรินทร์.

อารี พันธุ์ณี. (2546). **จิตวิทยาสร้างสรรค์การเรียนการสอน**. กรุงเทพฯ: ไชยใหม่.

อุดรธานี สถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานี. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2558, จาก

<http://webcache.googleusercontent.com/>.

_____. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2558, จาก <http://www.udonthani.go.th/>

อุทุมพร สมพร. (2537). **การอนุรักษ์ศิลปปะผ้าจกราชบุรี ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันใน ผ้าไทย**.

กรุงเทพฯ: สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

- Alan, G.H. (1982). **the social organization of traditional in monarchic judah**.
Dissertation Michigan: University of Michigan.
- Cohen , J. M., & Uphoff, N. T. (1981). **Rural Development Participation : Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation**. Ithaca, NY: Rural Development Committee Center for International Studies, Cornell University.
- _____. (1977). **Rural Development Participation : Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation**. : Rural Development Center for International Studies, Cornell University.
- Cook, J.F. (1998). a qualitative paradigm reflecting potential themes in the live of rural Woman at Midlife, **Dissertation Abstracts International**. 89(6), 3010-A .Kichter, N.
- Ramos L.A. and L.P. Fletcher. (1982). **Planning for Rural Development with Popular Participation**. Iowa : Department of Econoomics, Iowa State University.
- Rosengren, E. K. (1994). **media effect and beyond culture. socialization and lifestyle**. New York : USA and Canada Published.
- Schuler, B.L. (1990). Citizen Participation in Education Decision-making. **Dissertation Abstracts International**, 4(5), 331-A.

ภาคผนวก ก.
แบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

1. เพศ

ชาย

หญิง

2. อายุ ปี

3. การศึกษา

ประถมศึกษา

มัธยมศึกษา

ปวช./ปวส. หรือเทียบเท่า

ปริญญาตรี

สูงกว่าปริญญาตรี

4. อาชีพ

เกษตรกร (ทำนา ทำไร่ ทำสวน)

ค้าขาย

พนักงาน/ลูกจ้าง

อิสระ/เจ้าของกิจการ

รับจ้างทั่วไป/ช่างฝีมือ

พ่อบ้าน/แม่บ้าน

รับราชการ

อื่น ๆ

5. รายได้โดยรวมของครอบครัวต่อเดือน บาท

6. รายจ่ายในครอบครัวต่อเดือน บาท

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

1. วิธีการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่

1.1 การทอผ้ามัดหมี่เป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่า ควรแก่การอนุรักษ์ไว้หรือไม่

อย่างไร

.....

.....

1.2 ชาวบ้านในชุมชนมีความจำเป็นที่ต้องมีการอนุรักษ์ สืบทอดการทอผ้ามัดหมี่ ให้ดำรงอยู่คู่ชุมชนหรือไม่ อย่างไร

.....
.....

1.3 การทอผ้ามัดหมี่ มีความเกี่ยวข้องต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนหรือไม่ อย่างไร

.....
.....

1.4 ท่านคิดว่า การทอผ้ามัดหมี่ มีประโยชน์ต่อชาวบ้านในชุมชนอย่างไร

.....
.....

1.5 ท่านมีวิธีการหรือแนวทางในการอนุรักษ์ ผ้าทอมัดหมี่ไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่นหรือไม่ อย่างไร

.....
.....

1.6 ท่านคิดว่าสาเหตุใดที่ทำให้การทอผ้ามัดหมี่ หรือผ้าทอมัดหมี่ของเราถูกลบเลือนหายไปจากชุมชน และมีวิธีแก้ไขอย่างไร

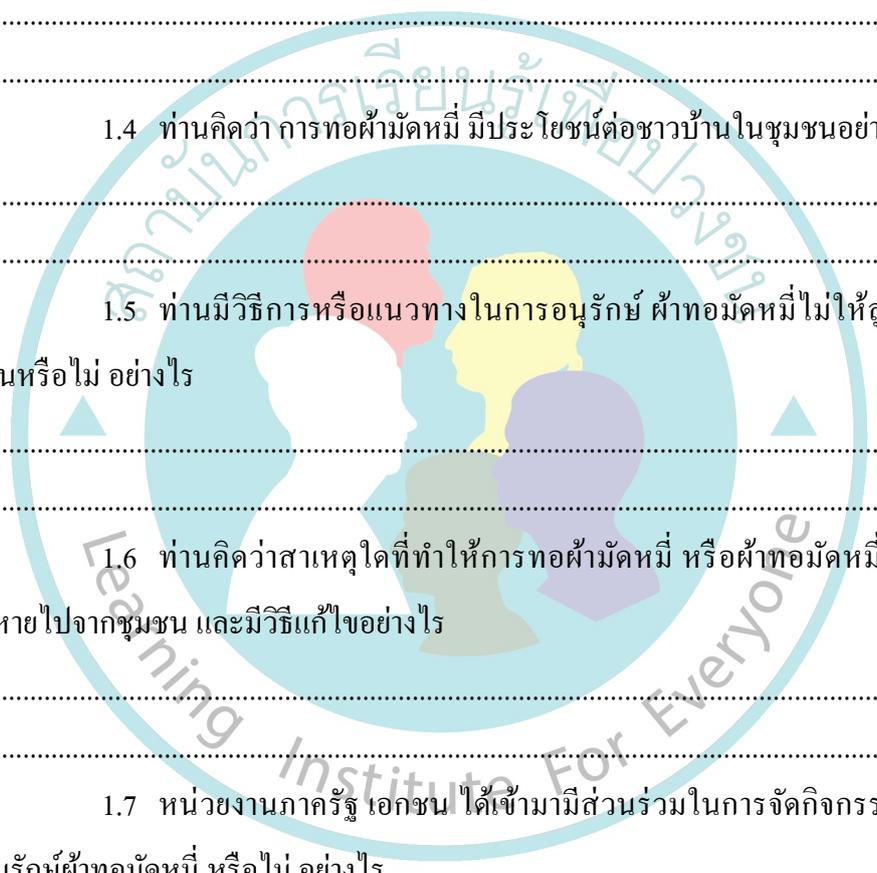
.....
.....

1.7 หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่หรือไม่ อย่างไร

.....
.....

1.8 ในฐานะที่ท่านเป็นเจ้าของวัฒนธรรม (ทอผ้า) ท่านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่ ให้คงอยู่คู่ชุมชนหรือไม่ อย่างไร

.....
.....

1.9 กลุ่ม/ชุมชนของท่านมีความต้องการให้ภาครัฐ เอกชน เข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่อย่างไรบ้าง

.....

.....

1.10 ท่านคิดว่าสังคม วัฒนธรรม ต่างชาติ มีอิทธิพลต่อการทำให้ผ้าทอมัดหมี่สูญหายไปหรือไม่ (ถ้ามี) จะแก้ไขอย่างไร

.....

.....

2. แนวทางการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่

2.1 สิ่งที่คุณได้รับการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ มีอะไรบ้าง

.....

.....

2.2 ผ้าทอมัดหมี่ มีผลต่อเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรม ของชุมชนท่านอะไรบ้าง
อย่างไร

.....

.....

2.2 ท่านคิดว่าหากพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ให้มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อท่าน ชุมชน
อย่างไร

.....

.....

2.3 ท่านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ ที่ผ่านมาหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

2.4 ชาวบ้านในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาผ้าทอมัดหมี่หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

ภาคผนวก ข.
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก และข้อมูลสำคัญรอง

1. นางพุทธ แก้วมหาดไทย 11/1 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
2. นางจิระภา แก้วมหาดไทย 429/1 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
3. แม่ทองจันทร์ มะปะเข 50 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
4. แม่ประภาสี กองทอง 280 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
5. นางสมพร สุวรรณวาปี 138 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
6. นางสมจิตร บุญแก้ว 15 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
7. นางมัตถนา ภูริศรี 493 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
8. นางยุภา ธุระพระ 385 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
9. นางนวลฉวี บุตรธนู 97/2 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
10. นางนฤมล วงษา 406 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
11. นางรัชนก วงษ์แก้ว 99 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
12. นางอมรรัตน์ บุญประเสริฐ 240 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง
13. นางอมรลักษณ์ สุวรรณรินทร์ 421/2 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
14. นางสุวรรณ สารีโส 169/1 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
15. นางสุวิมล ไชยวงศ์ 92/2 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
16. นางวิไลลักษณ์ บุษากุล 54/2 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
17. นางรำไพ อุปโคตร 417 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
18. นางนพวรรณ ชื่นผล 383/9 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
19. นายอาคม สีหาบุตร ประธานชุมชน 397 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
20. นายเฉลิมไชย ไชยวงศ์ ประธานกลุ่มหัตถกรรม 11/1 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

21. นายสาคร วัชรประสิทธิ์ 103 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
22. นายอังกูร อิศคง 69 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
23. นายสมพร สุขเพ็ง 69 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
24. นายชอ ศักดิ์เจริญกุล 308 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
25. นายกฤษณา สาริวงษ์ 383/8 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
26. นางนิศย์ จ้ายหนองบัว 52/3 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
27. นางมณิธร โสดาวิชิต 380 หมู่ 1 ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
28. นางจันทร์ดา อุดทุม 121 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
29. นางทองคำ อิงไพบุลย์ 327 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
30. นางอภิชาติ พรหมวงษ์ 356/5 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
31. นางสุภารักษ์ ชันดา 442 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
32. นางกฤษณา สาริวงษ์ 356/6 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
33. นางทองจันทร์ มาประชัน 50/1 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
34. นางดวงจันทร์ ขำสุข 356/7 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
35. นางพริษา โพธิ์สีดา 48/2 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
36. นางศิริลักษณ์ ลือวิเศษไพบุลย์ 383/13 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
37. นางวิไลลักษณ์ วงษ์หาจักร 44/4-5 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
38. นางจันทร์เพ็ญ ศักดิ์เจริญชัยกุล 357/11 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
39. นางไพริน วงษ์หาจักร 44/2-3 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
40. นางจิราภรณ์ วงษ์แก้ว 343 หมู่ 1 บ้านนาข่า ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ภาคผนวก ค.

ภาพประกอบการสัมภาษณ์และการอนุรักษ์ผ้าทอมัดหมี่

ภาพที่ 1 ผู้วิจัย สัมภาษณ์ คุณอาคม สีหาบุตร ประธานตลาดผ้าหน้าท่า

ภาพที่ 2 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ คุณประภาสี กองทอง อายุ 59 ปี
ตำแหน่งประธานกลุ่มหมอนเลี้ยงไหม

ภาพที่ 3 ผู้วิจัยสัมภาษณ์คุณแม่ทองจันทร์ มะประเช อายุ 67 ชาวบ้านนาข่า

ภาพที่ 4 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ คุณแม่สมพร สุวรรณวาปี อายุ 67 ปี

ภาพที่ 5 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ แม่สมจิตร บุญแก้ว อายุ 60 ปี และแม่ช้อน อินมะโรง อายุ 70 ปี

ภาพที่ 6 ผู้วิจัยสัมภาษณ์ แม่พุดร แก้วหาดไทย อายุ 85 ปี

Learning Institute For Everyone

ภาพที่ 7 เทศบาลตำบลนาข่าร่วมกันอนุรักษ์การแต่งกายด้วยผ้าทอมัดหมี่

ภาพที่ 8 เทศบาลตำบลนาข่าร่วมกันอนุรักษ์การแต่งกายด้วยผ้าทอมัดหมี่

ภาพ 9 ครูและนักเรียนโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 92 บ้านนาข่า
ร่วมกันอนุรักษ์การแต่งกายด้วยผ้าทอมัดหมี่

ภาพที่ 10 ครูและนักเรียนโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 92 บ้านนาข่า
ร่วมกันอนุรักษ์การแต่งกายด้วยผ้าทอมัดหมี่

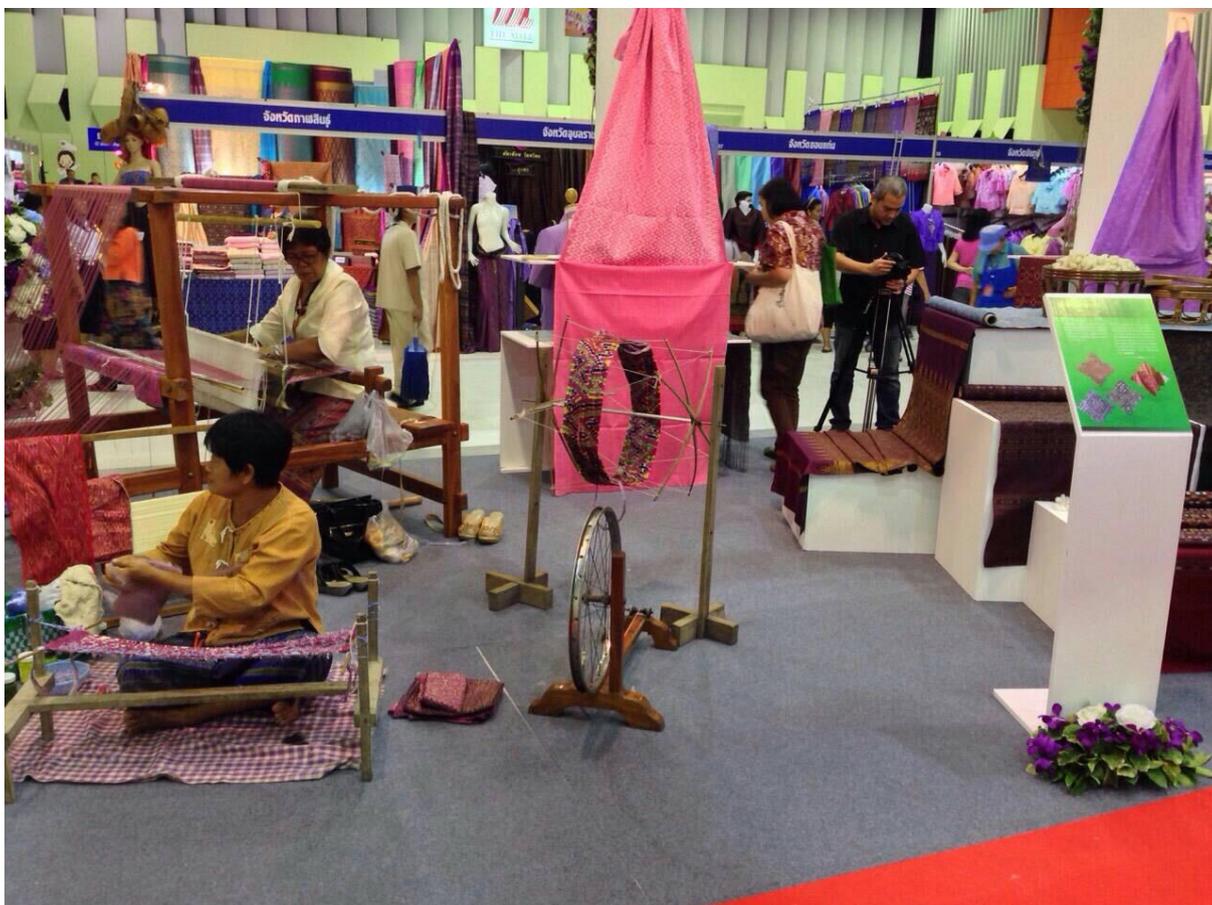
ภาพที่ 11 การพัฒนาผ้าทอมัดหมี่ ของชุมชนบ้านนาป่า อำเภอมะนัง จังหวัดอุดรธานี

ภาพที่ 12 กลุ่มเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่

ภาพที่ 13 นายอาคม สีหาบุตร ประธานกลุ่มตลาดผ้าบ้านท่า ร่วมงานเดินแฟชั่นโชว์ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาผ้ามัดหมี่ของหมู่บ้านนาท่า ตำบลนาท่า อำเภอเมืองจังหวัดอุตรธานี

ภาพที่ 14 กลุ่มแม่บ้าน บ้านนาขา เข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ผ้ามัดหมี่

arning Institute For Every

ภาพที่ 15 งานประเพณีส่งเสริมผ้ามัดหมี่ของบ้านนาป่า

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางจุไรรัตน์ สมพงษ์
วันเดือนปีที่เกิด	23 พฤษภาคม 2519
ที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 231/143 ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
เบอร์โทรศัพท์	089-8614131
อีเมล	Jen_skm@hotmail.com
ตำแหน่งปัจจุบัน	กรรมการผู้จัดการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	บริษัทจัดหางานอุดร.เอส.เค.เอ็ม อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล (2001) จำกัด
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2537 ปวช. สาขาการตลาด จากวิทยาลัยเทคนิค จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2539 ปวส. สาขาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ วิทยาลัย เทคโนโลยี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2540 ระดับปริญญาตรี คณะศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศบ.) สาขาการจัดการทั่วไป (การตลาด) มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี